

STUDIMET PASDIPLOMIKE - CIKLI I DYTE

KANDIDATI:
Armend Thaqi

MENTORI:
Prof.Dr Abdula Azizi

Tetovë, Gusht, 2017

STUDIMET PASDIPLOMIKE - CIKLI I DYTE

TEZA

"Terrorizmi ndërkombëtar: Kosova dhe rajoni përballë terrorizmit ndërkombëtar"

KANDIDATI:
Armend Thaqi

MENTORI:
Prof.Dr Abdula Azizi

Tetovë, Gusht, 2017

ABSTRAKT

Ky punim shkencor synon të hulumtojë një prej fenomeneve që po brengos më shumë botën akademike të marrëdhënieve ndërkombëtare, çështjet e luftës dhe të paqes, raportin mes aktorëve shtetërorë dhe atyre jo-shtetërorë në epokën e Pasluftës së Ftohtë (me fokus pas 11 shtatorit 2001): *terrorizmin dhe reagimin gjeopolitik të aktorëve shtetërore ndaj këtij kërcënimi.*

Punimi që do të synojë të kontrollojë dhe vlerësojë një teori të sigurisë ndërkombëtare: atë të terrorizmit dhe variablave gjeopolitike që lidhen me të. Për ta realizuar këtë unë do përdorë fenomenin e terrorizmit si kërcënim asimetrik, ontologjinë dhe sovranitetin e entiteteve shtetërore, si dhe do ta vërë këtë qasje teorike vazhdimisht përballë elementëve teorike që burojnë nga tradicionalistët e marrëdhënieve ndërkombëtare.

Rëndësia e këtij studimi del në pah duke parë vëmendjen në rritje që po i kushtohet terrorizmit ndërkombëtar si nga aktorët shtetërorë ashtu dhe studiuesit e shkencave politike, të marrëdhënieve ndërkombëtare apo të fushave të tjera.

Nga ana tjetër, përgjatë dekadës së fundit, hulumtimi i kësaj dukurie duket se po përqendrohet në lidhjen gjithnjë e më të fortë të terrorizmit me gjeopolitikën dhe religjionit, si dhe mënyrën sesi shtetet po reagojnë ndaj tij.

Fjalët kyqe: Terrorizmi, Ekstremizmi fetar, radikalizmi, kërcënim, luftimi i terrorizmit, reagimi, mbrojtja, parandalimi.

LISTA E SHKURTESAVE

SHBA - Shtetet e Bashkuara të Amerikës
BE - Bashkimi Evropian
OKB - Organizata e Kombeve të Bashkuara
OSBE - Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
NATO - Organizata e Traktatit të Atlantikut Verior
LK - Lidhja e Kombeve
PK - Policia e Kosovës
ETA - Vendet Baske për Liri
IRA - Armata Republikane e Irlandës
OÇP - Organizata për Çlirimin e Palestines
ISIL - Shteti Islamik i Irakut dhe Levanit
ISIS - Shteti Islamik i Irakut dhe Sirisë
BIH - Bosnjë dhe Herzegovina
OJQ - Organizata joqeveritare
GCERF - Fondi Global i Aftësisë Ripërtitëse të Komitetit
PSRK - Prokuroria Speciale e Republikës së Kosovës
SFOR - Forcat e NATO-s përs Stabilizim
ESMI - Qendra Evropiane për Çështje të Minoriteteve
EXBS - Programi për kontroll të eksportit dhe siguri kufitare
ICITAP - Programit ndërkombëtar për ndihmë dhe trajnim në hetime penale
OPDAT - Programit për zhvillim, ndihmë dhe trajnim prokurorial jashtë vendit
ODC - Zyrës për bashkëpunim në çështje të mbrojtjes

FALENDERIME

Është kënaqësi dhe nder për mua që arrita në këtë fazë studimesh për të paraqitur falënderimet e mia, për të gjithë ata që më mbështetën gjatë rrugëtimit tim profesional dhe gjatë përfundimit të tezës së diplomës.

Falënderimet e mia të sinqerta për stafin akademik të Universitetit, një falënderim i veçantë shkon për udhëheqësin tim në këtë punim Prof. Dr. Abdulla Azizi, i cili më ka përkrahur në vazhdimësi gjatë gjithë kohës me këshilla, sugjerime dhe ndihmë në aspektin profesional dhe shkencor. Faleminderit për besimin tuaj ndaj punës dhe angazhimit tim profesional.

Falenderoj të intervistuarit të cilët ishin pjesë e studimit nëpërmjet plotësimit të pyetësorit.

Gjithashtu një falënderim i veçantë i përket familjes sime, pa ndihmën e tyre nuk do të kisha arritur deri këtu. Faleminderit shoqërisë, i falënderoj për mbështetjen dhe përkrahjen e tyre gjatë gjithë studimeve.

DEKLARATË

Unë Armend Thaqi deklaroj se punimi i punuar për tezë të diplomës së masterit është shkruar nga unë dhe se si i tillë është rezultat i punës sime dhe se ky punim nuk përmban asnjë material që është marrë apo që është shkruar nga ndonjë person tjetër, përveç rasteve të cituara dhe referuara.

Po ashtu deklaroj se pjesët që nuk janë të cituara, nuk janë botuar apo publikuar më parë nga askush tjetër dhe as nuk janë prezantuar asnjëherë para një institucioni tjetër për vlerësim.

Të gjitha të drejtat të rezervuara

2017

PËRMBAJTJA

Abstrakt.....	3
Lista e shkurtesave.....	4
Falenderime.....	5
Deklaratë.....	6
Lënda e hulumtimit.....	9
Qëllimet e hulumtimit.....	9
Hipotezat.....	10
Metodologjia e hulumtimit.....	11
Rëndësia e punimit.....	12
HYRJE.....	13

KAPITULLI I

ORGANIZATAT NDËRKOMBËTARE DHE TERRORIZMI - OKB, NATO, BE, LK

1. Aspekte historike të terrorizmit.....	15
2. Tipologjitë e terrorizmit.....	15-30
3. Organizatat ndërkombëtare dhe terrorizmi.....	30-32
3.1. Lidhja e Kombeve dhe terrorizmi.....	32
3.2. OKB dhe terrorizmi.....	32-33
3.3. NATO dhe terrorizmi.....	33-35
3.4. Bashkimi Evropian dhe terrorizmi.....	35-39

KAPITULLI II

KONFLIKTET NË LINDJEN E MESME DHE EKSPORTIMI I IDEVE RADIKALE NË BALLKANIN PERËNDIMOR

1. Konflikti Arabo - Izraelit.....	40-44
2. Religjioni dhe politika në Lindjen e Mesme.....	45-48
3. Terrorizmi dhe Ballkani Perëndimor.....	49-51
4. Arkitektura dhe sfidat e sigurisë në Ballkan pas Luftës së Ftohtë.....	52-56
5. Ndryshimet demografike dhe gjeopolitika në Evropë dhe Ballkan pas Luftës së Ftohtë.....	56-61
6. Raste Studimore: vendet e Ballkanit përballë terrorizmit.....	61-63
6.1. Kosova.....	64-66
6.2. Shqipëria.....	66-67
6.3. Bosnjë-Hercegovina.....	67-68
6.4. Maqedonia.....	68-70

KAPITULLI III

STRATEGJIA KOMBËTARE E REPUBLIKËS SË KOSOVËS KUNDËR TERRORIZMIT

1. Analizë e situatës.....	71-72
2. Objektivat strategjike.....	73-74
3. Intervista me studiues që trajtojnë çështjen e terrorizmit.....	75-79
PËRFUNDIMI.....	80-84
BIBLOGRAFIA.....	85-86

LËNDA E HULUMTIMIT

Tendenca qendron aty, që përmes këtij punimi të analizohet një fenomen specifik dhe në rritje, në marrëdhëniet ndërkombëtare dhe raportet ndërfqinjësore që lidhen me luftën kundër terrorizmit.

Objekt hulumtimi në këtë punim, do të jetë roli i shteteve dhe institucioneve kompetente shtetërore në luftimin e terrorizmit, si dhe historiku i zhvillimit të tij deri më sot.

Meqënëse të flasësh për terrorizmin si fenomen kërkohet të shtjellohet gjeneza e terrorizmit, atëherë gjatë këtij hulumtimi nuk mund të anashkalohet konflikti arabo-izraelit, përplasje e civilizimeve si fenomen në marrëdhëniet ndërkombëtar.

Ky fenomen për rajonin tonë është fenomen i ri dhe kryesisht motivi kryesor për pjesëmarrje në luftërat në Lindjen e Mesme është religjioni dhe motivimi financiar duke e pasur parasysh gjendjen e rëndë ekonomike të rajonit tonë (Ballkanit).

QËLLIMET E HULUMTIMIT

Një nga qëllimet e këtij punimi është edhe të analizuarit e situates që solli deri tek shfaqja e problemit. Ky punim synon që të hulumtoj një prej fenomeneve që po përshtjellon më shumë botën akademike të marrëdhënieve ndërkombëtare.

Qëllimi kryesorë është që të zbërthehet thelbi i problemit, zhvillimi i ngjarjeve nëpër etapa, si dhe synon të vlerësoj një teori të sigurisë ndërkombëtare, atë të terrorizmit dhe variablave gjeopolitike që lidhen me të.

Dhe se fundi të analizohet roli i institucioneve ndërkombëtare, rajonale dhe institucioneve të Republikës së Kosovës në luftën kundër terrorizmit.

HIPOTEZAT

Kryesore:

A është Kosova target i organizatave terroriste?

Reagimi i institucioneve është apo jo në përmasat e duhura?

Ndihmese:

- Aktivitete të koordinuara të institucioneve të sigurisë të shteteve të prekura nga terrorizmi mund të përmirësojnë efikasitetin e luftës kundër terrorizmit.
- Promovimi i dialogut fetar në Kosovë, rajon dhe më gjërë then paragjykimet që ekzistojnë ndaj religjioneve, ndarjen e politikës nga religjioni që rezulton me promovimin e diversitetit fetar, kulturor e politik.
- Edukimi formal dhe jo-formal; një faktor determinant në zgjidhjen e konflikteve në mënyrë paqësore dhe parandalimin e akteve terroriste.

METODOLOGJIA E HULUMTIMIT

Që të del një hulumtim cilësor dhe frytdhënës unë do të përdor këto metoda hulumtuese:

- Metoda Analitike - Nëpërmjet kësaj metode do të analizoj dokumentet strategjike, literaturën dhe burimet e ndryshme që kanë të bëjnë drejtpërdrejt me çështjen në fjalë
- Metoda komparative - Në bazë të kësaj metode do të bëj krahasimin e vlerësimeve e raporteve zyrtare të qeverive dhe organizatave ndërkombëtare që merren me trajtimin e terrorizmit.
- Metoda deskriptive/historike - Kjo metodë do të shërben për një qasje retrospektive dhe analitike në aspektin historik të terrorizmit si fenomen.
- Intervista - Intervista me studiues të marrëdhënieve ndërkombëtare që në studimet e tyre trajtojnë çështjen e terrorizmit, me theks të veçantë pyetje rreth fenomenit të terrorizmit në Kosovë.

RËNDËSIA E PUNIMIT

Rëndësia e këtij studimi del në pah duke parë vëmendjen në rritje që po i kushtohet terrorizmit ndërkombëtar si nga aktorët shtetërorë ashtu dhe studiuesit e shkencave politike, marrëdhënieve ndërkombëtare apo të fushave të tjera, si psikologjia, apo ekonomia. Nga ana tjetër, përgjatë dekadës së fundit, hulumtimi shkencor i kësaj dukurie duket se po përqendrohet në lidhjen gjithnjë e më të fortë të terrorizmit me gjeopolitikën dhe religjionin, si dhe mënyrën sesi shtetet po reagojnë ndaj tij duke e përdorur shpeshherë për të promovuar ose përligjur interesat e tyre të politikës së jashtme me natyrë gjeopolitike apo dhe ekonomike. Kjo pasqyrohet jo vetëm në doktrinat e sigurisë kombëtare dhe politikës së jashtme të Kosovës, por gjithashtu edhe të Shteteve të Bashkuara, Rosisë, por edhe kur shqyrtohen shtete me komponentë më të vegjël fuqie, si ato të Lindjes së Mesme apo dhe disa vende të Ballkanit, të cilët janë përfshirë në analizën tonë të dimensioneve gjeopolitike që ka marrë terrorizmi dhe lufta ndaj tij. Në këtë kuadër, ky punim bëhet i rëndësishëm si në kuadrin e një vlere të shtuar për studimet e marrëdhënieve ndërkombëtare dhe sigurisë ndërkombëtare në mjedisin akademik shqiptar, ashtu dhe përmes ofrimit të një perspektive të re të interpretimit të dukurisë së terrorizmit ndërkombëtar dhe reagimit ndaj tij të shteteve të rajonit të Ballkanit Perëndimor.

Lexuesi do të paiset me njohuri shtesë akademike mbi çështjen në fjalë.

HYRJE

Duke analizuar ndikimin e terrorizmit në përpilimin dhe implementimin e strategjive të sigurisë si dhe ndikimin e kësaj dukurie në aplikimin e vizioneve gjeopolitike të shteteve të ndryshme dhe krahasimit të tyre me vendet e rajonit tonë, ofrohet një qasje më e plotë që kontribuon jo vetëm në thellimin e studimeve në fushën e sigurisë dhe gjeopolitikës në vendin tonë, por edhe politikëbërësve të kësaj sfere.

Aktet terroriste ose kërcënimi për të përdorur akte të tilla ka ekzistuar për mijëvjeçarë të tërë të historisë së njerëzimit. Megjithatë kjo dukuri ka një histori më të gjatë se ajo e shtet-kombit, përdorimi i terrorit nga qeveritë dhe ata që kontestojnë pushtetin e tyre vazhdon të kuptohet në mënyrë të mjegullt. Ndërsa domethënia e fjalës “terror” është e qartë në vetvete, vërehet një pështjellim i domethënies së termit kur aplikohet në akte dhe aktorë të botës reale. Pjesë e këtij pështjellimi, siç rezulton nga ky punim shkencor, ndodh për shkak të përdorimit të taktikave të terrorit nga aktorë që u përkasin të gjitha niveleve të një ambienti social dhe politik.

Studimi i terrorizmit në mënyrën që kemi përzgjedhur na ka vendosur shpeshherë përballë sfidave me karakter sa konceptual, teorik dhe metodologjik. Kjo sepse interesi ynë shkencor ka qenë ai i ndërthurjes së studimit të rrënjëve të fenomenit me impaktin gjeopolitik dhe religjioz që kanë krijuar mbi shtetet dhe me efektin e sigurisë/pasigurisë që ka prodhuar mbi opinionin publik global. Një ndërthurje e tillë ka pasur nevojë pikësëpari për një qartësi metodologjike dhe konceptuale prej nga ku të zinte fill analiza jonë shkencore, ndaj dhe sfida fillestare me të cilën u ndeshëm ishte ajo e qartësimit të konceptit të terrorizmit, për ta bërë atë sa më operacional, në funksion të analizës së tij të mëtejshme. Për këtë arsye, që në hyrjen e tij punimi i kushton një vëmendje të posaçme aspekteve historike të terrorizmit mbi të cilën ndërtohet e gjithë struktura analitike si dhe teorive të ndryshme mbi sigurinë ndërkombëtare dhe terrorizmin si fenomen sigurie, duke identifikuar përparësitë dhe të metat e tyre.

Kapitulli I trajton aspektet ndërkombëtare të terrorizmit, duke shqyrtuar fillimisht rrënjët historike të tij. Ai parashtrohet etapën nëpër të cilat ka kaluar trajtimi i kësaj dukurie sigurie që nga lashtësia deri tek koncepti i “terrorit” i përdorur gjatë Revolucionit Francez, mënyra sesi e instrumentalizuan terrorin anarkistët rusë në fillim të shekullit të njëzetë, veshja e terrorizmit me

mantel politik dhe ideologjik gjatë Luftës së Ftohtë nga grupet e ekstremit të majtë në Evropën Perëndimore si dhe futja e komponentit fundamentalist fetar në përligjen e akteve terroriste për qëllime krejtësisht gjeopolitike, sidomos pas 11 shtatorit 2001. Një pjesë e rëndësishme e kësaj analize historike kalon edhe përmes trajtimit të fenomenit të terrorizmit ndërkombëtar nga organizatat ndërkombëtare, si Lidhja e Kombeve, Organizata e Kombeve të Bashkuara, NATO dhe Bashkimi Evropian.

Kapitulli II është fokusuar tek raporti gjeopolitik midis fesë dhe terrorizmit, sidomos në epokën bashkëkohore të rritjes së intensitetit të përdorimit të fesë Islame për të shkaktuar akte terroriste si në botën myslimane ashtu dhe në atë perëndimore. Ky kapitull ndalet pikësëpari tek roli që ka luajtur feja si instrument justifikues i dhunës politike, duke nxjerrë në pah faktin se jo vetëm feja myslimane, por edhe doktrinat e tjera fetare janë përdorur gjerësisht në këtë kuadër. Përpos kësaj, sidomos në epokën e Pasluftës së Ftohtë është ndezur debati shkencor mbi dimensionin gjeopolitik në raportet midis qytetërimeve, fillimisht nga Samuel Huntington, e më pas nga një sërë studiuesish të tjerë. Pastaj kam vazhduar me analiza për qasjen e vendeve të Ballkanit perëndimor në luftën kundër terrorizmit.

Kapitulli III trajton strategjinë kombëtare të Republikës së Kosovës kundër Terrorizmit, një Analizë të situatës, objektivat strategjike të Kosovës në parandalimin e terrorizmit. Kapitulli III përfundon me intervistën me Dr. Valery Perry, e cila është Konsulente e Pavarur dhe Bashkëpunëtoresh me përvojë në Këshillin për Politika të Demokratizimit në Sarajevë, Bosnje Hercegovinë.

I. ORGANIZATAT NDËRKOMBËTARE DHE TERRORIZMI - OKB, NATO, BE,LK

Shkaqet e terrorizmit janë politike, për destabilizimin e një shoqërie por edhe për hakmarrje. Qëllime të ndryshme kanë çuar në themelimin e organizatave të ndryshme të cilat më pas nëpërmjet mesazheve të tyre me karakter politik ose fetar ngjallin frikë dhe panik në radhët e popullsisë. Shumë ide politike janë instrumentalizuar nga organizata terroriste për të justifikuar veprimet e tyre. Si rrjedhojë grupe terroriste eksitojnë në çdo ideologji.

Kjo dukuri krijon shqetësime në organizatat ndërkombëtare siç janë OKB-ja, NATO, BE-ja dhe LK-ja, që gjatë punimit kemi folur për secilën nga këto se si i'u kanë qasur Terrorizmit.

1. ASPEKTE HISTORIKE TË TERRORIZMIT

Terrorizmi si dukuri, ka një histori më të gjatë se shteti-komb, përdorimi i terrorit si nga qeveritë ashtu edhe prej atyre që kundërshtojnë pushtetin e tyre vazhdon të shfaqë probleme në dijen akademike e shkencore rreth tij.

Në hulumtimin shkencor të terrorizmit ndeshemi me dilema apo pikëpyetje, të tilla si: si mund/duhet ta emërtojmë Unabomber-in, dhe fushatën e tij vetmitare të terrorit: kriminel, terrorist apo revolucionar? Po sulmet e Al-Kaedës? Po sulmet e grupeve terroriste të radikalëve të majtë në Evropë gjatë viteve 1960-1990? Po sulmet e organizatës baske ETA në Spanjë? Po sulmet e organizatës irlandeze IRA? Po sulmet e shtetit të vetshpallur islamk ISIS? A mund të krahasohen shembujt e sipërpërmendur me qeveritë revolucionare franceze të cilat e përdorën për herë të parë konceptin e terrorizmit, duke institucionalizuar përdorimin sistematik të terrorit shtetëror kundër popullsisë së Francës në vitet 1790-të, duke vrarë me mijëra qytetarë? A ndaj në të njëjtin kuptim me grupet e dikurshme revolucionare të ‘Baader-Meinhof’ (në Gjermaninë Perëndimore), ‘Brigade Rosse’ (në Italinë e Luftës së Ftohtë) apo ‘Weather Underground’ në

Shtetet e Bashkuara? Pra, shohim se dallimet në përmasa dhe legjitimitet politik të aktorëve që përdorin terrorin na vendosin përpara dilemës: çfarë është dhe çfarë nuk mund të jetë terrorizëm.

Shpeshherë si argument për të zgjeruar dhe përshtjelluar përkufizimin e terrorizmit përdoret edhe koncepti i ekuivalencës morale. Ky koncept argumenton se ajo çka ka rëndësi është produkti i një veprimi dhe jo qëllimi i tij. Në këtë kuptim, dëmet dytësore ndaj civilëve prej një sulmi nga forca të armatosura në uniformë mbi një objektiv legjitim ushtarak barazohen, në efektin e tyre, me një bombë terroriste të drejtuar në mënyrë të qëllimshme mbi një objektiv civil me qëllim shkaktimin e një dëmi material dhe viktimave njerëzore. E thënë ndryshe, një makinë-bombë në rrugën e një qyteti dhe një avion bombardues që lëshon një bombë mbi një tank janë të dyja akte dhune që prodhojnë vdekje dhe terror.

Terrorizmi mund të konsiderohet gjithashtu një trashëgimi e përpjekjeve të lëvizjeve të ndryshme revolucionare me shpërndarje gjeografike në të gjithë botën dhe shpërndarje historike të dy shekujve të fundit për të legjitimuar përdorimin e terrorit si instrument strategjik në funksion të arritjes së qëllimeve të ndryshme politike.

Organizata më e hershme e njohur, që shpalosi aspekte të një organizate terroriste, ishte ajo e zelotëve në Judenë e Lashtë. Ata ndërmorën një fushatë të nëndheshme për vrasjet e forcave pushtuese romake, si dhe të të gjithë hebrenjve që mendonin se bashkëpunonin me romakët. Motivi i tyre ishte bindja e palëkundur se nuk mund t'u mbeteshin besnikë diktimeve dhe mësimave të judaizmit nëse do të pranonin të jetonin të nënshtruar nga romakët.¹

Një grup tjetër që ka operuar në lashtësi me metoda terroriste njihet me emrin “asasinët”. Bëhet fjalë për një fraksion të Islamit Shi’it që përdornin taktikën e vrasjes së liderëve të kundërshtarit pra duke përdorur strategjinë e sulmeve asimetrike të maksimalizimit të dëmeve

¹ Si praktikë, terrorizmi mendohet se ka filluar në Judenë e shekullit të parë (të erës sonë), kur hebrenjtë përdornin një kamë të shkurtër (*sica*-n) për të prerë fytin e pushtuesve romakë dhe bashkëpunëtorëve të tyre – ngjarje e cila zhvillohej përpara të gjithë publikut. Këta të ashtuquajtur “njerëz të kamës” morën emrin “*sicarii*” dhe sulmonin më së shumti hebrenjtë e pasur, duke u rrëmbyer edhe shërbëtorët në këmbim të pagesës së një haraçi apo shpërblese të caktuar. “*Sicarii*-të” ishin pjesë e një grupimi më të madh, të quajtur “*zealotë*”, që synonin përmbysjen e romakëve. Vetë termi “*zealot*” buron nga emri i lëvizjes. Me kalimin e viteve, revolta e zelotëve mori përmasa të gjera derisa, në fund, ata u rrethuan në fortifikatën e Masadas ku edhe kryen një vetëvrasje masive. Harvey Kushner, “*Encyclopedia of Terrorism*”, Sage Publications, 2003, f. 360.

me kapacitete minimale për shkak të numrit të kufizuar të njerëzve në shërbim të tyre që e bënte të pamundur përballjen e drejtpërdrejtë në fushëbetejë.²

Termin ‘terrorizëm’ për herë të parë e hasim gjatë Revolucionit Francez. Ndryshe nga përdorimi i tij bashkëkohor, asokohe terrorizmi barte një konotacion pozitiv. Sistemi i ‘régime de la terreur’(regjimi i terrorit) i periudhës 1793-’94 prej të cilit buron dhe fjala në gjuhën angleze dhe gjuhët e tjera u përdor (dhe u përshtat) si instrument i vendosjes së rendit gjatë periudhës së përkohshme të turbullirave dhe kryengritjes që pasoi rebelimet e vitit 1789, dhe në fakt shumë revolucioneve të tjerë. Prandaj, ndryshe nga kuptimi që kemi zhvilluar për terrorizmin në ditët tona, sipas të cilit ai nënkupton një aktivitet revolucionar ose jo-qeveritar që ndërmerret nga entitete jo-shtetërore ose nën-kombëtare, régime de la terreur ishte një instrument qeverisjeje që e zotëronte shteti i sapo-themeluar revolucionar. Ai u ideua për të konsoliduar pushtetin e qeverisë së re, duke frikësuar kundër-revolucionarët, armiqtë dhe gjithë disidentët e tjerë, që regjimi i quante ‘armiqtë e popullit’.³

Në këtë kuadër, Komitetit të Sigurisë së Përgjithshme dhe Gjykatës Revolucionare u ishin akorduar fuqi të gjera për të arrestuar dhe gjykuar të dënuarit për krime tradhtie (pra reaksionarët), duke i ekzekutuar publikisht në gijotinë. Në këtë mënyrë të gjithë atyre që mund të kundërshtonin revolucionin ose që shfaqnin nostalgji për regjimin e vjetër u jepej një leksion i ashpër. Ironia konsiston në faktin se, në kontekstin e tij origjinal, terrorizmi lidhej gjithashtu ngushtë me idealet e demokracisë dhe virtytit.

Lideri revolucionar Maksimilian Robespieri besonte fort se virtyti ishte nxitësi e një qeverisjeje popullore drejt paqes, por se gjatë kohërave të revolucionit virtyti duhej të bënte aleancë me terrorizmin, si e vetmja mundësi që demokracia të triumfojë.⁴ Është tashmë i famshëm apeli i tij për: “virtytin, pa të cilin terrori do të ishte i lig; terrori, pa të cilin virtyti do të ishte i pafuqishëm, i pazoti” dhe se “terrori nuk është asgjë pa drejtësi, të shpejtë, të ashpër dhe të paepur; prandaj terrori buron nga virtyti dhe është rrjedhojë e tij”. Pavarësisht divergjencave për kuptimin që do të merrte më vonë terrorizmi, lloji i dhunës terroriste që hasej gjatë Revolucionit Francez, kishte dy karakteristika të përbashkëta me variantin e tij modern.

² Franklin Ford, *“Political Murder: From Tyrannicide to Terrorism”*, ibid, f. 91.

³ Harvey Kushner, *“Encyclopedia of Terrorism”*, ibid, f. 360.

⁴ Cituar tek Robert Palmer *“The Age of Democratic Revolution”*, Vëll. 2, *“The Struggle”*, Princeton University Press, 1970, f. 126.

Së pari, régime de la terreur nuk ishte as i rastësishëm dhe as jo-diskriminues, njësoj siç portretizohet terrorizmi sot, por i organizuar, i paramenduar dhe sistematik.

Së dyti, qëllimet dhe justifikimi i përdorur nga Robespieri për përligjen e dhunës për të arritur objektivin politik ngjashëm me terrorizmin modern i referoheshin ndërtimit të një shoqërie të re dhe më të mirë në vend të një sistemi politik të korruptuar që në themelet e tij dhe jo-demokratik. Në fakt shpjegimet dhe interpretimet utopike, qëllimisht të turbullta, që parashtron Robespieri mbi qëllimet qendrore të revolucionit, kanë ngjashmëri të theksuara për nga toni dhe përmbajtja me manifestot e shumë organizatave bashkëkohore terroriste revolucionare (me orientim kryesisht të ekstremit të majtë dhe marksiste). Kështu për shembull, me një gjuhë që do t'u ngjasonte më shumë komunikatave të Fraksioneve të Ushtrisë së Kuqe Gjermane dhe atyre të Brigadave të Kuqe në Itali dy shekuj më vonë, Robespieri deklaronte në vitin 1794, se: “Dëshirojmë një rend gjërash, ku artet të jenë zbulimi i lirisë që i fshikëron ato, dhe ku tregtia burim pasurie e mirëqenieje për publikun, e jo një bollëk i stërmadh për pak familje. Në vendin tonë dëshirojmë moral në vend të egoizmit, ndershmëri dhe jo thjesht “nder”, parime jo thjesht zakone, detyrime e punë e jo vetëm drejtësi, ndikimin e arsyes në vend të tiranisë së modeleve, përbuzje dhe neveri për veset e jo mospërfillje të fatkeqeve”.⁵

Brenda një viti nga largimi i Robespierit termi kishte fituar popullaritet në gjuhën angleze, përmes Edmond Burke, i cili në polemikën e tij të famshme kundër Revolucionit Francez, përshkroi: “mijërat e langonjve të Ferrit, të quajtur terroristë... që u vërsulën si të harbuar mbi popull”.⁶

Mbërritja e epokës së nacionalizmit dhe, bashkë me të, e nocioneve të kombësisë dhe shtetësisë bazuar në identitetin e përbashkët të një populli, në vend të prejardhjes së një familjeje mbretërore, sollën bashkimin e disa kombeve në shtetet e tyre dhe themelimin e disa kombeve të tjerë.

Në fund të shekullit të nëntëmbëdhjetë nacionalizmi u rrit me hapa galopante anembanë botës, duke çuar në krijimin e shteteve me bazë kombëtare (shteteve-kombe). Ndër rastet më të spikatura në histori janë Gjermania dhe Italia. Por nacionalizmi u shoqërua me dhunë shtetërore

⁵ R. Palmer, *ibid*, f. 127.

⁶ Walter Laqueur, *“A History of Terrorism”*, *ibid*, f. 11.

(që më vonë do të quhej terrorizëm shtetëror) dhe joshtetërore (por të organizuar nga grupe të caktuara shoqërore) me orientim deri-diku pavarësimi. Gjatë dekadave të fundit të shekullit të nëntëmbëdhjetë, teoritë politike radikale dhe përmirësimi i teknologjisë së armëve përshpejtoi krijimin e grupeve të vogla revolucionarësh që përpiqeshin të rrisnin efikasitetin e tyre në sulmet që ndërmerrnin kundër shteteve kombe.

Anarkistët, të cilët besonin tek propaganda e veprës/aktit (heroik), arritën disa suksese impresionuese, duke vrarë krerë shteti në Rusi, Francë, Spanjë, Itali dhe Shtetet e Bashkuara. Megjithatë, mungesa e organizimit të tyre dhe refuzimi për të bashkëpunuar me lëvizje të tjera sociale në përpjekje politike, u dobësoi anarkistëve efikasitetin si lëvizje politike. Në të kundërt, roli i komunizmit si themel ideologjik për terrorizmin politik ishte vetëm në fillesat e tij dhe do të bëhej shumë më i rëndësishëm në shekullin e njëzetë. Ndërsa shtetet filluan të vinin theksin tek identitetet kombëtare, popujt e pushtuar ose të kolonizuar u detyruan të zgjidhnin midis asimilimit ose kundërvënies së armatosur, siç ndodhi me hebrenjtë në epokën e zelotëve. Konflikti nacionalist më i njohur i kësaj periudhe vazhdon ende të mbetet i pazgjidhur, beteja shumëshekullore e nacionalizmit irlandez.

Nacionalizmi, sikurse komunizmi, fituan një forcë shumë më të madhe ideologjike në fillim të shekullit të njëzetë. Ndërkaq, ndryshimet masive socio-ekonomike që prodhoi Revolucioni Industrial, prodhuan ideologji të reja me natyrë universaliste, të tilla si komunizmi (i kodifikuar në doktrinën marksiste), të cilat u shoqëruan me një formë të re dhune politike – një formë e re terrorizmi, më ideologjik dhe më masiv. Këto ndryshime socio-ekonomike shkaktuan alienimin e masave të gjera shoqërore si dhe kushtet për kapitalizmin e shekullit të nëntëmbëdhjetë.

Nga ky mjedis lindi një epokë e re terrorizmi, ku koncepti i terrorizmit përftoi shumë prej konotacioneve revolucionare dhe anti-shtetërore me të cilat lidhet sot.

Ndër propaganduesit më të rëndësishëm të këtij versionit të ri të dhunës politike ishte ekstremisti italian Carlo Pisacane.⁷ Ai argumentonte se dhuna ishte e nevojshme jo vetëm për të

⁷ Si një ekstremist i vendosur Pisacane kishte hequr dorë prej të drejtës së tij së lindur si Dukë i San Xhovanit, duke përfunduar i vrarë në vitin 1857, gjatë një revolte kundër regjimit. Pisacane ishte mbështetës i flaktë i federalizmit, por mbahet mend më pak për këtë arsye sesa për teorinë e “propagandës nëpërmjet veprave”. Pisacane

tërhequr vëmendjen ndaj një kauze apo për të prodhuar publicitet për të, por edhe për të informuar, edukuar dhe, në fund të fundit, për të ngritur në këmbë masat pas revolucionit.

Ndoshta organizata e parë që aplikoi këtë qasje të re ndaj dhunës terroriste ishte e ashtuquajtura “Narodnaya Volya”⁸ një grup i vogël konstitucionalistësh rusë, i themeluar në vitin 1878 për të sfiduar regjimin carist. Ata ndryshonin në shumë aspekte nga terrorizmi bashkëkohor, sidomos për arsye se bënë herë pas here thirrje për sulme që vinin në rrezik edhe individë të tjerë, përtej objektivave të drejtpërdrejtë të sulmeve. Kjo organizatë rezulton e para në historinë e terrorizmit që ka mishëruar shumë prej tipareve dhe veçorive të terroristëve bashkëkohorë: organizatë klandestine me organizim në bazë celule; padurim, zemëratë dhe paaftësi për të organizuar masat e gjera popullore që pretendojnë se përfaqësojnë; si dhe një tendencë për të rritur intensitetin e dhunës si mjet presioni mbi grupe të caktuar shoqërore.

Sipas Narodnaya Volya, apatia dhe alienimi i masave popullore ruse i linte popullit pak alternativa të aplikueshme, përveç përdorimit të akteve guximtare dhe dramatike të dhunës, të ideuara për të tërhequr vëmendjen ndaj grupit dhe veprimtarisë e kauzës së tij.

Kështu, aktet terroriste dhe dhuna u përdor për të përligjur një kauzë më të gjerë, mbarë-kombëtare, me tipare jo vetëm të brendshme, por edhe të jashtme gjeopolitike – një lidhje kjo e drejtpërdrejtë mes teorive klasike të gjeopolitikës së fundit të shekullit të nëntëmbëdhjetë dhe fillimit të shekullit të njëzetë në Rusinë cariste.

Megjithatë, ndryshe prej shumë organizatave terroriste të fundit të shekullit të njëzetë që kanë përdorur propagandën nëpërmjet veprimeve për të justifikuar targetimin e papërligjur të civilëve për t’i garantuar vetes (dhe kauzës) publicitet (por edhe për t’i dhënë dimension gjeopolitik ideologjisë së tyre) përmes shokut dhe tmerrit të prodhuar nga gjakderdhja masive, Narodnaya Volya shfaq një prirje thujse donkishoteske ndaj dhunës që ushtroi. Për këtë grup, propaganda përmes veprimeve nënkuptonte targetimin selektiv të individëve specifikë të cilët grupi i konsideronte mishërimin e shtetit autokratik dhe shtypës. Ndaj, viktimat e tyre –cari, anëtarë kyç të familjes mbretërore, zyrtarë të lartë qeveritarë, etj përzgjidheshin me vetëdije për

argumentonte se: “Qëllimi didaktik i dhunës nuk mund të zëvendësohet asnjëherë në mënyrë efikase nga pamfletet dhe afishat e ngjitura nëpër mure apo asamble”. Cituar tek Bruce Hoffman, *“Inside Terrorism”*, f. 5.

⁸ Ose *“Vullneti i Popullit”*.

vlerën e tyre simbolike, si krerë dinastikë dhe agjentë të nënshtuar me servilizëm ndaj një regjimi tiranik e të korruptuar.⁹

Veprimtaria e këtij grupi pati jehonë të gjerë duke kontribuar në lindjen dhe radikalizimin e lëvizjeve anarkiste, duke shënuar në këtë mënyrë herën e parë në histori kur dhuna terroriste do të fillonte të krijonte një model ekstremizmi që do të ndiqej edhe në shtete të tjerë, duke sfiduar kështu jo vetëm sigurinë e brendshme por edhe atë ndërkombëtare, e duke strukturuar gradualisht raportin e saj me gjeopolitikën.

Kështu u zhvillua një rrjet global, që deri-diku shënon për herë të parë ndërkombëtarizimin dhe globalizimin e dhunës terroriste për qëllime politike, çka mjaftonte për të krijuar një mit pretendimesh revolucionare globale, duke stimuluar frikën dhe dyshimet për impaktin real dhe arritjet gjeopolitike e strategjike të këtij mjeti dhune politike.

Gjithsesi, edhe pse anarkistët ishin përgjegjës për një vazhde impresionuese vrasjesh krerësh shtetesh (deri dhe presidentin amerikan McKinley në vitin 1901) si dhe për bombëvënie të shumta (që prej 1878 e deri në dekadën e dytë të shekullit të njëzetë), në analizë të fundit, në vend të stimulonte frikë globale, anarkizmi pati impakt të kufizuar, periferik e të tërthortë si në politikën e brendshme ashtu dhe në politikën ndërkombëtare.

Ndërkaq, në fund të shekullit të XIX-të dhe fillim të shekullit XX-të Evropa po gëllonte nga shumë ngjarje dhe zhvillime me rëndësi historike. Por këto zhvillime do të shërbenin si një etapë tjetër historike e strategjisë dhe taktikave të organizatave terroriste. Gjatë kësaj periudhe motivimi nuk do të ishte më anti-monarkik apo anarkist, ashtu si më parë, por nacionalist dhe separatist. Kjo formë dhune politike, e sendërtuar ideologjikisht gjatë kësaj periudhe, ka shfaqur afërsitë më të mëdha me teoritë klasike të gjeopolitikës – sidomos atë për hapësirën jetike (*liebenstraum*¹⁰).

Nacionalizmi i kësaj periudhe dhe ekstremizmi politik i prodhuar prej tij, i shfaqur në formën e dhunës terroriste, pati një shtrirje gjeografike që përfshiu thuajse gjithë kontinentin evropian, nga Britania e Madhe gjer në Ballkan.

⁹ Alex Schmid, *"The Routledge Handbook of Terrorism Research"*, ibid., f. 222-3.

¹⁰ Termi vjen nga gjuha gjermane: *lebensraum* – hapësirë jetike

Nacionalizmi u bë një forcë veçanërisht e madhe për popujt e nënshtruar të perandorive të ndryshme koloniale. Anëtarë të grupeve etnike të vendeve të kolonizuara i panë këto koncepte si shanse të mira për të realizuar ambiciet e tyre nacionaliste. Disa prej këtyre grupeve zgjodhën terrorin si metodë beteje dhe për t'ua bërë të njohur situatën e tyre fuqive botërore, të cilave shpresonin t'u fitonin simpatinë. Rezistenca dhe disidenca ishin prirje të zakonshme në shumë prej kolonive, duke prodhuar shpeshherë konflikte të dhunshme, kurse identitetet kombëtare u shndërruan në vatër të këtyre veprimeve. Gradualisht, ndërsa kombet u lidhën shumë ngushtë me konceptet e racës dhe etnicitetit, zhvillimet politike ndërkombëtare filluan të mbështesnin koncepte të tilla.

Në Evropë, irlandezët dhe baskët ndërmorën fushata terroriste si pjesë të luftës së tyre për pavarësi. Por kur panë efikasitetin e kufizuar të kësaj strategjie, filluan kryengritje dhe rebelime të përgjakshme për të promovuar kauzën e tyre.

Kështu, dhuna terroriste e organizatave të ndryshme irlandeze që nga mesi i shekullit të XIX e gjer në fillim të shekullit të XX kishin një dimension të pastër gjeopolitik, kërkesën për pavarësimin e territoreve irlandeze. Forma e dhunës terroriste e ushtruar nga organizatat irlandeze kishte disa të përbashkëta dhe dallime me terrorizmin e ushtruar nga anarkistët rusë. Sa u takon elementëve të përbashkëta, të dy godisnin objektiva simbolikë për kundërshtarët; të dy besonin në potencialin didaktik të terrorizmit tek qëllimi i tij galvanizues i masave të gjera të popullsisë. Megjithatë, organizatat terroriste irlandeze dallonin prej atyre anarkiste ruse sa u takon përmasave të sulmeve. Anarkistët synonin të krijonin sa më pak viktime, kurse organizatat terroriste irlandeze ndjeheshin më të çliuara prej këtij kufizimi.¹¹

Gjithashtu grupet terroriste irlandeze qenë të parat që zhvilluan forma më të sofistikuara organizimi, duke njohur rëndësinë e vendosjes së bazave terroriste edhe jashtë vendit, çka do u garantonte mbrojtje më të lartë dhe mundësi më të mëdha suksesi në fushatat terroriste.

Në këtë kontekst kjo qasje e re i ofroi terrorizmit dhe organizatave ekstremiste një dimension strategjik duke ndryshuar natyrën e fenomenit, nga përdorimi i një ngjarjeje të vetme, drejt evoluimit në fushata të përgjakshme, të mbështetura tek periudha afatmesme apo afatgjatë kohore dhe në një numër gjithnjë e më të lartë viktimash.

¹¹ Walter Laqueur, *"A History of Terrorism"*, ibid, f. 20-25.

Në vigjilje të Luftës së Parë Botërore, terrorizmi i ruante tiparet e veta revolucionare, por krijuar lidhje shumë të forta me lëvizjet irredentiste brenda Perandorisë Osmane dhe asaj Habsburge. Ndërsa në vitet 1930-të koncepti i terrorizmit ndryshoi sërish, duke u përdorur gjithnjë e më pak për të etiketuar lëvizjet revolucionare dhe dhunën e drejtuar kundër qeverive dhe liderëve të tyre, si dhe duke adresuar gjithnjë e më shumë praktikën e represionit masiv të përdorura nga shtetet totalitariste dhe liderët e tyre diktatorialë kundër vetë qytetarëve të tyre.¹²

Kësisoj termi rifitoi konotacionet e tij të mëparshme të abuzimit me pushtetin nga qeveria dhe u aplikua në mënyrë specifike nga regjimet autoritariste që erdhën në pushtet në Italinë fashiste, Gjermaninë naziste dhe Rusinë staliniste. Në Gjermani dhe Itali, ardhja në pushtet përkatësisht e Hitlerit dhe Musolinit që bazuar më së shumti tek mënyra e përdorimit të grupeve të caktuara për të frikësuar kundërshtarët politikë dhe opinionin publik. Këto regjime diktatoriale themeluan një sistem qeverisjeje që sanksiononte frikën dhe imponimin, duke bërë të shpërthejnë konflikte politike, përplasje civile dhe një persekutim i gjerë i hebrenjve, komunistëve apo edhe armiqve të tjerë të shtetit.

Nga ana tjetër nuk duhet lënë pa përmendur terrori që ushtroi Stalini në Rusi, si mbi kundërshtarët e tij politikë ashtu dhe brenda Partisë Komuniste, duke e transformuar si atë ashtu dhe aparatën shtetërore të sigurisë në një instrument personal represioni. Sigurisht që forma të ngjashme dhune dhe terrori të ushtruar, udhëhequr dhe/ose të mobilizuar nga shteti kundër qytetarëve të vet vijojnë të jenë ende gjithaq të përhapura. Shembujt për këtë janë të shumtë: në vitet 1970-të, në Argjentinë, Kili, Greqi, El Salvador, Guatemalë, Kolumbi, Peru, etj. Por këto akte shtetërore dhune të brendshme politike, që në shumicën dërrmuese të rasteve drejtoheshin kundër popullsisë të vetë këtyre shteteve pra, sundimi i elitës në pushtet nëpërmjet dhunës dhe frikës kundër shtetasve të vetë— emërtohen përgjithësisht “terror shtetëror” për ta dalluar këtë fenomen nga terrorizmi, që kuptohet si dhunë e kryer nga grupe ose organizata jo-shtetërore.

Pas Luftës së Dytë Botërore vërehet një tjetër ndryshim përdorimin e termit “terrorizëm”, pasi ky i fundit rimori konotacionet e dikurshme revolucionare me të cilat lidhet rëndom sot. Bota dypolare e Luftës së Ftohtë ndryshoi perceptimin e konflikteve në botë. Kështu, konfrontimet relativisht të vogla filluan të merrnin rëndësi proporcionalisht më të madhe nga sa u

¹² Richard Jackson, E. Murphy & S. Pyonting (eds.) *“Contemporary State Terrorism”*, ibid, ff. 12-27.

takonte, ndërkohë që shërbenin si arena në të cilat superfuqitë mund të konkurronin dhe përballeshin me njëra-tjetrën pa rrezikuar përshkallëzimin drejt një lufte bërthamore totale.

Lufta midis Lindjes dhe Perëndimit u shndërrua në një luftë periferike, në një luftë satelitetësh, dhe ishte përgjithësisht e kufizuar për sa i përket qëllimit të saj, duke pasur si synim kryesor parandalimin e një përshkallëzimi drejt përdorimit të arsenalit bërthamor. Gjatë kësaj kohe, termi terrorizëm u përdor kryesisht për t'iu referuar revoltave të dhunshme të ndërmarra nga grupe indigjene nacionaliste dhe anti-kolonialiste në Azi, Afrikë dhe Lindjen e Mesme gjatë fundit të viteve 1940-të dhe viteve 1950-të, për të kundërshtuar regjimet koloniale kryesisht të fuqive evropiane.

Vende si Kenia, Qipro, Algjeria, etj. –të gjitha raste krejt të ndryshëm nga njëri-tjetri ia atribuojnë, të paktën pjesërisht, pavarësinë e tyre lëvizjeve nacionaliste që përdorën dhunën terroriste kundër fuqive koloniale.

Pas Luftës së Dytë Botërore, terrorizmi përbënte më tepër një zgjedhje taktike të liderëve të lëvizjeve rebele nacionaliste dhe të revolucioneve. Fushatat e suksesshme për pavarësi nga rendi kolonial po vëreheshin në të gjitha skajet e globit, ku shumë prej këtyre lëvizjeve po përdornin terrorizmin si taktikë mbështetëse.

Kur terrorizmi përdorej, përdorej brenda kuadrit të lëvizjeve më të mëdha dhe koordinohesh me veprimtari politike, sociale dhe ushtarake. Madje edhe në rastet kur terrorizmi mbizotëroi dhe la në hije aspektet e tjera të betejës nacionaliste, siç ndodhi në rastin e fushatës palestineze kundër Izraelit, ajo ishte (dhe vazhdon të jetë) e kombinuar me aktivitete të tjera të natyrës diplomatiko-politike, madje dhe strategjike.

Përgjatë gjithë Luftës së Ftohtë, Bashkimi Sovjetik siguroi asistencë të drejtpërdrejtë dhe të tërthortë për lëvizjet revolucionare anembanë botës. Për shumë lëvizje anti-koloniale ekstremizmi revolucionar i komunizmit ishte shumë tërheqës. Udhëheqësit e këtyre konflikteve vlerësuan avantazhin e armatimeve dhe trajnimit falas. Ata kuptuan gjithashtu se asistencë dhe patronazhi i Bllokut Lindor nënkuptonte paralelisht dhe rritjen e legjitimitetit ndërkombëtar. Shumë prej këtyre individëve dhe organizatave e përdorën terrorizmin në mbështetje të objektivave të tyre politikës dhe ushtarakë.

Politika e Bashkimit Sovjetik për të mbështetur betejat revolucionare gjithkund dhe për të eksportuar revolucionin në vendet jo-komuniste, u siguronte ekstremistëve dëshirën dhe vullnetin politiko-ushtarak për të përdorur dhunën dhe terrorin si mjete të realizimit të ambicieve të tyre. Pikërisht gjatë kësaj periudhe u bë i modës apeli ‘politikisht korrekt’ i ‘luftëtarëve të lirisë’, si rrjedhojë e legjitimitetit politik që komuniteti ndërkombëtar u akordoi luftërave për çlirim kombëtar dhe vetëvendosje në këto rajone.

Simpatia dhe mbështetja për rebelët u shtri edhe në segmente të popullsisë së vetë shteteve kolonizatore, duke krijuar nevojën për një gjuhë politike edhe më neutrale sesa ‘terrorist’ dhe ‘terrorizëm’ duke i klasifikuar këta aktorë të rinj ndërkombëtarë dhe dhunën që ata ushtronin, në ato që u konsideruan luftëra legjitime nacionalçlirimtare.¹³

Shumë vende të sapopavarësuar të Botës së Tretë si dhe shtetet e bllokut komunist në veçanti, e përvetësuan këtë formë ligjërimi me argumentin se çdo lëvizje e drejtuar kundër shtypjes koloniale dhe dominimit perëndimor nuk duhet përshkruar si terroriste por duke përdorur një emërtesë më të përshtatshme, atë të ‘luftëtarëve të lirisë’.

Në këtë drejtim, është i famshëm shpjegimi që ka dhënë kreu i Organizatës për Çlirimin e Palestinës [OÇP], kur iu adresua Asamblesë së Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara, në nëntor të vitit 1974: “Dallimi mes revolucionarit dhe terroristit qëndron në arsyen për të cilën lufton secili prej tyre. Çdokush që mbështet një kauzë të drejtë dhe që lufton për lirinë dhe çlirimin e tokës së tij nga pushtuesit, kolonët dhe kolonizatorët, nuk mund të quhet terrorist.”¹⁴

Një epokë tjetër në historinë e terrorizmit ndërkombëtar është ajo nga fundi i viteve 1960-të gjer në fillim të viteve 1980-të. Gjatë këtyre viteve farkëtohet më tej lidhja e këtij fenomeni me teoritë e gjeopolitikës. Gjatë kësaj periudhe kohore, terrorizmi vijoi të shihej brenda një konteksti revolucionar. Gjithsesi, përdorimi i tij tashmë u zgjerua, për të përfshirë edhe grupet nacionaliste dhe separatiste jashtë kontekstit kolonial (dhe neokolonial) si dhe organizatat e motivuara tërësisht nga parime ideologjike.

¹³ Bruce Hoffman, *“Inside Terrorism”*, ibid, f. 16.

¹⁴ Shih fjalimin e mbajtur nga lideri palestinez Yasser Arafat në Asamblenë e Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara, në 19 nëntor 1974, Sesioni Plenar 29, A/PV. 2282.

Minoritete nacionaliste (kryesisht në emigrim, larg vendit të tyre, ose në azil) –si OÇP, grupi separatist FLQ¹⁵ i Kebekut në Kanada, ETA baske madje edhe grupe të tjerra irredentiste nga vende si Indonezia– filluan ta përdorin terrorizmin jo vetëm si instrument taktik por edhe si një strategji për të tërhequr vëmendjen mbi veten dhe kauzat e tyre, duke prodhuar pasoja të mëdha në arkitekturën e sigurisë së rajoneve të tyre, por edhe në impaktin gjeopolitik në politikën e jashtme të shteteve të përfshira.

Gjatë të njëjtës periudhë, ekstremistët e majtë –që vinin kryesisht nga organizatat studentore radikale dhe nga lëvizjet marksiste/leniniste/maoiste, të përhapura masivisht gjatë kësaj kohe në Evropën Perëndimore (madje dhe në Amerikën Latine dhe Shtetet e Bashkuara) po formonin grupe terroriste që kundërshtonin ndërhyrjen amerikane në Vietnam dhe pabarazitë socio-ekonomike në sistemin modern kapitalist liberaldemokratik.

Në rastin e grupeve terroriste të ekstremit të majtë dhe të djathtë, ndjesia e përkatësisë politiko-ideologjike në një bashkësi vlerash dhe idesh, i ka shtyrë këta individë të besojnë se këto janë vlera për të cilat ia vlen të luftosh. Nëse këto vlera nuk përkojnë me strukturën dhe praktikën e sistemit qeveritar në fuqi, atëherë prirja për dhunë politike mund të pësojë një rritje shqetësuese. Ende sot e kësaj dite vazhdon të përdoret gjerësisht qasja ndaj grupeve terroriste mbi baza separatiste dhe ideologjiko-fetare.

Ndryshimi qëndron më shumë në gjerësinë e përdorimit të konceptit për të etiketuar fenomene shumëdimensionale. Në këtë kontekst vitet 1980-të konsiderohen një epokë tejet e rëndësishme e evoluimit të terrorizmit sidomos nga pikëpamja gjeopolitike dhe gjeostrategjike.

Gjatë kësaj periudhe, terrorizmi si instrument i arritjes së objektivave gjeopolitike po përdorej në mënyrë të mirë- llogaritur për të destabilizuar perëndimin, si pjesë e një komploti të madh global. Libra si “Rrjeti i Terrorit” propagandonin nocionin e një administrate të kapur presidenciale amerikane dhe të qeverive të tjera perëndimore gjithaq të dyshuara, duke bërë që incidente terroristë, në dukje të izoluar, të ndërmarrë nga grupe të ndryshëm e pa lidhje me njëri-tjetrin, të përhapur gjeografikisht në të katër anët e globit, të dukeshin në fakt si ngjarje të lidhura

¹⁵ Nga akronimi në frëngjisht: “*Front de Liberation du Quebec*”.

ngushtë mes tyre, si një komplot i fshehur i orkestruar nga Kremlin dhe i implementuar nga shtetet e tij klientë, të Paktit të Varshavës, për të shkatërruar Botën e Lirë.¹⁶

Megjithatë, gjër në mes të dekadës një seri bombëvëniesh vetëvrasëse, e drejtuar në më të shumtën e rasteve kundër objektivave amerikanë, diplomatikë dhe ushtarakë, në Lindjen e Mesme, po e përqendronte vëmendjen e aktorëve ndërkombëtarë shtetërorë (më shumti atë të Shteteve të Bashkuara) në kërcënimin në rritje prej terrorizmit të sponsorizuar shtetëror.¹⁷ Rrjedhimisht, ky fenomen ku regjime diktatoriale si Irani, Iraku, Libia dhe Siria— u përfshinë aktivisht në sponsorizimin ose ndërmarrjen e akteve terroriste zëvendësuan teoritë konspirative komuniste, si konteksti kryesor brenda të cilit ishte parë terrorizmi.

Kështu terrorizmi u lidh gjithnjë e më ngushtë me një lloj lufte të fshehtë (asimetrike) përmes të cilës shtete më të dobët mund të përballëshin me rivalë më të fuqishëm pa vendosur veten në rrezik ndëshkimi. Fundi i Luftës së Ftohtë dhe Rendi i Ri Botëror¹⁸, shënon një epokë të re për terrorizmin. Në fillim të viteve 1990-të domethënia dhe përdorimi i terrorizmit si koncept dhe fenomen u turbulluan edhe më tej nga shfaqja e dy fenomeneve të rinj: terrorizmit transnacional dhe terrorizmit ekstremist islamik. Në një shkallë të paprecedentë më parë në historinë e fenomenit të terrorizmit, gjithnjë e më shumë organizatat kriminale të kësaj periudhe po farkëtonin aleanca strategjike gjithnjë e më të fuqishme me aktorët terroristë dhe organizatat guerile që përdorin dhunë për qëllime ekonomike dhe politike.

Kështu, disa studiues filluan ta përfshinin terrorizmin e viteve 1990-të brenda fenomenit të ekstremizmit islamik, term i cili do të nënkuptonte: kërcënimin për destabilitet të shtet-kombeve nga aktorë jo-shtetërorë dhe procese e organizata joqeveritare fetare; për të përshkruar dhunën që ndikonte mbi rajone të mëdha ose hapësira urbane ku kontrolli (i shtetit ose territorit) ishte zhvendosur nga qeveritë legjitime drejt fuqive të reja gjysmë-politike, gjysmë-kriminale; ose thjesht për të grupuar brenda një kategorie gamën e konflikteve nëpër botë që nuk përputheshin më me nocionet tradicionale e historikisht të pranura të luftës, si një përplasje mes

¹⁶ Claire Sterling, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism*, Nju Jork: Henry Holt & Co. Press, 1981.

¹⁷ Bruce Hoffman, *ibid.*, ff. 17-18.

¹⁸ Koncepti i "Rendit të Ri Botëror" u përdor fillimisht nga presidenti amerikan George Bush (Sr.), në fjalimin e mbajtur përpara Kongresit Amerikan, në 6 mars të vitit 1991, i cili i referohet më shumë politikës së jashtme amerikane pas Luftës së Ftohtë, sidomos në rajone me rëndësi gjeostrategjike, si Lindja e Mesme.

forcave të armatosura të dy ose më shumë shteteve (klasikë), por që përfshinin përkundrazi forca jo të rregullta të njëres ose të dy palëve ndërluftuese.¹⁹

Në këtë mënyrë, sërisht terrorizmi e kishte ndryshuar kuptimin e tij nga një fenomen individual i dhunës nën-kombëtare, në pjesë të një modeli më të gjerë, të konfliktit jo-shtetëror me natyrë sa ideologjiko-politike aq dhe fetare. Por sigurisht që ky kuadër interpretimi historik i pendoleumit të përkufizimit të terrorizmit nuk mund të ishte i plotë pa përvijuar edhe një nënndarje tjetër historike, një periudhë të re, që fillon me sulmet terroriste të 11 shtatorit të vitit 2001.

Këto sulme e ridimensionuan qartazi, sërisht, kuptimin e terrorizmit. Nëse numrin e viktimave nga sulmi terrorist i 11 shtatorit e krahasojmë historikisht me sulmet e tjerë nga aktorë jo-shtetërorë përgjatë shekullit të njëzetë, vërejmë statistikisht se vetëm në 14 sulme terroriste (përgjatë gjithë shekullit) numri i të vrarëve ka qenë mbi 100 njerëz.

Nga ana tjetër, deri në 11 shtator 2001 asnjë operacion terrorist nuk kishte arritur të shkaktonte më shumë se 500 viktima. Të vrarët u përkisnin 80 kombësive të ndryshme, edhe pse numri më i madh i tyre ishin amerikanë. Rezulton gjithsesi se thuajse dy herë më shumë amerikanë sesa të vrarët e 11 shtatorit 2001, janë vrarë nga terroristët që prej vitit 1968–viti që shënoi (simbolikisht) fillimin e terrorizmit modern ndërkombëtar.²⁰

Një sulm i tillë terrorist, kaq masiv dhe me pasoja kaq të mëdha, do të sillte padyshim një reagim gjithaq të fuqishëm nga shtete të ndryshëm, sidomos prej atyre perëndimorë, me Shtetet e Bashkuara në krye. Disa ditë më vonë presidenti Bush argumentonte se: “Kjo është një formë e re e së keqes ... dhe ne do ta shpëtojmë botën prej saj”. “Kombi ynë u tmerrua”, vijonte ai, “por nuk ka për t’u terrorizuar”.²¹ Kjo dëshmon një impakt të madh strategjik të terrorizmit si instrument gjeopolitik, si dhe reagimin e shtetit ndaj këtij fenomeni, duke e përligjur aftësinë e tij të imponimit gjeopolitik.

¹⁹ Ali Khan, “*A Theory of International Terrorism: Understanding Islamic Militancy*”, ibid, ff. 211-28.

²⁰ Alan Collins (ed.), “*Contemporary Security Studies*”, ibid, ff. 368-76.

²¹ Fjalimi i George W. Bush (Jr.) në Kongres pas sulmeve të 11 shtatorit – i njohur ndryshe edhe si momenti kur ai shpalli “Luftën kundër Terrorit”.

Më 20 shtator 2001, presidenti i drejtohej sesionit të përbashkët të Kongresit me një fjalim ku përmendej vazhdimisht termi ‘terror’ – si një gjendje psikologjike e të qenit i tmerruar ose shumë i frikësuar në vend të fenomenit thellësisht politik të terrorizmit.

Në këtë kuadër duhet interpretuar edhe deklarata e tij tashmë e famshme: “Lufta jonë kundër terrorizmit fillon me Al-Kaedën, por nuk mbaron aty”. Rrjedhojat e kësaj zgjedhjeje semantike, shënonin fillimin e një beteje praktikisht të pafundme kundër gjithkujt dhe gjithçkaje që i frikësonte apo që mund t’i frikësonte amerikanët në të ardhmen.

Siç vëren historiani Michael Howard: “Deklarata e presidentit Bush për “Luftë kundër Terrorit” u pa përgjithësisht jashtë Amerikës si një instrument retorik për t’i mbajtur syçelur amerikanët ndaj rreziqeve me të cilat përballeshin, më shumë sesa një deklaratë për t’u marrë seriozisht ose gërmë-përgërmë nga pikëpamja e të drejtës ndërkombëtare.”²²

Nga ana tjetër, duke shpallur ‘luftë kundër terrorizmit’, Shtetet e Bashkuara po angazhoheshin në mënyrë të pakuptimtë nga pikëpamja juridiko-ndërkombëtare, në një fitore përfundimtare kundër një armiku që vështirë të gjurmohej e që do të përfshinte si aktorë jo-shtetërorë, organizatat terroriste, ashtu dhe aktorë shtetërorë, Shtetet Sharlatanë të Aksit të së Keqes.

Zinxhiri i ngjarjeve filloi në 11 shtator, ndërsa deklarata pasuese e “luftës kundër terrorit” përcaktoi rrugën që do të ndiqte Amerika drejt Irakut, duke nxitur sërish Michael Howard të deklaronte se: “Qartazi nuk mjaftonte për amerikanët që të ishin në luftë me një entitet abstrakt, të përshkruar nga presidenti i tyre si ‘terror’. Ata kishin nevojë për një kundërshtar më specifik, i cili të mishëronte shpirtin e së keqes kundër të cilës mund të mobilizohej ndjenja kombëtare, siç u mobilizua kundër Hitlerit, në vitin 1941. Osama bin Laden rezultoi një figurë shumë evazive, e cila nuk jepte garancitë e duhura për strategjinë e nevojshme, por mes të dyshuarve të zakonshëm në këso rastesh ishte edhe Saddam Hussein-i. Nuk kishte thujtë asnjë provë që ta lidhte atë me krimin në fjalë (11 shtatorin), por ai ishte një diktator me të cilin shumë prej pjesëtarëve të administratës Bush nuk kishin mbaruar punë që prej Luftës së parë të Gjirit Persik. Me pak fjalë, ai qe figura më e fuqishme dhe më e rrezikshme mes armiqve të deklaruar të SHBA, çka në

²² Michael Howard, “What Friends Are For”, në “*National Interest*”, Nr. 69, Vjeshtë 2002, f. 8

vetvete u jepte atyre të drejtën, madje detyrimin, për ta shkatërruar atë.”²³ Në fakt ky rast përbën një ndër shembujve më tipikë të dhjetëvjeçarëve të fundit, të mënyrës sesi shteti e përdor terrorizmin për të përligjur interesat e veta gjeopolitike.

Kështu, Lufta kundër Terrorit u shndërrua në një strategji të mirëfilltë gjeopolitike të ndërtimit të një koncepti dhe boshti të ri amerikan për politikën ndaj Lindjes së Mesme dhe në një shembull klasik të reagimit të shtetit përballë kërcënimeve asimetrike, si terrorizmi ndërkombëtar, duke e përdorur atë për të përligjur interesa të caktuara të politikës së jashtme dhe vizionit të tij gjeopolitik në një rajon të caktuar apo edhe në rrafsh global.

2. TIPOLOGJITË E TERRORIZMIT

Nëse do të tentonim të bënim një ndarje tipologjike të fenomenit të terrorizmit, do të konstatojmë dallimin mes terrorizmit ndërkombëtar dhe atij të brendshëm.

Disa nga tipologjitë e terrorizmit janë:

1) **Terrorizmi politik:** ideologjitë politike interesohen për strukturën dhe organizimin e formave të qeverisjes si dhe të komuniteteve. Ndërsa studiuesit e organizatave terroriste e vënë theksin tek ndryshimet në aspektin e ideologjisë politike, aktivitetet e grupeve të ndryshme terroriste ngjasojnë së tepërmi mes tyre sa u takon praktikave të ushtruara.²⁴

2) **Terrorizmi revolucionar:** ky lloj terrorizmi i dedikohet përmbysjes së një rendi të caktuar dhe zëvendësimit të tij me një strukturë të re politike ose sociale. Megjithatë shpeshherë kjo lidhet me ideologji politike komuniste, ka pasur dhe raste kur të tjera lëvizje politike kanë vënë në përdorim metoda revolucionare për të arritur qëllimet e tyre.

3) **Terrorizmi separatist:** nisur nga vetë emërtimi i kësaj kategorie, grupet separatiste janë ato që synojnë shpërngjen nga entitetet ekzistuese nëpërmjet pavarësisë, autonomisë politike ose lirisë fetare. Ideologjitë, të cilave u përket separatistët, përfshijnë drejtësinë ose barazinë sociale, anti-imperializmin, si dhe rezistencën ndaj pushtuesve ose një fuqie të huaj.

²³ Michael Howard, “*Smoke on the Horizon*”, Financial Times, 7 Shtator 2002.

²⁴ Për kategorinë e 1 dhe 2 shih edhe tipologjinë e përdorur nga Paul Wilkinson në Kreun 1 të Librit të tij “*Terrorism and the Liberal State*”, ibid, ff. 4-22.

4) **Terrorizëm i brendshëm:** kjo formë dhune terroriste është produkt i vendit dhe operon brenda vendit dhe kundër tij. Ata janë shpeshherë të lidhur me fraksione ekstreme sociale ose politike, brenda një shoqërie të caktuar dhe i përqendrojnë përpjekjet e tyre veçanërisht në arenën socio-politike të kombit të tyre.²⁵

5) **Terrorizmi nacionalist:** kjo formë e dhunës terroriste është fokusuar historikisht tek besnikëria dhe devotshmëria ndaj një kombi, si dhe tek ndërgjegjia kombëtare që buron nga vendosja e interesave dhe kulturës së kombit të një njeriu mbi ato të kombeve ose grupeve të tjera. Ajo mund të gjejë shprehjen e saj në krijimin e një kombi të ri, ose në ndarjen e një grupi individësh prej një shteti ekzistues për t'u bashkuar me një tjetër që ndan të njëjtin identitet kombëtar.

6) **Terrorizmi transnacional:** shpeshherë, përshkrimi i mbështetjes dhe i rrezes operationale të një grupi bëhet në mënyrë shumë të papërcaktuar dhe mund të aplikohet për kapacitete gjerësisht të ndryshme. Grupet terroriste ndërkombëtare operojnë në shumë vende, por gjithsesi vendosin një fokus gjeografik mbi aktivitetet e tyre. Kështu, organizata terroriste e Hizbollahut ka qeliza anëmbanë botës dhe ka ndërmarrë operatione në shumë vende, por është pikësëpari e fokusuar në ngjarjet në Liban dhe Izrael. Al-Kaeda dhe ISIL janë organizata transnacionale; në gjirin e tyre kanë anëtarë nga shumë kombësi të ndryshme. Objektivat e tyre prekin me dhjetëra shtete me sisteme të ndryshme politike, fetare, përbërje etnike dhe interesa kombëtare.

7) **Terrorizmi etnocentrik:** Grupet e kësaj kategorie konsiderojnë racën si karakteristikën përcaktuese të një shoqërie dhe, kështu, bazën e kohezionit të saj. Ekziston përgjithësisht një prirje që një grup specifik njerëzish të jetë më lartë se të tjerët për shkak të karakteristikave raciale. Ky lloj terrorizmi ushtrohet zakonisht nga grupe militariste/paraushtarake të ekstremit të djathtë.

8) **Dhunë terroriste për shkaqe sociale:** shpeshherë, politika të caktuara sociale do të shkaktojnë aq shumë kundërshti sa që mund të shkaktojnë sjellje ekstreme, e cila mund të prodhojë dhunë terroriste. Zakonisht kësaj i referohemi si 'çështje e vetme', ose terrorizëm 'me interes specifik'. Disa nga çështjet që kanë prodhuar këto lloj aktivitete terroriste në Shtetet e

²⁵ Bruce & Donna Hoffman, "A chronology of International Terrorism, 1995", në *"Terrorism and Political Violence"*, Vëll. 8, Nr. 3, 1996, ff. 87-127.

Bashkuara dhe në vende të tjera perëndimore, përfshijnë të drejtat e kafshëve, abortin, mjedisin/ekologjinë, si dhe të drejtat e minoriteteve.

9) **Terrorizmi fetar:** Terrorizmi që themelohet mbi baza fetare shtron një problematikë edhe më të thellë për shkencat moderne sociale, për shkak të shkaqeve sociale që e përcaktojnë atë, të cilat kanë kontribuar në zhvillimin e tij. Si fenomen i përdorimit të dhunës terrorizmi është përdorur shpeshherë gjatë historisë së njerëzimit. Natyrisht që ky fenomen në periudha të ndryshme historike merr forma apo trajta të ndryshme, gjë e cila përcaktohet nga numri i viktimave të shkaktuara. Terroristët dhe organizatat islamike kanë qenë ato më aktivet, duke zënë dhe vendin kryesor si rreziku numër një i Shteteve të Bashkuara të Amerikës, të gjitha besimet më të mëdha fetare kanë brenda tyre ekstremistë që kanë përdorur jo rrallëherë dhunën për të promovuar qëllimet e tyre fetare. Terroristët e motivuar nga feja i shohin objektivat e tyre dhe goditjen e atyre objektivave si kryerjen e një detyre të shenjtë.

3. ORGANIZATAT NDËRKOMBËTARE DHE TERRORIZMI

Historikisht Organizatat ndërkombëtare kanë qenë mjaft aktive në debatet politike dhe akademike për një përkufizim të terrorizmit. Megjithatë, për shkak se ky fenomen është bërë shpeshherë objekt propagande dhe interesash gjeopolitike nga ana e shteteve anëtare në organizatat ndërkombëtare.

3.1. Lidhja e Kombeve dhe terrorizmi ndërkombëtar

Terrorizmi u përballua fillimisht si një çështje e veçantë e të drejtës ndërkombëtare nga komuniteti ndërkombëtar në mesin e viteve 1930-të, pas vrasjes së mbretit jugosllav dhe ministrit francez të punëve të jashtme nga grupe separatiste. Gjithsesi, përpjekja e Lidhjes së Kombeve për ta përkufizuar terrorizmin i parapriu në thelb shumë prej mosmarrëveshjeve që do të përçanin përpjekjet e komunitetit ndërkombëtar gjatë dekadave që do të pasonin Luftën e Dytë Botërore.

Lidhja e Kombeve ishte organizata e parë ndërkombëtare që u përpoq të arrinte në një përkufizim të saj in për terrorizmin. Ky përkufizim, që i përket viteve 1930-të (më konkretisht,

1937), u bazua në dhunën e ushtruar nga lëvizjet etnike separatiste dhe konsideronte terroriste: “Të gjitha aktet kriminale të drejtuara kundër një shteti me synim dhe paramendim të krijojnë një gjendje terrori në mendjet e individëve të veçantë, të një grupi njerëzish, ose më në përgjithësi të opinionit publik”.²⁶

3.2. Organizata e Kombeve të Bashkuara dhe Terrorizmi Ndërkombëtar

Asambleja e Përgjithshme e OKB-së e identifikoi për herë të parë terrorizmin si problem të përgjithshëm në vitin 1972; ndërsa iu rikthye kësaj çështjeje në mesin e viteve 1980-të, duke iu adresuar në mënyrë të përsëritur, deri në miratimin e Deklaratës për Masat për të Eliminuar Terrorizmin Ndërkombëtar. Kësisoj, qasja e Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së, si struktura e kësaj organizate që u përfshi më shumë në debatin konceptual mbi terrorizmin ndërkombëtar pësoi ndryshime të theksuara në fillim të viteve 1990-të, duke themeluar madje dhe një Komision të posaçëm, Komisionin e Gjashtë, edhe pse rezolutat e saj do të kishin karakter të dobët, për shkak të përçarjeve mes shteteve në perceptimin e tyre mbi fenomenin. Viti 1993 shënon fillimin e një debati të gjerë mbi një tjetër dimension të terrorizmit, atë të të drejtave të njeriut, që u përmbyll me miratimin e Rezolutës 49/60 (në 1994) duke adresuar raportin me të drejtave të njeriut dhe terrorizmit.²⁷ Kjo tregon se kuadri i konceptimit të Asamblesë mbi terrorizmin ndërkombëtar ka evoluar gradualisht me kalimin e kohës, duke u shndërruar gradualisht në një temë të pandashme të axhendës politike të saj.

Për herë të parë Kombet e Bashkuara u morën me aktet terroriste në kuadër të Zyrës kundër Drogës dhe Krimit të Organizuar, në vitin 1963. Megjithatë, përcaktimet e Kombeve të Bashkuara nuk u morën me përkufizimin e terrorizmit në vetvete, por me akte të ndryshme, si rrëmbime avionësh, sulme kundër diplomatëve, etj. Kombet e Bashkuara prodhuan një përkufizim të tillë fillestar në vitin 1992, duke emërtuar si terroriste: “çdo metodë veprimi të përsëritur dhune që shkaktonte ankth, i kryer nga një individ, grup ose aktorë shtetërore (gjysmë-)klandestinë, për shkaqe idiosinkratike, kriminale ose politike, ku në të kundërt nga akti i

²⁶ Ben Saul, “The Legal Response of the League of Nations to Terrorism”, në *Journal of International Criminal Justice*, Vëll. 4, Nr. 1, ff. 78-102.

²⁷ M. J. Peterson, “Using the General Assembly”, në Jan Boulden & Thomas Weiss (eds.), *Terrorism and the UN. Before and After September 11*, US: Indiana University Press, 2004, ff. 175-6.

vrasjes– objektivat e drejtpërdrejta të dhunës nuk përbëjnë objektivat e synuar”. Në vitin 2005 Asambleja e Përgjithshme miratoi Rezolutën 60/1, e cila artikulonte nevojën për thellimin e bashkëpunimit mes vendeve anëtare në përballje me terrorizmin ndërkombëtar, duke konstatuar se: “Duke riafirmuar se aktet, metodat dhe praktikat e terrorizmit në të gjitha format dhe mënyrat e shfaqjes së tij janë aktivitete që synojnë shkatërrimin e të drejtave të njeriut, liritë fundamentale dhe demokracinë, kërcënojnë integritetin territorial të shteteve anëtare, sigurinë e tyre dhe destabilizojnë qeveritë e konstituara në mënyrë legjitime komuniteti ndërkombëtare duhet të marrë hapat e duhur për të promovuar bashkëpunimin për të parandaluar dhe luftuar terrorizmin”.²⁸

Vështirësia historike e OKB-së për të përkufizuar terrorizmin u shfaq ndoshta më qartazi në debatet mes vendeve anëtare perëndimore dhe atyre jo-perëndimore të Kombeve të Bashkuara, pas masakrës së Lojërave Olimpikë të Mynihut, ku u vranë 11 atletë izraelitë. Debatu filloi me propozimin e sekretarit të përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara, Kurt Waldheim, se OKB nuk duhej të qëndronte në rolin e një spektatori të heshtur përballë akteve të dhunës terroriste që po përhapej në të gjithë botën, por duhet të ndërmerre hapa më praktikë që mund të parandalonin gjakderdhje të mëtejshme. Ndërsa shumica e vendeve anëtare të OKB-së e mbështeti sekretarin e përgjithshëm, një grup shtetesh në minorancë –përfshirë shtetet arabe dhe disa vende afrikane dhe aziatike– e devijuan debatin, duke argumentuar sikundër Yasser Arafat-i dy vjet më vonë kur, iu drejtua Asamblesë së Përgjithshme se: “popujt që luftojnë për t’u çliruar nga shtypja dhe shfrytëzimi i huaj kanë të drejtë të përdorin të gjitha metodat në dispozicion, përfshirë forcën”.²⁹

Kanë qenë dy argumente të qëndrimit të Botës së Tretë:

Së pari, ata pretendonin se të gjitha lëvizjet çlirimtare përshkruhen pa dallim si organizata terroriste nga regjimet kundër të cilëve luftojnë. Ndaj, duke dënuar terrorizmin, Kombet e Bashkuara po legjitimonin pushtetin e të fortëve mbi të dobëtit dhe të entitetit të establishmentit kundër sfiduesve jashtë këtij establishmenti, duke vepruar si mbrojtës të establishmentit.

²⁸ Shih përfaqësinë e Zyrës së Kombeve të Bashkuara për Luftën kundër Drogës dhe Krimit: www.unodc.org (02/04/2011). Kjo rezolutë u zgjerua me një rezolutë tjetër për një “Strategji Antiterror”, të miratuar në 08/09/06 nga Asambleja e Përgjithshme.

²⁹ M. J. Peterson, “*Using the General Assembly*”, në Jan Boulden & Thomas Weiss, “*Terrorism and the UN. Before and After September 11*”, US: Indiana University Press, 2004, ff. 178-9.

Së dyti, delegatët e Botës së Tretë argumentuan me forcë se këto forma dhune politike kishin disa shkaqe të tjera themelore –si varfërinë, zhgënjimin dhe dëshpërimin– që prodhonin akte të tilla dhune. Në këto kushte, paraliza e një përkufizimi të gjithpranuar mbi terrorizmin i dobësoi përpjekjet e OKB-së për progres thelbësor në bashkëpunimin ndërkombëtar kundër terrorizmit, përtej marrëveshjeve shumë specifike mbi aspekte të veçanta të problemit.

Pas dekadash debati dhe rezistence, vetë OKB ia doli të përqafojë këtë arsyetim duke miratuar Konventën Ndërkombëtare për Dënimin e Sulmeve Terroriste. Konventa quante të jashtëligjshëm vendosjen dhe shpërthimin e mekanizmave eksplozivë në mjedise publike, shtetërore apo qeveritare, në sistemin e transportit apo nëpër facilitete të tjera infrastrukturore, me qëllim shkaktimin e dëmeve njerëzore, ose me qëllim shkatërrimin e këtyre objekteve që shkaktojnë humbje të mëdha.³⁰ Kjo konventë hyri në fuqi në maj të vitit 2001, vetëm katër muaj përpara sulmeve të 11 shtatorit.

Për më tepër, në tetor të vitit 2004, Këshilli i Sigurisë i Kombeve të Bashkuara miratoi Rezolutën 1566 që ofron një përkufizim për terrorizmin dhe shpall ndërkombëtarisht se në asnjë rrethanë aktet terroriste nuk mund të justifikohen me qëllime politike ose ideologjike: “Aktet kriminale, përfshirë ato që drejtohen kundër popullsisë civile –të ndërmarra me qëllim shkaktimin e vdekjeve ose dëmtimet fizike ose pengmarrjet me qëllim shkaktimin e një gjendjeje terrori në opinionin më të gjerë publik në mënyrë që të detyrojnë një të ndërmarrë ose të mos ndërmarrë një veprim të caktuar, e që përbën shkelje të konventave dhe protokolleve ndërkombëtare që lidhen me terrorizmin, nuk mund të justifikohen në asnjë rrethanë me arsyetime të natyrë politike, filozofike, ideologjike, racore, etnike, fetare, apo të çfarëdo forme tjetër.”³¹

3.3. NATO dhe Terrorizmi Ndërkombëtar

NATO e ka trajtuar fenomenin e terrorizmit në një nivel më teknik dhe burokratik që në fillim të viteve 1980-të, duke ngritur në kuadrin e Asamblesë së NATO-s një Nën-komision mbi

³⁰ Rezoluta 52/164 u miratua më 15 Dhjetor 1997 dhe hyri në fuqi në 23 maj 2001. Ajo është nënshkruar nga 164 shtete dhe u referohet përpjekjeve të vendeve anëtare për t'u përballur me bombëvëniet terroriste. Shih UNGA Resolution 52/164,

http://www.unodoc.org/unodoc/terroris_convention_terrorist_bombing.html. (20/02/2013)

³¹ Rezoluta e Këshillit të Sigurisë së OKB-së: UNSC/S/RES/1566[2004].

Terrorizmin. Në përfundimet e tij nën-komisioni shprehej se identifikimi me viktimën përcakton klasifikimin e një akti të dhunshëm si terrorizëm: “vrasjet, rrëmbimet, zjarrvëniet dhe akte të tjerë të jashtëligjshme përbëjnë sjellje kriminale, por shumë kombe jo-perëndimore kanë ngurruar të dënojnë si akte terroriste ato që i shohin si beteja për çlirim kombëtar”.³² Në këtë arsyetim, tipari më karakteristik i terrorizmit nuk është vetë akti i dhunës, por motivi, justifikimi ose shkaqet e tij.

Aleanca në Konceptin Strategjik të vitit 1999 terrorizmin e shihte si një kërcënim i ri i epokës së Pasluftës së Ftohtë, duke iu kushtuar vëmendje e kufizuar kolektive deri në ngjarjet e 11 shtatorit 2001. Ndërkaq, që prej 11 shtatorit u ri-shqyrtua thuajse çdo aspekt i veprimtarisë së NATO-s nën prizmin e kërcënimit që prodhon terrorizmi në popullsitë e shteteve-anëtare në organizatë.

Pas 11 shtatorit 2001, NATO ndryshoi në mënyrë thuajse radikale prioritetet e saj strategjike si dhe vizionin gjeopolitik, çka dëshmon një përshtatjen e kësaj organizate dhe shteteve anëtare të saj ndaj natyrës së re të kërcënimeve. Reagimi i NATO-s ndaj sulmeve terroriste të 11 shtatorit ishte i menjëhershëm dhe i vendosur. Brenda 24 orëve nga momenti i sulmeve mbi Kullat Binjake, vendet aleate në NATO aktivizuan për herë të parë në historinë e Aleancës Nenin 5 të Traktatit Themelues të Uashingtonit,³³ klauzolën e mbrojtjes kolektive. Pak momente më vonë, duke iu përgjigjur kërkesave të Shteteve të Bashkuara, u ra dakord për një sërë masash mbështetëse, ndër të cilat përshiheshin:

- 1) Ndarja e informacioneve mbi terrorizmin dhe organizatat ekstremiste mes vendeve anëtare;
- 2) Mbështetje dhe ndihmë në luftën kundër terrorizmit jo vetëm drejtuar aleatëve por edhe shteteve të tjera që ishin të ekspozuara ndaj kërcënimeve në rritje të terrorizmit për shkak të mbështetjes së tyre në fushatën kundër terrorizmit;
- 3) Rritjen e nivelit dhe procedurave të sigurisë në objekte të infrastrukturës kritike në territorin e vendeve-anëtare të NATO-s;

³² Më konkretisht shih përfundimet e Nën-Komisioni mbi Terrorizmin, “*Terrorism*”, Bruksel: Sekretariati Ndërkombëtar i NATO-s, Janar 1989, f. 34.

³³ Shih tekstin e plotë të Kartës themeluese të Aleancës: <http://www.nato.int/docu/other/gr/treaty-gr.htm> (24/09/2011). Sipas Nenit 5 të Kartës: “agresioni ndaj një vendi anëtar të organizatës konsiderohet sulm kundër të gjithë vendeve anëtare të aleancës euro-atlantike; të gjithë anëtarët e tjerë janë të detyruar të ndihmojnë me mjete ushtarake ose ekonomike shtetin e sulmuar”.

- 4) Mbështetjen e forcave të përzgjedhura të NATO-s që kërkohen për të marrë pjesë në operacionet kundër terrorizmit;
- 5) Garantimi i lejeve të fluturimit mbi hapësirën ajrore të vendeve anëtare për fluturimet ushtarake që lidhen me operacionet kundër terrorizmit;
- 6) Lehtësimi i aksesit në porte dhe aeroporte për këto lloj operacionesh;
- 7) Zhvillimi i forcave detare të NATO-s në Mesdheun Lindor;
- 8) Zhvillimi i sistemit ajror.³⁴

Aktivizimi i Nenit 5 të Aleancës, është i rëndësishëm në dy aspekte: *së pari* ai u aktivizua në kuadrin e mbrojtjes kolektive të vendeve anëtare, edhe pse ndaj sulmit të një armiku pa një territor të specifikuar gjeografik, sikundër kishte ndodhur me kërcënimet e së kaluarës; *së dyti*, sepse pakkush do ta kishte menduar se reagimi i NATO-s, në mbrojtje të një vendi anëtar të sulmuar, do të zgjerohej gjeografikisht gjer në Afganistan.

Të dy këto aspekte të reagimit fillestar (por siç rezultoi edhe të reagimit përgjatë më shumë sesa një dekadë pas sulmeve të 11 shtatorit) përfaqësuan një ndryshim rrënjësor konceptual të strategjisë së NATO-s dhe vizionit të saj gjeopolitik. Gjithsesi, ndryshe nga krizat e mëparshme, që buronin më së shumti nga përplasja e vizioneve gjeopolitike të shteteve anëtare të Aleancës me njëri-tjetrin situata në të cilën u gjet aleanca pas 11 shtatorit 2001 ishte cilësisht e ndryshme, pasi shteti ideator dhe themelues i organizatës.

Shtetet e Bashkuara, u sulmuan nga një organizatë terroriste joshtetërore pa një territor të mirëpërcaktuar dhe me tipare të ndryshme nga kërcënimet apo sfidat e mirë-strukturuara gjeopolitike të së kaluarës. Që prej këtij momenti me rëndësi historike për aleancën, si dhe bazuar në strategjinë e përvijuar nga Samitet e NATO-s në Pragë, në vitin 2002, dhe në Stamboll, në vitin 2004, Aleanca e integroi konceptin e luftës kundër terrorizmit në terminologjinë e saj dhe në vizionin e saj strategjik dhe gjeopolitik, duke i përshtatur të gjitha strukturat e saj bazuar në një proces mjaft dinamik, i cili kishte si pikënisje vitet e para të Pasluftës së Ftohtë, kur bëhej fjalë ende thjesht për përshtatjen e strukturave të NATO-s ndaj kërcënimeve të reja asimetrike.

³⁴ Dagmar Figueroa, "NATO's Response to Terrorism", në "NATO Newsletter", Vjeshtë, 2005.

Ky diskutim mund dhe duhet integruar brenda debatit më të gjerë për drejtimin që duhet të merrte NATO pas Luftës së Ftohtë, rolin e saj të ri dhe sfidat e reja që po vinin tashmë nga sistemi ndërkombëtar. Në një kontekst më të përgjithshëm ai synon drejt krijimit të një roli përbashkues të Organizatës së Atlantikut të Veriut për shtetet e saj anëtare që, bashkë me procesin e gjatë historik të zgjerimit, ta risjellë NATO-n në qendër të sigurisë euroatlantike.

Parimet e NATO-s, të artikuluar në Konceptin e ri Strategjik, të miratuar në vitin 2012, ishin:

- 1) respektimi i të drejtës ndërkombëtare (i parimeve të Kartës së Kombeve të Bashkuara dhe Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut)³⁵;
- 2) mbështetja e NATO-s për aleatët;
- 3) mos-mbivendosja dhe komplementariteti.

Si organizatë ndërkombëtare, NATO ka detyrimin parimor dhe mjetet për ta mbështetur përpjekjet e aleatëve në përballjen me terrorizmin ndërkombëtar, duke i shërbyer kësioj edhe vizionit gjeopolitik e gjeostrategjik të vendeve anëtare të Aleancës, sidomos në dy rajone kyçe që përmenden për herë të parë në mënyrë eksplicite në doktrinën e organizatës: në Lindjen e Mesme dhe në Ballkan.

Përpjekjet e NATO-s pas Luftës së Ftohtë për të gjetur një arsye ekzistence dhe roli i ri në përballjen me terrorizmin ndërkombëtar që mori përsipër pas 11 shtatorit 2001, kanë çuar në identifikimin e tri fushave kryesore ku aleanca do të fokusojë veprimtarinë e saj: rritjen e ndërgjegjësimit, forcimin e kapaciteteve dhe angazhimin aktiv.³⁶

Në lidhje me angazhimin, nga pikëpamja strategjike sfida e terrorizmit do të ishte e paplotë pa një qasje holistike të komunitetit ndërkombëtar, e cila të përdorë një gamë të gjerë instrumentesh. Për të forcuar sigurinë e shteteve anëtare, NATO do të vazhdojë të angazhohet me vendet partnere dhe aleatët e tjerë ndërkombëtarë në përballjen me terrorizmin ndërkombëtar,

³⁵ Strategjia Globale kundër Terrorizmit e Kombeve të Bashkuara, Konventat dhe Protokollet Ndërkombëtare kundër terrorizmit, si dhe Rezolutat e OKB-së në këtë drejtim, ofrojnë kuadrin e duhur ligjor për të gjitha përpjekjet kombëtare dhe shumëpalëshe për të luftuar terrorizmin.

³⁶ Koncepti i Përgjithshëm Ushtarak i NATO-s për Mbrojtjen kundër Terrorizmit: <http://www.nato.int/ims/docu/terrorism.htm> (24/04/2012).

sidomos atë me natyrë radikale fetare. Bazuar tek Koncepti i Ri Strategjik (2012) aleanca do të forcojë raportin me vendet partnere dhe bashkëpunimin me ta, si dhe me organizatat ndërkombëtare dhe rajonale, në veçanti OKB-në, Bashkimin Evropian dhe OSBE-në, në përputhje me Plan-Veprimin bazuar në një Qasje Gjithëpërfshirëse, për të promovuar një perceptim (dhe përkufizim) të përbashkët mbi kërcënimin terrorist si dhe për të maksimalizuar (përmes bashkëpunimit) potencialin e çdo aktori të veçantë në një përpjekje globale kundër terrorizmit.³⁷

Në një dimension më praktik kjo përfshin bashkëpunim në mekanizmat e grumbullimit të informacionit, imponimit të ligjit, bashkëpunimin shkencor dhe inovacionet teknologjike për të përmirësuar sigurinë.

Kontributi i NATO-s në përballje me terrorizmin ndërkombëtar identifikohet në dy drejtime kyçe. Së pari, Aleanca Euroatlantike përbëhet nga 28 vende anëtare të cilat janë demokraci të konsoliduara perëndimore, çka rrit legjitimitetin e veprimeve të organizatës. Së dyti, forcat, infrastruktura dhe kapacitetet e kësaj organizate, të integruara në një planifikim unik, e bëjnë më të lehtë çdo strategji të përballjes me kërcënime të përbashkëta, si terrorizmi ndërkombëtar apo armët e shkatërrimit në masë.³⁸

Në këtë kuptim, përballja me terrorizmin nuk është vetëm çështje e shkatërrimit të kampeve të trajnimit të terroristëve në disa vende të Botës së Tretë, por edhe mbrojtja e popullsisë brenda territoreve të vendeve anëtare, çka kërkon një përpjekje shumëdimensionale në vlerësimin e strukturave të NATO-s dhe përputhshmërinë e tyre me misionin e ri, në ndryshimin e strategjisë bazuar në konceptin e de-territorializimit të kërcënimeve terroriste dhe në forcimin e kapaciteteve në drejtim të kontrollit më të fortë mbi armët bërthamore, kimike dhe biologjike. Nga një pikëpamje më teorike, një qasje e tillë e re e NATO-s mund të interpretohet si në përputhje me ndryshimet që ka pësuar vetë natyra e kërcënimeve terroriste, pasi kjo e fundit i është nënshtruar të njëjtit proces globalizimi si thuajse çdo aspekt tjetër i modernitetit. Kësisoj, me zgjerimin e anëtarësisë dhe, për rrjedhojë, të bazës territoriale dhe gjeografike, çka pasqyrohet në vizionin gjeopolitik të Aleancës, kjo e fundit duket e destinuar të shndërrohet në një entitet shumë më kompleks ngase ngurtësia e organizatës gjatë epokës së Luftës së Ftohtë.

³⁷ Për tekstin e plotë, shih <http://www.nato.int/strategic-concept/index.html>.

³⁸ Christopher Bennett, *"Fighting Terrorism"*, ibid.

3.4. Bashkimi Evropian dhe Terrorizmi Ndërkombëtar

Sulmet terroriste në Madrid (11 mars 2004) dhe në Londër (më 7 korrik 2005), shoqëruar me një numër shumë të madh incidentesh të tjerë me intensitet më të vogël, si dhe me arrestime të shumta e të bujshme të të dyshuarve si terroristë në një numër të madh vendesh të Bashkimit Evropian, kanë nxjerrë në pah një kërcënim me natyrë sa të vjetër aq dhe të re dhe me kapacitete goditëse në çdo cep të globit, duke i çuar çështjet evropiane të sigurisë drejt monopateve të reja. Strukturat institucionale evropiane e kanë pranuar faktin e ndërkombëtarizimit të dhunës terroriste, prandaj ato kanë forcuar koordinimin mes tyre.

Disa vite më parë Bashkimi Evropian u përball me terrorizmin duke e konsideruar një problem të brendshëm dhe duke përdorur instrumente juridikë, policorë dhe të shërbimeve të inteligjencës. Trajtimi i terrorizmit bëhej pa një strategji të koordinuar qendrore, por duke i trajtuar sulmet dhe kërcënimet terroriste ad hoc. Por, pas 11 shtatorit, e sidomos pas sulmeve të Madridit (2004) dhe Londrës (2005), terrorizmi nuk shihet më si çështje ekskluzive dhe e brendshme e vendeve anëtare, por si një problem integral i brendshëm i sigurisë së BE-së.³⁹

Dy sulmet terroriste në territorin evropian, edhe pse nuk kishin lidhje të drejtpërdrejtë me rrjetet e terrorizmit ndërkombëtar, duket se fuqizojnë teoritë në favor të ‘përhapjes ideologjike’. Sipas kësaj qasjeje, ekziston mundësia, siç treguan dy rastet e sipërpërmendura, që pjesëtarë të grupeve ose ideologjive fetare ta shohin dhunën si zgjidhje ose si instrument për të arritur përfitime gjeopolitike. Teoria bazohet tek idetë e përbashkëta mes anëtarëve të një grupi ose komuniteti që ndihen të tjetërsuar dhe izoluar në mjedisin e tyre. Rasti i paaftësisë dhe/ose pamundësisë së vendeve anëtare të BE-së për të integruar minoritetin e saj të madh mysliman, mund të prodhojë kërcënime të qarta sigurie për ta.

³⁹ Peter Chalk, “The Third Pillar on Judicial and Home Affairs Cooperation, Anti-terrorist Collaboration and Liberal Democratic Acceptability”, në Fernando Reinares (ed.), “European Democracies Against Terrorism. Governmental Policies and Intergovernmental Cooperation”, Aldershot 2000, ff. 175-210.

Kur mos-integrimi ndërthuret me nivele të larta papunësie atëherë kjo mund të krijojë terren të përshtatëm për ekstremistët islamikë që operojnë në BE.⁴⁰

Edhe pse ekstremistët në vendet e BE-së përbëjnë një minoritet jashtëzakonisht të vogël të komunitetit mysliman (i vlerësuar nga agjencitë evropiane në 1 ose 2 përqind) kërcënimi nuk mund të mos konsiderohet serioz. Nëse kjo ndërthuret me kundërshtinë e myslimanëve në të gjithë botën ndaj luftës në Irak të Shteteve të Bashkuara dhe aleatëve të tyre perëndimorë, terreni për sjellje ekstremiste bëhet edhe më i favorshëm.

Ideja e përhapjes së xhihadit edhe në Bashkimin Evropian shihet nga shumë vende anëtare si një fenomen abstrakt dhe i largët. Për rrjedhojë, shumica e opinionit publik evropian nuk e ka pranuar ‘luftën kundër terrorizmit’ dhe përpjekjet e SHBA-ve në këtë drejtim.⁴¹

Në përgjithësi, reagimi i BE-së ndaj terrorizmit ndërkombëtar ka konsistuar më shumë në: “një harmonizim të procedurave dhe proceseve ndërqeveritare. Nëse kësaj qasjeje i bashkëngjiten kufizimet e zakonshme të informacionit në lidhje me masat anti-terror dhe presionet nga SHBA, atëherë produkti është rritja e përpjekjeve për të promovuar masa që theksojnë sigurinë dhe dobësojnë të drejtat dhe liritë e njeriut.”⁴²

Një numër i madh kritikësh të qasjes së BE ndaj terrorizmit, theksojnë faktin se ajo nuk ka arritur të ofrojë një strukturë të përshtatshme për të iniciuar, udhëhequr, koordinuar dhe për të marrë leadershipin politik të anti-terrorizmit në Evropë. Për më tepër, mungesa e një mandati të qartë, si dhe reduktimi i rolit të BE-së në koordinues lidhen me vetë natyrën e organizatës.

Më 21 shtator 2001 Bashkimi Evropian përshpejtoi zhvillimin dhe implementimin e masave të përgatitura përpara ngjarjeve të 11 shtatorit. Komisioni Evropian miratoi një sërë dokumentesh në të cilat paraqiten masat e reja për luftën kundër terrorizmit.

⁴⁰ Kështu deklaroi Daniel Fried, Ndihmës-Sekretari i Departamentit Amerikan të Shtetit, përpara Komisionit të Senatit përgjegjës për Marrëdhëniet me Jashtë. Cituar tek *“Der Spiegel”*, 6 Prill 2006.

⁴¹ Doron Zimmermann, “The European Union and Post-9/11 Counterterrorism: A Reappraisal”, në *“Studies in Conflict and Terrorism”*, Vëll. 29, Nr. 2, Mars 2006, f.123.

⁴² F. Gregory, “EU’s Response to 9/11: A Case Study of Institutional Roles and Policy Processes with Special Reference to Issues of Accountability and Human Rights”, në *“Terrorism and Political Violence”*, Vëll. 17, 2005, f. 121.

Midis masave kryesore mund të përmendim:

1) forcimin e bashkëpunimit policor dhe juridik; 2) zhvillimin e instrumenteve ligjore ndërkombëtare; 3) ndërprerjen e të gjitha formave të financimit të terrorizmit; 4) forcimin e sigurisë ajrore; 5) koordinimin e veprimit global të Bashkimit Evropian.⁴³

U miratuan gjithashtu edhe një sërë iniciativash të rëndësishme ligjore ku përfshihen:

1) një vendim mbi urdhër-arrestin evropian; 2) vendimi për implementimin e masave specifike për bashkëpunim policor e juridik për të luftuar terrorizmin; 3) vendimi për krijimin e grupeve të përbashkëta hetimore; 4) vendimi mbi të cilin u themelua Eurojust-i; 5) vendimi për luftën kundër terrorizmit; 6) qëndrimi i përbashkët mbi aplikimin e masave specifike për të luftuar terrorizmin; si dhe 7) vendimet dhe rregullat kuadër mbi pastrimin e parave, identifikimin, gjurmimin, ngrirjen dhe konfiskimin e mjeteve dhe të ardhurave nga krimi.⁴⁴

Që prej majit të vitit 2004 BE u zgjerua nga 15 në 25 shtete, kurse në 2007-ën asaj iu bashkuan edhe Bullgaria e Rumania, ndërsa në vitin 2013 u bë zyrtarizimi i anëtarësimit të Kroacisë, duke e çuar numrin e vendeve anëtare në 28. Fundi i këtij procesi të gjatë ndryshimesh e reformash të mundimshme u tregoi rrugën edhe vendeve të Ballkanit Perëndimor që kanë orientim të fortë evropian, sidomos kur është fjala për eliminimin e çfarëdolloj pengese në rrugën e tyre të integritetit, gjë që nënkupton edhe aspektin e izolimit të Ballkanit nga penetrimi i terrorizmit me natyrë ekstremiste islamike.

⁴³ Për më tepër shih Raportin Suplementar i Bashkimit Evropian për Komisionin e krijuar bazuar tek Paragrafi 6 i Rezolutës 1373 të Këshillit të Sigurisë (2001). Shih gjithashtu European Commission, Commission Staff Working Paper, 1-11SEC, f. 231.

⁴⁴ Bures Oldrich, "EU Counterterrorism Policy: A Paper Tiger?", në *"Terrorism and Political Violence"*, Vëll. 18, Nr. 1, 2006, f. 72.

Mirëpo shqetësimin që ka shkaktuar forcimi i masave të sigurisë nga vendet e BE-së lidhet me kufizimin e të drejtave të njeriut në disa prej tyre. Rasti i Italisë përbën një shembull të qartë në mbështetje të këtij argumenti. Edhe përpara se të vihej në lëvizje legjislacioni evropian, Italia konsiderohej demokracia perëndimore me përdorimin më të lartë të përgjimeve telefonike.

Në vitin 2005, një ligj i ri iu bashkëngjit legjislacionit të mëparshëm, i cili lejon agjencitë e shërbimeve sekrete të përgjojnë në rast se dyshojnë për një rrezik imediat nga një sulm terrorist.⁴⁵

Studimet e organizatës ndërkombëtare Amnesty International, e cila ka kryer analizën e parë të detajuar për reagimin e Bashkimit Evropian ndaj 11 shtatorit në fushën e iniciativave ligjore, kanë treguar se ndërsa po thellohet bashkëpunimi ndërkufitar në luftën kundër terrorizmit, po lihet mënjanë mbrojtja e të drejtave të njeriut.⁴⁶ Kjo nuk çon vetëm në shkelje të të drejtave themelore të njeriut por dhe në pështjellim legjislativ dhe pasiguri.

Disa kritikë besojnë se mungesa e një përkufizimi koherent të terrorizmit lë vend për keqperceptime dhe abuzime me termin, duke çuar në ambiguitet dhe pasiguri mbi ata që janë terroristë dhe mbi ato që konsiderohen organizata terroriste. Në këtë drejtim, masat e marra nga Bashkimi Evropian, si në rastin e krijimit të një liste të zezë të organizatave terroriste, nuk duket se janë produkt i një shqyrtimi të kujdesshëm, duke lejuar një sërë pakënaqësish dhe sfidash ligjore të dalin në sipërfaqe. Masa, si Mandati Evropian i Arrestit, u hartuan për të lehtësuar ekstradimin midis vendeve anëtare të Bashkimit Evropian, por ato u bënë një çështje debati kur u sfiduan si të padrejta në dy raste, në vitin 2004. Për më tepër: “Hendeku i të drejtave të njeriut i vënë re tek masat antiterror të Bashkimit Evropian pështjellohet në rastin e transferimit të të dyshuarve në vende të treta.

Marrëveshja e Bashkimit Evropian me Shtetet e Bashkuara në vitin 2003 – marrëveshja e parë e këtij lloji për bashkëpunim gjyqësor në çështje kriminale me një vend të tretë– shkakton rezerva të papranueshme për sa i përket të dyshuarve që përballen me dënimin me vdekje në Shtetet e Bashkuara dhe garancive për një proces të paanshëm gjyqësor.” Një aspekt tjetër dobësie nga pikëpamja e kohezionit gjeopolitik të BE-së është mungesa e një politike të

⁴⁵ Në këtë drejtim shih Simpson Victor, “Wiretapping on the increase in Europe”, Associated Press, 8 prill 2006.

⁴⁶ Dick Oosting, “Europe’s clampdown on terrorism risks backfiring”, në “Europe’s World: Policy Journal”, Vëll. 2, Pranverë 2006.

përbashkët mbrojtjeje apo e një ushtrie të përbashkët, çka ka ndihmuar në thelb NATO-n për të ri-dimensionuar strategjinë e saj pas Luftës së Ftohtë. Ky ri-dimensionim përfshin edhe të ashtuquajturën ‘luftë parandaluese kundër terrorizmit’, një doktrinë mbështetësit më të flaktë të së cilës janë anëtarët e rinj të aleancës⁴⁷. Nga ana tjetër, BE në tërësi –dhe çdo vend anëtar i saj– janë akuzuar nga SHBA-të, sidomos gjatë administratës së presidentit Bush për mungesë vizioni strategjik dhe se kanë dështuar t’i ri-orientojnë politikat e tyre të jashtme dhe të mbrojtjes në përputhje me realitetin e ri të krijuar nga terrorizmi si një kërcënim madhor strategjik në shekullin e XXI. Por gjithsesi vendet evropiane kanë një histori të gjatë demokratike me kultura ligjore të qëndrueshme e të kultivuara ndër shekuj. Duke zgjedhur t’i kundërpërgjigjen terrorizmit përmes fuqisë së butë, këto vende kanë përzgjedhur monopatin më racional për to në kushtet e një sistemi ndërkombëtar që pas 11 shtatorit ka ndryshuar në mënyrë radikale balancat e tij.

⁴⁷ Joanne Wright, “The Importance of Europe in the Global Campaign Against Terrorism”, në *“Terrorism and Political Violence”*, Vëll. 18, Nr. 2, Verë 2006, f. 294.

II. KONFLIKTET NË LINDJEN E MESME DHE EKSPORTIMI I IDEVE RADIKALE NË BALLKANIN PERËNDIMOR

Në këtë kapitull jemi fokusuar tek raporti gjeopolitik midis fesë dhe terrorizmit, sidomos në epokën bashkëkohore të rritjes së intensitetit të përdorimit të fesë Islame për të shkaktuar akte terroriste si në botën myslimane ashtu dhe në atë perëndimore. Ky kapitull ndalet pikësëpari tek roli që ka luajtur feja si instrument justifikues i dhunës politike, duke nxjerrë në pah faktin se jo vetëm feja myslimane, por edhe doktrinat e tjera fetare janë përdorur gjerësisht në këtë kuadër. Përpos kësaj, sidomos në epokën e Pasluftës së Ftohtë është ndezur debati shkencor mbi dimensionin gjeopolitik në raportet midis qytetërimeve, fillimisht nga Samuel Huntington, e më pas nga një sërë studiuesish të tjerë. Pastaj kam vazhduar me analiza për qasjen e vendeve të Ballkanit perëndimor në luftën kundër terrorizmit.

1. KONFLIKTI ARABO - IZRAELIT

Pranvera e vitit 1967 ishte një kohë e tensionuar. Izraeli sulmohej në mënyrë periodike prej guerillasve palestinezë në Rripin e Gazës dhe në Bregun Perëndimor, territore të kontrolluara nga Egjipti dhe Jordania, ndërkohë që trupat siriane qëllonin me predha artilerie nga kodrat e Golanit. Në prill, Izraeli u kundërpërgjigj duke rrëzuar gjashtë prej aeroplanëve gjuajtës të Sirisë, të gjithë prodhimet sovjetik.

Pasi Bashkimi Sovjetik përhapi zëra se Izraeli po planifikonte të sulmonte Sirinë, ushtria egjiptiane mobilizoi 100 mijë trupa, si dhe njëmijë tanke në Gadishullin e Sinait. Në muajin që pasoi, Presidenti i Egjiptit, Gamel Abdel Naser, synimi i deklaruar i të cilit ishte shkatërrimi i Izraelit, urdhëroi vëzhguesit e Organizatës së Kombeve të Bashkuara që të largohen nga rajoni. Ai bllokoi gjithashtu Gjirin e Tiranit, duke ndërprerë kështu aksesin e Izraelit në Detin e Kuq, një rrugë vitale e transportit ujor. Me luftën që tashmë dukej gjithnjë e më e pashmangshme, Izraeli vendosi të sulmojë i pari.

Në mëngjesin e 5 qershorit, ndërkohë që shumica e pilotëve egjiptianë ishin duke ngrënë mëngjes dhe komandantët e tyre kishin ngecur në pikun e trafikut, Forca Ajrore izraelite shkatërrojnë 300 nga 340 aeroplanët gjuajtës egjiptianë, shumicën prej të cilëve para se të kishin mundësinë për t'u ngritur nga toka. Më pas, trupat izraelite u futën në Gazë dhe në Sinai, teksa Jordania me mbështetje prej Irakut nisi të godasë me raketa zonën izraelite të Jerusalemit. Pas kësaj, Siria sulmoi nga veriu.

Deri më 7 qershor, Izraeli kishte pushtuar tashmë Bregun Perëndimor dhe Jerusalemin Lindor, duke përfshirë qytetin e vjetër, vendndodhje e shumë vendeve të shenjtë të judaizmit, kristianizmit dhe islamit.

Deri në ditën e katërt, 8 qershor, me egjiptianët në tërheqje, forcat izraelite kishin mbërritur deri në Kanalin e Suezit. Dy ditë më vonë, pasi Izraeli pushtoi kodrat Golan, Izraeli dhe Siria shpallën armëpushimin. Në gjashtë ditë Izraeli trefishoi sasinë e tokave nën kontrollin e vet, duke rishkruar në këtë mënyrë hartën e Lindjes së Mesme.

Lufta demonstroi aftësitë ushtarake superiore të Izraelit në rajon, por nuk zgjidhi asgjë: edhe përballë një humbjeje poshtëruese, udhëheqësit arabë mbetën të përkushtuar për shkatërrimin e Izraelit. Në të vërtetë, përpara përfundimit të luftës, teksa qeveria izraelite debatonte për pushtimin e qytetit të Hebronit në Bregun Perëndimor një tjetër qytet ky me histori të pasur biblike kryeministri izraelit pyeti kolegët e tij: “A keni menduar ndonjëherë se si mund të jetojmë ne me kaq shumë arabë?” Përgjigja do të ishte mjaft e qartë shumë shpejt.⁴⁸

Disa muaj pasi lufta përfundoi, dështoi një revoltë në Bregun Perëndimor e udhëhequr nga guerilasi palestinez Jaser Arafat, por ajo do të kishte gjithsesi ndikim kohëgjatë. Sipas Jezid Saighit, historian në Kolegjin Mbretëror në Londër, revolta “katapultoi publikun palestinez në krahët e guerilasve, për arsye se ata kishin parë që njerëzit tek të cilët kishin varur të gjithë shpresat e tyre – udhëheqësit arabë dhe ushtritë tek të cilat mbështeteshin – ishin mposhtur brenda vetëm disa ditëve”.

Dy vjet pas luftës, lëvizja Fatah e Arafatit mori kontrollin e Organizatës për Çlirimin e Palestinës (OÇP), një grup i krijuar nga udhëheqësit arabë për të përfaqësuar interesat

⁴⁸ <http://telegrafi.com/1967-rrenjet-e-nje-konflikti/> shikuar se fundmi me 20.08.2017.

palestineze. Me Arafatin si kryetar, OÇP zhvilloi një luftë guerilase disadekadëshe kundër Izraelit.

Në katër dekadat e fundit, përpjekjet për të sjellë paqe mes Izraelit dhe fqinjëve të tij arabë në disa raste kanë patur sukses, por shpeshherë ka ndodhur që shpresat i kanë lënë vend dhunës.⁴⁹

Në nëntor të vitit 1967, Organizata e Kombeve të Bashkuara miratoi Rezolutën Nr. 242, një formulë “një tokë për paqen” e cila deri më sot është përmbushur vetëm pjesërisht: Izraeli do të tërhiqej nga territoret që kishte pushtuar, në këmbim të njohjes diplomatike prej fqinjëve të tij arabë dhe me kufij të sigurt. Gjashtë vite më vonë, në vitin 1973, Egjipti dhe Siria sulmuan në mënyrë të befasishme Izraelin gjatë ditës së festës hebreje të Yom Kippurit, duke mësyre në Sinai dhe në Kodrat Golan. Në kohën kur konflikti trejavor kishte marrë fund, Izraeli kishte prapësuar pjesën më të madhe të sulmeve. Me ndërmjetësimin e Shteteve të Bashkuara, pas luftës Izraeli ra dakord që të rikthejë një pjesë të Sinait dhe Golanit, Egjiptit dhe Sirisë.

Në tërësi, lufta riktheu një pjesë të krenarisë arabe e cila ishte lënduar aq keqas në vitin 1967, duke bërë të mundur kështu një pjesë të përpjekjeve për paqe në dekadat që do të vinin. Në vitin 1977, presidenti egjiptian Anvar Sadat, befasoi të gjithë botën kur deklaroi se ishte i gatshëm që të shkonte në Jerusalem dhe të takohej me udhëheqësit izraelitë. Një vit pas udhëtimit të Sadatit në Izrael, Presidenti amerikan, Jimmy Carter, thirri në Camp David Sadatin dhe kryeministrin izraelit, Menachem Begin. Këtu, në rezidencën presidenciale në Maryland, të tre burrat arritën të çajjnë qorrsohakun 30-vjeçar ku kish ngecur konflikti arabo-izraelit.⁵⁰

Marrëveshja në Camp David solli një traktat formal paqeje në vitin 1979, ndërmjet Izraelit dhe Egjiptit: Izraeli riktheu pjesën e mbetur të Sinait dhe Egjipti u bë i pari shtet arab që pranonte Izraelin. Jordania firmosi një marrëveshje paqeje me Izraelin në vitin 1994, por Izraeli dhe palestinezët kanë mbetur, në thelb, në gjendje lufte. Mijëra vetë kanë vdekur në të dy krahët gjatë dy kryengritjeve, apo sip quhen nga ata vetë, intifadave palestineze në fushatat ushtarake të Izraelit në territoret e pushtuara, si dhe në atentatet kamikazë dhe sulme të tjerë kundër Izraelit.

⁴⁹ Louise Fawcett, "Marrëdhëniet ndërkombëtare të Lindjes së Mesme", UET press, Tiranë.

⁵⁰ <http://telegrafi.com/1967-rrenjet-e-nje-konflikti/> shikuar se fundmi me 20.08.2017

Izraeli dëshiron që palestinezët të pranojnë sinqerisht ekzistencën e tij, ndërkohë që palestinezët kërkojnë krijimin e shtetit me kryeqytet në Jerusalem, si dhe të drejtën e refugjatëve palestinezë të shpërngulur prej luftës së vitit 1948 që të rikthehen në Izrael. “Çdo popull beson se drejtësia është tërësisht në anën e vet”, shkruante disa vite më parë në The Times, drejtori ekzekutiv i Qendrës Ndërkombëtare për Paqe në Lindjen e Mesme. “Secili ushqen kujtimet për vuajtjet e veta dhe dhimbjet e veta dhe, është pothuajse tërësisht i prirë të harrojë ato të tjetrit”.

Në vitin 2000, në Camp David presidenti Bill Clinton solli të dy palët shumë pranë një marrëveshjeje: Izraeli do të rikthehej në kufijtë e tij të para vitit 1967, me disa përshtatje, dhe palestinezët do të kishin një shtet të pavarur me një kryeqytet në Jerusalemin Lindor, në këmbim të shkatërrimit të të gjithë grupeve terroriste. Por, Arafati, për habinë e Clintonit dhe madje edhe të aleatëve arabë të Arafatit, u largua dhe braktisi negociatat.

Sipas Leslie Gelbit, një ish zyrtar i Departamentit të Shtetit, dështimi është një demonstrim i vështirësive për të ulur së bashku në tryezë të dy palët. “Izrelitët thanë se nëse palestinezët nuk do ta pranojnë këtë marrëveshje shumë të mirë, atëherë ata nuk duan paqe”, thotë Gleb. “Palestinezët thanë se ishte një hile e izraelitëve. Rezultati është ajo çfarë kemi parë gjatë të gjithë këtyre viteve”.⁵¹

Disa muaj pas dështimit të bisedimeve në Camp David, nisi një intifadë e dytë dhe më e dhunshme. Militantët kryen dhjetëra atentate kamikazë brenda Izraelit dhe ky i fundit u kundërpërgjigj me një fushatë shumë të ashpër ushtarake. Në vitet e fundit, Izraeli është përpjekur që të largohet në mënyrë të njëanshme nga palestinezët.⁵²

Ai nisi ndërtimin e një pengese të madhe e cila hapi shumë polemika për të mos lejuar hyrjen në Izrael te atentatorëve vetëvrasës. Në vitin 2005 mbylli vendbanimet e veta në Gaza dhe tërhoqi forcat, duke lënë të gjithë Gazën nën kontrollin e Autoritetit Palestinez. Në Bregun Perëndimor, shumë zona mbeten nën kontrollin izraelit, palestinez, apo të përbashkët. Në vitin 2006, Hamasi, një grup që bën thirrje për shkatërrimin e Izraelit, fitoi shumicën e votave në

⁵¹ <http://telegrafi.com/1967-rrenjet-e-nje-konflikti/> shikuar se fundmi me 20.08.2017

⁵² Louise Fawcett, "Marrëdhëniet ndërkombëtare të Lindjes së Mesme", UET press, Tiranë.

Parlamentin palestinez, duke detyruar SHBA-të dhe shumicën e shteteve të tjera që të ndërpresin ndihmën për palestinezët dhe të refuzojnë që të kenë diçka me anëtarët e qeverisë.

Shumica e ekspertëve të Lindjes së Mesme besojnë se Izraeli dhe palestinezët do të arrijnë në një marrëveshje, por vetëm atëherë kur të moderuarit në të dy krahët të kenë një avantazh të qartë kundër ekstremistëve. Gelb parashikon që një zgjidhje përfundimtare “do të jetë shumë pranë termave të Camp Davidit, për pothuajse të gjithë çështjet”. Deri atëherë, “është e rëndësishme që të mbahet ndezur flaka e negociatave, si dhe që të moderuarit nga të dy anët të ruajnë lidhjet dhe të mos bien në dëshpërim. Sidoqoftë, do të duhen vite përpara se të dy palët të jenë në një pozicion për të mbërritur në një zgjidhje përfundimtare”.⁵³

2. RELIGJIONI DHE POLITIKA NË LINDJEN E MESME

Religjioni dhe politika në Lindjen e Mesme bashkëjetojnë sepse si kontinent Azia njihet si vendlindje e të gjitha regligjioneve.

Karakteristikat që e dallojnë Lindjen e Mesme janë për shkak të kombinimit të saj unik *si* të identiteteve *nën-shtetërore* ashtu dhe të identiteteve të fuqishme *mbi-shtetërore*, të cilat të marra së bashku, dobësojnë dhe kufizojnë besnikërinë masive ndaj shtetit. Njëra arsye e kësaj shmangieje nga modeli vestfalian është se në pjesën më të madhe të Lindjes së Mesme, një rajon ky i thatë qytetesh tregtare dhe fisesh nomade, identifikimi me shtetin territorial ishte historikisht i dobët dhe, përkundrazi, prirej të fokusohet në njësinë nën-shtetërore –qytetin, fisin, sektin fetar ose në komunitetin më të gjerë islamik.⁵⁴

Shtetet, tipikisht produkte të pushtimeve të huaja ose të lëvizjeve të bazuara në shkretëtirë fetaro-fisnore, kishin prirjen të shpërbëheshin pas pak gjeneratash; dhe kur shfaqej një dallgë e re shtet-ndërtimesh, kufijtë shtetërorë ishin shpeshherë tepër të ndryshëm. Në një shumësi entitetesh gjeografike në botën arabe që kishin eksperiencë të veçanta historike ekziston një bazë potenciale për shtetet-kombe bashkëkohore: ku sektet minoritare themeluan regjime autonome (si në Jemen, Oman apo Liban); ku lëvizjet tribale ose tribalo-fetare formuan regjime (si në

⁵³ <http://telegrafi.com/1967-rrenjet-e-nje-konflikti/> shikuar se fundmi me 20.08.2017.

⁵⁴ Mohammed Ayoob, “Political Islam: Image and Reality”, ibid

Arabinë Saudite); ose ku elitat e shteteve arritën autonominë pas perëndimit të fuqisë osmane (si Tunizia dhe Algjeria).⁵⁵

Kufijtë e këtyre entiteteve kanë qenë të ngrira në epokat bashkëkohore, por është shumë më pak e qartë se identitete të dallueshme kombëtare i diferencojnë ato prej fqinjëve të tyre. Vetëm në ato shoqëri me fshatarësi të konsiderueshme, dhe kësisoj mjaft të dhënë pas tokës si Turqia, Irani dhe Egjipti, shtetet bashkëkohore kanë trashëguar tipare të qarta modeli të shtetit-komb.

Rritja e shpejtë e identitetit pan-arab në vitet 1950-të korrespondoi me progresin në arsim dhe letërsi, si dhe u përhap shpeshherë nga mësuesit egjiptianë të punësuar anëmbanë botës arabe, të cilët ndihmuan shoqërizimin e klasave të mesme që po lindnin. Si rrjedhojë, ka ekzistuar një ndjenjë e përhapur gjerësisht përkatësie në një botë të veçantë arabe; në të vërtetë, shumica e studimeve në shtetet arabe gjatë viteve 1980-të kanë rënë dakord se arabët përbëjnë një *komb* dhe kufijtë shtetërorë që i ndajnë ato ishin artificiale. Trembëdhjetë prej pesëmbëdhjetë kushtetutave të shteteve arabe e përkufizojnë kombin si *komb arab*.⁵⁶

Në mënyrë unike në botën arabe, jo ky apo ai kufi, por kufijtë shtetërorë në përgjithësi janë konsideruar prej shumë arabëve si të imponuara në mënyrë arbitrare si një strategji “përça e sundo” e imperializmit dhe, kësisoj, atyre u mungon legjitimiteti dhe paprekshmëria që gëzojnë tjetërkund.

Eksperiencia tregon se arabët janë të suksesshëm kur veprojnë bashkërisht dhe dominohen me lehtësi kur janë të ndarë. Humbja e Palestinës, humbja e vitit 1967 nga Izraeli, sanksionet kundër Irakut dhe pushtimi i tij në vitin 2003, janë parë të gjitha si poshtërime ndaj arabëve në përgjithësi, ndërsa lufta e vitit 1973, embargo e naftës dhe evakuimi i Izraelit nga Libani i Jugut nën presionin e Hizbullahut në qershor të vitit 2000, janë përjetuar si fitore të përbashkëta.

Identiteti islamik është i ngulitur thellë në bindjet dhe praktikat e përditshme të shoqërive të Lindjes së Mesme. Megjithatë, rritja e lëvizjeve islamike politike ishte produkt i një ndërveprimi specifik midis faktorësh objektivë dhe “sipërmarrjes politike”. Traumata e humbjes së vitit 1967 dhe pushtimi i qytetit të shenjtë të Jerusalemit nga Izraeli, që i atribuohet nga shumë autorë nacionalizmit laik, prodhoi një krizë identiteti dhe stimuloi bindjen se vetëm një rikthim në monopatin e Perëndisë do e kthente mbrapsht katastrofën. Kjo bindje dukej pjesërisht e

⁵⁵ Bernard Lewis, “The Middle East. A Brief History of the Last 2000 Years”, ibid, Kreu 18 (“From War to War”), ff. 332-56.

⁵⁶ Albert Hourani, “A History of Arab Peoples”, Nju Jork: Warner Books, 1991, Kreu 26, ff. 434-54.

përligjur nga përdorimi i që Arabia Saudite islamike i bëri ‘armës gjeopolitike të naftës’ gjatë luftës më të suksesshme arabo-izraelite të vitit 1973, nga lulëzimi i mëpasshëm i naftës i cili pasuroi shtetet islamike konservatore, si dhe nga suksesi i Revolucionit Islamik në Iran.⁵⁷

Islami politik ishte gjithashtu reagim kundër korrupsionit, pabarazisë dhe “kultures perëndimore” të lëshuar nga modernizimi i ushqyer nga nafta. Pastaj kërcënimi që shoqëroi tregtarët dhe artizanët e vegjël nga hapja ekonomike ndaj konkurrencës së huaj, rritja e madhe e çmimit të naftës dhe dështimet që u shfaqën për herë të parë, frustruan aspiratat e emigrantëve ruralë, pjesërisht të arsimuar, në qytet, të cilët e panë veten të papunë dhe të përjashtuar nga rrjetet e stabilizuara të patronazhit, krijuan klasa të gjera të marxhinalizuara që gjetën më pas strehë në identitetin islamik.

Treguesit e rritjes së influencës së mëpasshme shoqërore të Islamit politik janë:

- 1) mbërthimi ideologjik i pjesëve të mëdha të ish klasave të mesme laike;
- 2) shfaqja e tij si kundërshtari kryesor i shtetit gjithkund në hapësirën arabe;
- 3) mbushja që ajo i bën hendekut të lënë pas nga tradhtia e kontratës sociale dhe
- 4) zënia e vendit të liderit në betejat e vazhdueshme nacionaliste të rajonit.⁵⁸

Sundimtarët e Lindjes së Mesme e kanë përdorur rëndom Islamin për të legjitimuar shtetet e tyre specifike; në të vërtetë Arabia Saudite e përdori Islamin si mbrojtje kundër panarabizmit. Lëvizjet islamike formojnë kundërshtinë kryesore politike në shumicën e shteteve të Lindjes së Mesme, por zakonisht ato kërkojnë të islamizojnë shtetin, e jo ta shfuqizojnë atë. Në shkallën që regjimet u lejojnë islamistëve t’i bashkohen procesit politik dhe të funksionojnë drejt islamizimit të jetës publike (arsim, e drejtë dhe media), pakënaqësia myslimane me shtetin laik qetësohet, dhe identiteti i shtetit sillet në harmoni më të madhe me shoqëritë islamike; në mënyrë alternative energjitë islamiste kanë devijuar në përpjekje për të ndërtuar një kundër-shoqëri islamike shkolla, klinika shëndetësore, institucione të mirëqenies— në nivel bazë (në vend të kontestimit të legjitimitetit të shtetit). Në raste si regjimet e Sirisë, Egjiptit dhe Algjerisë,

⁵⁷Louise Fawcett, *"Marrëdhëniet ndërkombëtare të Lindjes së Mesme"*, UET press, Tiranë.

⁵⁸ Raymond Hinnebusch, *"The Politics of Identity in the International Relations of the Middle East"*, ibid, ff. 154-172.

beteja e ashpërsuar nga përballja me revolucionin islamik, tanimë paraqet pengesa më kokëforta ndaj lëvizjeve islamike ngase pan-arabistët u përballen ndonjëherë.⁵⁹

3. TERRORIZMI DHE BALLKANI PERËNDIMOR

Prania e Islamit në Ballkan daton shekuj më parë, që në fillim të shekullit të XIII-të. Perandorët bizantinë, për të formuar ushtritë e tyre mercenare që i kishin shumë të nevojshme për të ruajtur fatet e perandorisë dhe zgjeruar kufijtë e saj fizikë, lejuan osmanët myslimanë të depërtonin në një hapësirë të caktuar të Ballkanit (që përkon me një pjesë të Bullgarisë së sotme). Pas pushtimit të Kostandinopojës në vitin 1453, gradualisht, thuajse i gjithë territori i Ballkanit u vendos nën dominimin mysliman të shtrirë nga lumi Hindu deri në Gjibraltar.⁶⁰

Një analizë e përgjithshme gjeopolitike nxjerr në pah faktin se shtrirja e islamit politik dhe ekstremizmit fetar në Ballkan u bazua në situatën kaotike të krijuar nga fundi i Bllokut Lindor, tek ndërhyrja e vendeve perëndimore në shumë konflikte të rajonit, si dhe tek aftësia e vënies në dispozicion të burimeve të mëdha financiare nga vendet islamike. Gradualisht nacionalizmit etnik po i bashkëngjitet edhe përkatësia fetare, ideja e përkatësisë në një komunitet më të madh islamik ndërkombëtar. Nga ana tjetër, fokusi kryesor i fushatës më të madhe anti-terrorizëm në histori, e njohur ndryshe si epoka e Luftës kundër Terrorit, që pasoi sulmet terroriste të 11 Shtatorit 2001, ishte Lindja e Mesme dhe Afganistani. Por, sa i takon gjeografikisht dhe gjeopolitikisht rajonit tonë, Gadishulli Ballkanik përfaqëson hapësirën gjeografike dhe gjeopolitike evropiane ku kjo fushatë është ndërmarrë, me një sërë arrestimesh dhe një përpjekje të vazhdueshme për t'u përballur me sfidën, tashmë gjeopolitike, të radikalizmit islamik. Pyetja fillestare që shtrohet është se si arritën ekstremistët të krijojnë një terren të favorshëm në Evropën Juglindore dhe cili ka qenë reagimi i komunitetit ndërkombëtar gjatë viteve të kaluara.⁶¹

⁵⁹ Këtë trajton studiuesi Carl Brown, në *"Religion and State: The Muslim Approach to Politics"*, ibid, në mënyrë të veçantë Kreun 3.

⁶⁰ Për një trajtim të plotë të historisë së Islamit në Ballkan shih Christopher Deliso, *"The Coming Balkan Khalifate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West"*, ibid, posaçërisht Kreu 5 (*"The Ottoman Legacy and Turkey's Deep Shadow"*), ff. 92-114.

⁶¹ Samuel P. Huntington, "Përleshja e civilizimeve dhe ribërja e rendit botëror" Shtëpia botuese: Lidhja, Podujevë 2004.

Një ndër zhvillimet më të rëndësishme brenda një komuniteti të tillë kaq të madh e të shumëllojshëm që prej fundit të komunizmit, është ripërcaktimi radikal i identitetit të tyre fetar dhe ri-formësimi i marrëdhënieve mes komuniteteve myslimane dhe shteteve-kombe postkomuniste në rajon. Historia e dy dekadave të fundit e rajonit të Ballkanit ka qenë mjaft e ngjeshur, sa i takon ekzistencës së rrjeteve xhihadiste dhe terroriste, me lidhje të drejtpërdrejta me Lindjen e Mesme. Megjithatë, fluksi më i madh u vërejt gjatë viteve 1990-të, gjatë luftërave në ish-Jugosllavi, duke evoluar dhe u intensifikuar që prej asaj periudhe.⁶² Ky ndryshim raportesh mes këtyre komuniteteve dhe shteteve të tyre përkatëse ka prodhuar një realitet të ri gjeopolitik në Ballkan, të cilin politikëbërësit dhe studiuesit janë përpjekur ta analizojnë dhe zbërthejnë, sidomos në dritën e zhvillimeve të reja globale pas 11 shtatorit 2001, duke integruar brenda tij edhe variablën e rëndësishme të ekstremizmit apo terrorizmit islamik.⁶³

Rikthimi drejt identitetit fetar dhe ndërthurja e tij me gjeopolitikën spikati përgjatë luftërave në ish-Jugosllavi, në veçanti gjatë luftës në Bosnjë-Hercegovinë, duke marrë edhe një karakter shtesë të përplasjes mes popullsive myslimane dhe sllavo-ortodokse. Kjo shpjegon përdorimin e fesë në funksion të objektivave gjeopolitike të një shteti –si Serbia– apo të një grupi shoqëror – si ai boshnjak. Që prej vitit 1992, shpërthimi i luftës në BIH ofroi një shans të madh historik për lëvizjen ndërkombëtare të islamit ekstremist, për të mësyre në Evropë nëpërmjet urës Ballkanike dhe për të themeluar disa streha të sigurt në rajone gjeografikisht të afërta me Bashkimin Evropian. Sidomos në rastin e Bosnjës, lideri i saj, Alia Izetbegovic, në përpjekje për të siguruar sa më shumë ndihmë të qe e mundur, nuk hezitoi t’u ofronte ekstremistëve islamikë dhe lidhjeve me botën arabe, të gjithë kuadrin e nevojshëm të mbështetjes shtetërore.

Gjatë të njëjtit vit vërehet edhe fluksi i parë i mercenarëve islamikë në Ballkan, për të mbështetur të ashtuquajturën “Kauzë të Shenjtë”, që nënkuptonte themelimin e shtetit të parë islamik të Evropës. Pas fundit të luftës, në vitin 1995, një numër i konsiderueshëm prej këtyre

⁶² Christopher Deliso, *“The Coming Balkan Khalifate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West”*, ibid, ff. 28-50. Për një trajtim më të plotë të kërcënimit të terrorizmit me natyrë fetare islamike: Shaul Shay, *“Islamic Terror and the Balkans”*, Nju Jork: Transaction, 2007. Evan Kholman, *“Al-Qaida’s Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network”*, Oksford: Oxford University Press, 2004.

⁶³ Xhavit Shala, *“Ballkani, Gjeopolitika dhe Siguria I dhe II”*, Onufri, Tiranë 2009.

mercenarëve dhe vullnetarëve muxhahedinë, morën nënshtetësi boshnjake dhe themeluan komunitetin e parë islamik në fshatin Bosinye.⁶⁴

Çështja e nacionalizmit (përkatësisë etnike) dhe e identitetit fetar islamik ka nevojë për një trajtim objektiv, duke iu shmangur kategorizimeve përgjithësuese. Komunitetet myslimane në shumë vende të rajonit nuk mund të kategorizohen në tërësi si ekstremiste, rëndësi ka numri dhe qëndrimet e këtyre grupeve të vogla të cilat bashkekzistojnë me komunitetin më të gjerë shoqëror në këto vende. Në këtë pikë do të ishte me vend të shtrohej pyetja nëse, në vend të fesë dhe përkatësisë etnike, ekzistojnë edhe shkaqe historike që formësojnë shtratin socio-politik të veprimitarisë ekstremiste. Shkaqe të tilla mund të kërkojnë tek mungesa e koherencës sociale që vërehet pa dallim në të gjitha këto vende, e arsimit, si dhe ndërthurja e varfërisë me dobësimin e shpresës për një të ardhme më të mirë (pavarësisht përpjekjeve për të ushqyer vazhdimisht idenë e përkatësisë evropiane dhe të proceseve integruese në Bashkimin Evropian). Për më tepër, në rastin e Ballkanit, përfshirja e vendeve islamike, si Arabia Saudite krijoi një rrjet të tërë organizatash dhe strukturash bamirësie të cilat, nga njëra anë luftojnë varfërinë e banorëve të këtyre zonave, dhe nga ana tjetër promovojnë versionet më ekstreme dhe puritane të Islamit vehabist.⁶⁵

Nga ana tjetër, liderët e myslimanëve të Ballkanit pretendojnë status përfaqësues për variantin e tyre të Islamit, një prani qindravjeçare në hapësirën kontinentale evropiane. Ata e perceptojnë shpeshherë ligjërimin e një Islami evropian si shans për të forcuar njohjen dhe pranimin e pranisë historike të myslimanëve në Evropë. Që prej shekullit të nëntëmbëdhjetë, elita myslimane e rajonit ka synuar të formulojë dhe ideojë një version 'lokal të Islamit', të përputhshëm me modernitetin perëndimor. Sot, komuniteti i mirë-institucionalizuar islamik i Bosnjës ka luajtur rol kyç në promovimin e imazhit pozitiv të Islamit të Ballkanit si një model për myslimanët e Evropës dhe liderët e tyre. Por, duhet theksuar se, pavarësisht dallimeve, si myslimanët e Ballkanit ashtu dhe ata të Evropës Perëndimore janë përfshirë nga njëra anë në proceset e integritetit evropian dhe, nga ana tjetër, në proceset e globalizimit. Konteksti evropian ka nxitur përpjekje për të përpunuar dhe prodhuar një koncept Islami evropian, të tillë që të përpiqet të përcaktojë se çfarë do të thotë të jesh mysliman në Evropë. Ndonëse këto përpjekje

⁶⁴ Christopher Deliso, *"The Coming Balkan Khalifate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West"*, ibid, ff. 4-7. Noam Malcolm, *"Bosnia: A Short History"*, Nju Jork: New York University Press, 1996, ff. 60-80.

⁶⁵ Sipas Departamentit Amerikan të Shtetit, në Kosovë dhe Bosnjë janë krijuar bërthama radikale me potencial transformimi drejt versioneve më radikale dhe ekstremiste të Islamit për shkak të bashkekzistencës me sunitë nga Lindja e Mesme. CRS Report for Congress, *"Islamic Extremism in Europe"*, 29 Korrik 2005, ibid.

nuk kanë qenë sistematike dhe të harmonizuara, ato janë tregues i një përpjekjeje për të fituar rolin e ‘zëdhënësit’ apo përfaqësuesit të myslimanëve të Evropës.⁶⁶

Por, edhe pse lidhja gjeopolitike mes ekstremizmit islamik dhe terrorizmit fetar ka rezultuar shumë e qartë, sidomos në kuadër global, fokusimi i analizës në rajonin e Ballkanit dëfton për mungesë sulmesh terroriste. Arsyeja kryesore përse deri sot nuk janë vërejtur sulme të mëdha terroriste nga organizatat ekstremiste islamike kundër qendrave të mëdha metropolitane në Ballkan konsiderohet se është rëndësia gjeostrategjike e rajonit si “hapësirë e sigurt” dhe pikë mbështetëse për rrjetin ndërkombëtar terrorist. Në këtë prizëm, vetë terroristët nuk duan të tërheqin vëmendjen drejt këtij rajoni. Çështja mori rëndësi edhe më të madhe në fillim të vitit 2010, kur ministri i jashtëm i Izraelit bëri deklarata eksplicite mbi këtë çështje, ndërsa një aspekt interesant është shfaqur nëpërmjet burimeve dhe kanaleve të shumta të informacionit që përmendin ekzistencën e lidhjeve të drejtpërdrejta të Hizbullahut në Ballkan. Kështu, në një takim me kryeministrin maqedonas në janar 2012, ministri i jashtëm i Izraelit, Avigdor Lieberman, deklaroi se shtetet e Ballkanit janë shndërruar tashmë në një objektiv të ri të xhihadit global jo në aspektin e implementimit të sulmeve terroriste, por në aspektin e përgatitjes të një territori të përshtatshëm për të lulëzuar lëvizjet ekstremiste.

Ai deklaronte se: “Raportet e fundit dëftojnë qartazi se rajoni i Ballkanit është shndërruar në objektivin e ri të xhihadit global, i cili ka si pikësynim krijimin e infrastrukturës dhe rekrutimin e aktivistëve të vet në rajon”. Më tej, Liberman shprehej se: “Kjo dëshmohet nga përpjekjet e disa islamistëve, në veçanti të organizatave saudite që po transferojnë fondet e tyre nga Afrika dhe Amerika e Jugut për t’i sjellë ato në rajonet e banuara nga boshnjakët dhe shqiptarët”. Gjithashtu, një raportim special i gazetës franceze “*Le Figaro*”⁶⁷ shpalos gjer në detaje itinerarin e terroristëve islamikë nga Libani në Evropë. Aty ilustrohen qartazi rreziqet me të cilat përballen vendet evropiane në skajet gjeografike jugore të Bashkimit Evropian, kufijtë e të cilëve përkojnë edhe me kufijtë me vendet myslimane apo arabe vende të tilla si Greqia, Italia, Franca, apo Bullgaria në Ballkan.

⁶⁶ Samuel P. Huntington, “Përleshja e civilizimeve dhe ribërja e rendit botëror” Shtëpia botuese: Lidhja, Podujevë 2004.

⁶⁷ “*Le Figaro*”, 21 Dhjetor 2010. Në artikullin e kësaj gazete (me titull “*Liban-une filiere djihadiste vers l’Europe*”) përmendet edhe fakti se grupet libaneze të xhihadit kanë depërtuar jo vetëm në Evropë, por edhe në luftën civile në Siri, e cila po zgjat tashmë prej disa vitesh. Artikulli mund të gjendet tek: <http://www.lefigaro.fr/international/2010/12/21/01003-20101221ARTFIG00563-liban-une-filiere-djihadiste-vers-l-europe.php> (14/12/2012)

Sulmi kundër ambasadës amerikane në Sarajevë (në fund të vitit 2011), sulmi kundër turistëve izraelitë në Burgas të Bullgarisë, si dhe raportet e shumta për zgjerimin dhe intensifikimin e aktivitetit terrorist me natyrë islamike në Evropën Juglindore, tregojnë qartazi rritjen e kërcënimit të sigurisë kombëtare të vendeve të rajonit, por edhe të sigurisë rajonale, duke shfaqur potencial të dukshëm të ndryshimit të balancave gjeopolitike në rajon, për t'i dhënë lëvizjeve dhe vizioneve gjeopolitike një dimension më fetar ngase do të kishte nëse ky fenomen nuk do të ishte bërë kaq agresiv. Rebelimi dhe lufta civile në Siri duket se ka ri-aktivizuar monopetet e viteve 1990-të mes salafistëve në Lindjen e Mesme dhe pasardhësve të tyre në rajone të ndryshme të Ballkanit.⁶⁸

Në këtë kontekst duhet theksuar edhe një element tjetër i arkitekturës së sigurisë së rajonit, me impakt në boshtin e tij gjeopolitik: roli i shërbimeve të inteligjencës dhe aparateve të sigurisë në shumë prej këtyre shteteve, që ndodhen në vështirësi relative nda rritja e nivelit të kërcënimit në Ballkan por edhe në Evropë.

Veprimtaria ekstremiste e grupeve islamike është shtrirë gjithashtu në Kosovë, Bosnje dhe, në nivel më të moderuar, në komunitetet sllavisht-folëse të Maqedonisë dhe Bullgarisë. Siç dëshmojnë studime dhe raportime të shumta, vitet e fundit në këto rajone është rritur prania e vahabistëve.⁶⁹

4. ARKITEKTURA DHE SFIDAT E SIGURISË NË BALLKAN PAS LUFTËS SË FTOHTË

Rasti i ndikimit të aktorëve dhe grupeve ekstremiste dhe terroriste në nën-sistemin ballkanik është tejet i rëndësishëm për të materializuar idenë tonë për disa arsye. Ballkani, sikurse dhe pjesa tjetër e Evropës, ka pasur një histori të gjatë raportesh fetare mes komuniteteve

⁶⁸ Në këtë kontekst duhet theksuar edhe një element tjetër i arkitekturës së sigurisë së rajonit, me impakt në boshtin e tij gjeopolitik: roli i shërbimeve të inteligjencës dhe aparateve të sigurisë në shumë prej këtyre shteteve, që ndodhen në vështirësi relative nda rritja e nivelit të kërcënimit në Ballkan por edhe në Evropë.

⁶⁹ Kështu për shembull, shërbimet bullgare të inteligjencës kanë ngritur shpeshherë shqetësimin se minoritete të caktuara po ndikohen gjithnjë e më shumë nga grupe saudite, ndërsa Turqia nga ana e saj po ndien presionin e organizatave islamike për të rritur influencën e saj politike dhe ekonomike në Bullgari, e cila mund të shndërrohet në kohë në epërsi gjeopolitike karshi konkurrentëve të tjerë rajonalë. Chris Deliso, *"Israeli Security Concerns and the Balkans"*, 31 Mars 2013, në <http://www.balkananalysis.com/bulgaria/2013/03/31/israeli-security-concerns-and-the-balkans/> (15/05/2013).

të cilat jo-gjithnjë kanë qenë paqësore. 11 shtatori dhe ekstremizmi islamik ka ndikuar jo vetëm në ri-dimensionimin e strategjisë së sigurisë së vendeve të Ballkanit, por edhe në përshtatjen e tyre gjeopolitike, në përputhje me sfidën që i kanoset sistemit nga aktorët ndërkombëtarë jo-shtetërorë, si grupet terroriste.

Megjithatë, impakti gjeopolitik i ekstremizmit islamik në Ballkan e në veçanti në Ballkanin Perëndimor nuk mund të shihet i izoluar nga fenomenet e tjera që kërcënojnë sigurinë dhe stabilitetin demokratik gjysmës së dytë të shekullit të njëzetë, atëherë fillon të sendërtohet një përfytyrim indërlikuar raportesh ndër-etnike, ku ndërthuren ideologjia ateiste komuniste e viteve të sistemeve totalitariste, me tranzicionin e stërgjatë të Pasluftës së Ftohtë, me konflikte të ndryshme etnike që e shoqëruan atë në shumë vende të Ballkanit, si dhe me embrionet e para të liberal-demokracisë, të kurorëzuara për disa vende ballkanike me integrimin gradual në Bashkimin Evropian. Ballkani ka funksionuar kaherë si një “vijë ndarëse mes dy qytetërimeve” për të huazuar termin e përdorur nga Samuel Huntington, atij të krishterë dhe atij mysliman.⁷⁰

Në Ballkanin e Pasluftës së Ftohtë janë shfaqur premiset e përdorimit të fesë për interesa gjeopolitike, çka u theksua sidomos pas sulmeve terroriste të 11 shtatorit 2001 në Shtetet e Bashkuara. Kjo mund të vërtetohet lehtësisht nga ri-orientimi i raporteve strategjike të disa vendeve të Ballkanit si Kosova, Shqipëria, Rumania, Bullgaria, Kroacia, etj me Shtetet e Bashkuara; nga ri-dimensionimi i strategjive kombëtare të sigurisë të të gjitha këtyre vendeve për ta vendosur terrorizmin si një ndër prioritetet kryesore strategjike dhe të sigurisë, nëpërputhje me frymën amerikane të përqasjes ndaj fenomenit; me gatishmërinë dhe mbështetjen e pakufizuar të shfaqur prej këtyre vendeve për ‘Luftën kundër Terrorit’ të lançuar nga presidenti amerikan George W. Bush dhe të materializuar në fushatat kundër talebanëve në Afganistan në vitin 2002 dhe kundër Irakut në vitin 2003-2004; me gatishmërinë politiko-strategjike për të harmonizuar legjislaturën dhe proceset e tjera të inteligjencës me atë të Bashkimit Evropian, në përputhje me kuadrin e ri rregullator të kësaj organizate pas 11 shtatorit 2001, si dhe me ofrimin e të gjithë asistencës së nevojshme në kuadër të anëtarësimit në NATO për luftën kundër terrorizmit dhe ekstremizmit islamik.⁷¹

⁷⁰ Samuel P. Huntington, "Përleshja e civilizimeve dhe ribërja e rendit botëror" Shtëpia botuese: Lidhja, Podujevë 2004

⁷¹ Aristotle Tziampiris, "Assessing Islamic Terrorism in the Western Balkans: the state of the debate", në *"Journal of Balkan and Near Eastern Studies"*, Vëll. 11, Nr. 2, Qershor 2009, ff. 209-19. Christopher Deliso, *"The Coming Balkan Khalifate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West"*, Londër: Praeger Security International, 2007.

Në këtë kuptim, 11 shtatori dhe ekstremizmi islamik ka ndikuar jo vetëm në ri-dimensionimin e strategjisë së sigurisë së vendeve të Ballkanit, por edhe në përshtatjen e tyre gjeopolitike, në përputhje me sfidën që i kanoset sistemit nga aktorët ndërkombëtarë jo-shtetërorë, si grupet terroriste. Megjithatë, impakti gjeopolitik i ekstremizmit islamik në Ballkan e në veçanti në Ballkanin Perëndimor–nuk mund të shihet i izoluar nga fenomenet e tjera që kërcënojnë sigurinë dhe stabilitetin demokratik të tij.

Vitet 1990-të shënuan një sërë ndryshimesh të sistemit ndërkombëtar, duke shënuar praktikisht fillimin e një epoke të re në marrëdhëniet mes shteteve, përtej tensionit dypolar të botës së Luftës së Ftohtë. Kjo epokë e re, veçanërisht në Ballkan u karakterizua nga përplasje dhe konflikte nacionaliste, me ndryshime kufijsh dhe me destabilitet të brendshëm e rajonal, i prodhuar pashmangshmërisht nga proceset tranzicionale drejt demokracisë të shumë shteteve të rajonit, çka nxori në sipërfaqe një numër të konsiderueshëm çështjesh të sigurisë kombëtare, rajonale dhe ndërkombëtare. Të gjitha këto turbullira prodhuan sidomos gjatë viteve 1990-të, por edhe më pas, gjatë viteve 2000 destabilitet rajonal, duke u shndërruar në pengesa të zhvillimit politik dhe ekonomik të shteteve të rajonit.⁷²

Njëkohësisht ato sollën edhe rritjen e problematikës së Ballkanit në axhendën evropiane dhe amerikane të politikës së jashtme dhe të sigurisë. Çështje si konfliktet etnike, rritja eksponenciale e trafikut të narkotikëve, fenomene socio-politike me dimension të qartë sigurie – si korrupsioni, krimi i organizuar, trafiqet e jashtëligjshme dhe ekstremizmi islamik, apo marrëdhëniet gjithnjë e më intensive mes krimit të organizuar dhe grupeve terroriste– rritën jo vetëm shkallën e rrezikshmërisë dhe kërcënimeve ndaj sigurisë së rajonit.

Në mënyrë të posaçme, Ballkani është shndërruar përgjatë thujtës së dekadave të fundit në një terren i favorshëm për përhapjen e ekstremizmit islamik dhe për eksportimin e terrorizmit islamik në Evropë, ndërsa duhet vërejtur se mbetet një portë e favorshme për hyrjen e eksponentëve radialë nga Lindja e Mesme.⁷³ Për më tepër, krimi i organizuar dhe emigracioni i jashtëligjshëm janë dy dimensionet shtesë që i shtohen kësaj tabloje dhe që e përplotësojnë atë, çka duhet trajtuar me vëmendje të madhe nga agjencitë e sigurisë së vendeve të Ballkanit si një trekëndësh kritik gjatë viteve të ardhshme.

⁷² Xhavit Shala, *"Ballkani, Gjeopolitika dhe Siguria I dhe II"*, Onufri, Tiranë 2009

⁷³ Aristotle Tziampiris, "Assessing Islamic Terrorism in the Western Balkans: the state of the debate", në *"Journal of Balkan and Near Eastern Studies"*, ibid, ff. 209-19. Aristotle Tziampiris, "Assessing Islamic Terrorism in the Western Balkans: the state of the debate", në *"Journal of Balkan and Near Eastern Studies"*, ibid, ff. 209-19.

Nevoja për një rajon të qëndrueshëm e të sigurt u bë edhe më urgjente dhe e domosdoshme kur vendet-anëtare të Bashkimit Evropian filluan të bëhen ‘pritësit’ e një sërë problemeve që burojnë nga Ballkani Perëndimor. Reagimi i Bashkimit Evropian filloi të ashpërsohej kur problemet e sigurisë filluan të merrnin dimensione që kërcënonin edhe vetë politikat e organizatës dhe shteteve-anëtare të saj. Në këtë kuptim, krimi i organizuar dhe dimensionet dytësore të tij, që burojnë kryesisht nga vende si Shqipëria, Bullgaria, Moldavia, Rumania, Rusia, etj., përbëjnë kërcënimin kryesor për sigurinë e vendeve të Bashkimit Evropian. Shkaqet e këtij fenomeni janë të shumta. Katalizatorët kryesorë janë varfëria, papunësia, dallimet gjinore dhe kombëtare, keq-qeverisja dhe mungesa e shtetit të drejtës.

Një ndër kërcënimet kryesore që i paraprin ekstremizmit islamik (dhe bashkekziston me të dhe më i drejtpërdrejtë për shoqëritë e vendeve të Evropës Juglindore është ekzistenca, shtrira dhe forcimi i vazhdueshëm i krimit të organizuar. Rrjetet e krimit të organizuar kanë arritur që gjatë dy dhjetëvjeçarëve të fundit të penetrojnë në një numërtë madh procesesh shoqërore dhe politike, duke u shndërruar shpeshherë në njësi politike me ndikim jo vetëm në jetën e brendshme politike, por edhe në atë rajonale të vendeve ballkanike.

Periodha e Pasluftës së Ftohtë, e veçanërisht pas sulmeve terroristetë 11 shtatorit 2001 dhe luftërave në Afganistan dhe Irak, ka krijuar një situatë të turbullt në nivel global në lidhje me kërcënimet asimetrike, bërthamat (apo celulatat) e terroristëve islamikë dhe pasiguri të përgjithshme, kryesisht në popullsitë urbane të vendeve perëndimore. Por Ballkani është një hapësirë gjeografike të cilës, në kuadrin e studimeve mbi terrorizmin dhe radikalizmit islamik, i është kushtuar pak vëmendje nga studiuesit. Ky interpretim gjeopolitik gjen aplikim praktik tek një tjetër çështje tepër e terrorizmit në tërësi, pa shkelur ndërkohë të drejtat e njeriut”, parashikonte edhe krijimin e programeve të ndihmave të Bashkimit Evropian për “ vende të treta në sektorin e mirëqeverisjes dhe të shtetit të së drejtës”, duke ushtruar trysni mbi faktorët që mund të kontribuojnë eventalisht në radikalizimin dhe rekrutimin e elementëve të rinj terroristë.

Bazuar në këtë qasje politike të Bashkimit Evropian, hetimi dhe çrrënjësia e rrjeteve që mbështesin terrorizmin brenda territorit evropian, ose parandalimi i planeve apo zhvendosjes së tyre, si dhe ndërprerja e financimit të veprimtarive terroriste brenda Bashkimit Evropian, janë shndërruar tashmë në prioritet për organizatën dhe vendet e saj anëtare rëndësishme sigurie për vendet Ballkanit Perëndimor, që ka shqetësuar organet dhe strukturat institucionale të Bashkimit Evropian, siç është zhvendosja, instalimi dhe prania e eksponentëve terroristë dhe organizatave

ekstremiste që vijnë kryesisht prej rajonit të Afganistanit. Madje, në një deklaratë të tij në vitin 2009, Këshilli Evropian arrin në përfundimin se: “Terrorizmi konsiderohet kërcënim i rëndësishëm për sigurinë e Evropës, për vlerat e shoqërive tona demokratike, si dhe për të drejtat dhe liritë e qytetarëve evropianë.

Aktet terroriste përbëjnë krime të pajustificueshme nga çdo pikëpamje”.⁷⁴ Adoptimi i strategjisë kundër terrorizmit nga Bashkimi Evropian, përmes të cilës organizata angazhohej “në luftën kundër terrorizmit në tërësi, pa shkelur ndërkohë të drejtat e njeriut”, parashikonte edhe krijimin e programeve të ndihmave të Bashkimit Evropian për “vende të treta në sektorin e mirëqeverisjes dhe të shtetit të së drejtës”, duke ushtruar tryzni mbi faktorët që mund të kontribuojnë eventualisht në radikalizimin dhe rekrutimin e elementëve të rinj terroristë. Bazuar në këtë qasje politike të Bashkimit Evropian, hetimi dhe çrënjosja e rrjeteve që mbështesin terrorizmin brenda territorit evropian, ose parandalimi i planeve apozhvendosjes së tyre, si dhe ndërprerja e financimit të veprimtarive terroriste brenda Bashkimit Evropian, janë shndërruar tashmë në prioritet për organizatën dhe vendete saj anëtare. Kjo dëshmon për një prioritizim të hierarkisë së axhendës së politikës së jashtme të Bashkimit Evropian në raport edhe me vendet e Ballkanit, duke vendosur problemin e terrorizmit dhe ekstremizmit fetar në një rang mjaft të lartë, çka do të thotë se ekstremizmi islamik është shndërruar në një komponent gjeopolitik për BE-në, si një lente përmes të cilës ai do të shohë jo vetëm rajonin e Ballkanit, por edhe Kaukazin.

Përveç Bashkimit Evropian, edhe organizatat e tjera rajonale apo globale i kanë kushtuar rëndësi të posaçme çështjes së përhapjes së ekstremizmit islamik në Ballkan. Kështu, Këshilli i Evropës dhe organizatat e tjera rajonale, si Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE), e kanë konsideruar terrorizmin, pas 11 shtatorit 2001, si një çështje jashtëzakonisht të rëndësishme me pasoja të mëdha gjeopolitike sa i takon përdorimit të shteteve prej këtyre aktorëve ekstremistë jo-shtetërorë. Rasti i Bosnjë-Hercegovinës, vend i cili është cilësuar si hapësirë e instalimit dhe qarkullimit të terroristëve (ose luftëtarëve të armatosur) nga zona e

⁷⁴ EU Council Secretariat Factsheet, “The European Union and the Fight Against Terrorism”, Bruksel, 14 Maj 2007. Shih: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/FactsheetfightagainstterrorismENrev1.pdf> (20/03/2013).

Afganistanit me qëllim përdorimin e tyre në konfliktet e rajonit, u përball Këshilli i Evropës si çështje me prioritet absolut. Arrestimet që janë kryer me akuzën e bashkëpunimit me organizata terroriste, kryesisht të ekstremizmit islamik, nuk kanë dhënë plotësisht frytet e duhura, ndërsa vendi mbetet institucionalisht dhe politikisht i pafuqishëm të veprojë. Bashkëpunimi i Bosnjës me institucionet e Bashkimit Evropian vlerësohet gjithsesi si pozitiv, në kuptimin që janë hedhur disa baza, si në nivelin e autoriteteve hetimore ashtu dhe në nivelin e shpërndarjes së drejtësisë.⁷⁵

Ndryshimet që vërehen pas viteve 1990-të kanë të bëjnë si me rritjen e vëmendjes gjeopolitike dhe të pranisë amerikane karshi vendit, ashtu dhe me mbështetjen institucionale e ekonomike evropiane për Bosnjë-Hercegovinën. Mbështetja politiko-ekonomike evropiane për krijimin e një kuadri institucional vuri theksin tek përballja me terrorizmin dhe lufta kundër tij, duke i kushtuar dimensione të posaçme kategorizimit të tij si akt kriminal.⁷⁶ Në të njëjtën kohë, në të gjitha deklaratat dhe strategjitë për përballjen me krimin e organizuar në Bosnjë-Hercegovinë, e më gjerë në Ballkanin Perëndimor, përmendet forcimi i lidhjes me këtë fenomen, trafikut ndërkombëtar të armëve dhe terrorizmit me natyrë ekstremiste fetare.

Për rrjedhojë, pozita shumë e favorshme gjeopolitike dhe gjeostrategjike e Gadishullit të Ballkanit për shkak të afërsisë me Evropën Perëndimore dhe atë Qendrore, me Lindjen e Mesme dhe Kaukazin, ka ngjallur përherë interesin e të gjitha fuqive të mëdha dhe superfuqive që përplasen për dominim rajonal e global. Në këtë kuptim, edhe përfshirja e aktorëve të rinj të marrëdhënieve ndërkombëtare (pa ndonjë traditë historike sa i përket ndikimit gjeopolitik në rajonin e Ballkanit) si Irani, në arkitekturën ballkanike të sigurisë, nuk duhet të përbëjë habi, sidomos duke pasur parasysh balancat e brishta gjeopolitike të rajonit, konfliktet etnike, por edhe ravijëzimet e tij ndarëse mes komuniteteve fetare. Irani i është shtuar skakierës gjeostrategjike të

⁷⁵ Raport Progresin e Komisionit Evropian mbi Bosnjën, për vitin 2006: *“Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2006, Progress Report”*, European Commission 2006, 649 Final, SEC (2006), 1384, Bruksel, 8/11/2006.

⁷⁶ Raporti CODEXTER, *“Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Bosnia and Herzegovina”*, ibid.

Ballkanit gjatë dy dekadave të fundit, ndërsa roli i tij është intensifikuar sidomos pas fundit të viteve 1990-të, përgjatë viteve 2000.⁷⁷

5. NDRYSHIMET DEMOGRAFIKE DHE GJEOPOLITIKA NË EVROPË DHE BALLKAN PAS LUFTËS SË FTOHTË

Analiza e faktorëve dhe aktorëve gjeopolitikë në vendet e Ballkanit pas Luftës së Ftohtë do të ishte e paplotë pa një interpretim gjeopolitik të rolit të fesë myslimane në këtë rajon Evropës Perëndimore. Për efekt fokusimi historik, analiza do të përqendrohet më së shumti në periudhën e Pasluftës së Ftohtë, përgjatë dy dekadave që e pasuan atë. Kështu, të dhënat statistikore të përbërjes demografike të popullsisë evropiane, tregojnë se prania myslimane në Evropë, kryesisht në Evropën Perëndimore, ka pasur një rritje konstante gjatë dekadave këtyre të fundit. Sipas statistikave në përgjithësi në Evropën Perëndimore jetojnë aktualisht rreth 15 milionë myslimanë.⁷⁸ Ata filluan të mbërrinin në këto vende kryesisht pas viteve 1950-të, më së shumti nga ish-kolonitë evropiane. Kështu, në Francë myslimanët janë më së shumti emigrantë nga Afrika e Veriut, ndërsa ata në Mbretërinë e Bashkuar vijnë kryesisht nga Azia Jugore. Në Gjermani një pjesë e konsiderueshme e tyre gëzonin fillimisht statusin e ‘punëtorëve sezonalë’ gjatë zhvillimit të furishëm ekonomik të pasluftës, kryesisht nga Turqia. Ndërsa në Holandë shumica e myslimanëve janë me origjinë marokene dhe turke.

Gjithashtu hulumtimi ynë gjeopolitik i raportit mes komunitetit mysliman dhe shteteve të Ballkanit apo dhe të kontinentit evropian më në përgjithësi, do të ishte i paplotë pa një interpretim demografik, pasi demografia është pjesë thelbësore e gjeopolitikës. Në këtë pikëpamje, myslimanët e Evropës, sidomos të asaj perëndimore janë popullsi që hasen përgjithësisht në zona urbane. Shumica dërrmuese e komuniteteve të tyre etnike formohet nga grupe post-kolonialiste. Ata vijnë nga kontinente të ndryshëm dhe u përkasin grupeve të ndryshme etnike e kombëtare, çka përcakton dhe shpjegon gjithashtu dallimet linguistike dhe kulturore mes tyre, përfshirë përqafimin e rrymave të ndryshme islamike dhe doktrina të

⁷⁷ Nadia Alexandrova-Arbatova, “European Security and International Terrorism: the Balkan Connection”, në *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, ibid, ff. 361-78.

⁷⁸ Raport i prezantuar në Kongresin Amerikan, dorëzuar nga një grup ekspertësh mbi terrorizmin dhe ekstremizmin islamik: CRS Report for Congress, “Islamic Extremism in Europe”, 29 Korrik 2005, Uashington: Congressional Research Service, The Library of Congress, Code: RS22211, f. 1.

ndryshme të së drejtës islamike. Integrimi i tyre ekonomik e social, si dhe përfaqësimi politik në hapësirën publike në vendet pritëse mbetet relativisht i varfër. Për më tepër, sondazhet e fundit dëftojnë për rritjen e nivelit të intolerancës dhe qasjeve diskriminuese karshi emigrantëve myslimanë. Shqetësimet mbi demografinë dhe kohezionin social janë renditur lartë në imagjinatën masive, të nxitura edhe nga ligjërimet publike me tone alarmuese të disa intelektualëve dhe politikanëve që arsyetojnë se Evropa po shndërrohet në një koloni e Islamit.⁷⁹

Myslimanët në Evropë janë dyshuar si besnikë ndaj axhendave të huaja islamike, ose se janë influencuar nga qarqe dhe rrjete islamike të mbështetura financiarisht nga fonde të huaja. Që prej 11 shtatorit 2001 dhe bombëvëniet në Madrid dhe Londër, myslimanët në Evropë janë perceptuar gjithnjë e më shumë si kërcënim i madh sigurie. Pas këtij momenti vendimtar gjeopolitik, numri i të arrestuarve si të dyshuar për lidhje terroriste në vende të ndryshme evropiane ka qenë shumë më i madh krahasuar me Shtetet e Bashkuara. Si të krishterët ashtu dhe ateistët në Evropë e kanë konsideruar shprehjen e bindjeve dhe simboleve fetare myslimane në hapësirat publike si veçanërisht problematike. Kësisoj janë zhvilluar debate të forta përreth ndërtimit të xhamive, mbi arsimimin e myslimanëve dhe veshjen e hijab-it.

Porë nga këndvështrimi i gjeopolitikës së qytetërimeve, lente analitike që na e ofron Samuel Huntington, ekzistojnë dallime të mëdha, për shkaqe të një tradite të thellë historike, mes komuniteteve myslimane të Evropës Perëndimore dhe atyre të Ballkanit. Në këtë aspekt duhen vënë re edhe dallimet që ekzistojnë brenda grupeve të veçanta të secilit shtet, jo vetëm sa i takon traditave të tyre historike, gjeografisë, etnisë dhe veçorive socio-linguistike, por edhe shumëllojshmërisë së tipareve të tyre kulturore dhe ideologjike. Kështu, mund të pohojmë se myslimanët e Ballkanit janë në shumicën e tyre popullsi rurale, ku grupet më të mëdha urbane janë përqendruar gjeografikisht në Bosnjë-Hercegovinë, Shqipëri, Maqedoni dhe Kosovë.⁸⁰

Historikisht këto grupe kanë përjetuar shtypjen komuniste të të drejtave të tyre fetare, si dhe rigjallërimin postkomunist të traditave të tyre fetare dhe kulturore gjatë dhe pas viteve 1990-të. Aktualisht këto grupe janë relativisht të mirintegruar dhe të përfaqësuar si në nivel politik (nëpërmjet partive të caktuara në vende të ndryshme të Ballkanit) ashtu dhe në atë kulturor (përmes shoqatave dhe organizatave të shumta që kanë krijuar). Shpërndarja gjeografike e

⁷⁹ Alex Alexiev, "Stumbling Towards Eurabia" në *"The Journal of International Security Affairs"*, Nr. 14, 2008. Gjithashtu CRS Report for Congress, *"Islamic Extremism in Europe"*, ibid, ff. 2-5.

⁸⁰ Samuel P. Huntington, "Përleshja e civilizimeve dhe ribërja e rendit botëror" Shtëpia botuese: Lidhja, Podujevë 2004

myslimanëve në Ballkan është shumë e çrregullt, pasi numrin më të lartë e mban Shqipëria, ku banojnë rreth 2.3 milionë myslimanë (me harmoninë dhe paqen më të theksuar mes këtij komuniteti fetar dhe komuniteteve të tjerë në vend) ndërsa numrin më të vogël Kroacia, me rreth 60.000 banorë. Nga pikëpamja linguistike, myslimanët e Ballkanit ndahen në shqipfolës (rreth 4.355.000), sllavisht-folës (rreth 2.635.000), turqisht-folës (rreth 1.040.000) dhe romë (rreth 300.000).⁸¹ Pjesa më e madhe e myslimanëve të Ballkanit janë sunitë dhe ndjekin doktrinën fetare Hanefij, ndërsa edhe Islami Sufist është përfaqësuar me një numër tariqas (vllazeri muslimane), më popullorët mes të cilëve janë Bektashinjtë, Naqshbandiyya, Khalwatiyya, Qadiriyya dhe Rifa'iyya.

6. RASTE STUDIMORE: VENDET E BALLKANIT PËRBALLË FONDAMENTALIZMIT ISLAMIK

Vendet e Ballkanit që do të flasim në vazhdim të këtij nën-kapitulli janë: 1. Kosova, 2. Shqipëria, 3. Bosnje-Herzegovina, 4. Maqedonia. Tek secili shtet kemi studiuar rastet e terrorizmit.

6.1. KOSOVA

Kosova numëron më pak se dy milionë banorë, që prej vitit 2012 kanë shkuar në luftë 316 vetë për t'u bashkuar me Shtetin Islamik, midis tyre edhe gra edhe fëmijë. 58 prej tyre ndërkohë janë vrarë.⁸² Aktualisht për Shtetin Islamik, IS vazhdojnë të luftojnë ende 140 kosovarë. 117 vetë prej tyre janë kthyer në Kosovë. Sipas Institucioneve të sigurisë së Kosovës hetime po bëhen kundër 237 personave, me akuzën: organizim dhe pjesëmarrje në akte terroriste, pjesëmarrje në akte terroriste jashtë Kosovës, rekrutim, mbështetje, financim i terrorizmit. Prej vitit 2013 janë arrestuar 127 vetë prej të akuzuarve, midis tyre edhe të dyshuarit si drejtues të grupeve terroriste. Ndërsa brenda Kosovës është veçuar rasti kur Policia e Kosovës arrestoi 5 shqiptarë të Kosovës

⁸¹ Xavier Bougarel, "The Role of Balkan Muslims in Building a European Islam", EPC Issue Paper Nr. 43. Kerem Oktem, "New Islamic Actors after the Wahabbi Intermezzo: Turkey's Return to the Muslim Balkans", ibid, ff. 9-11.

⁸² KCSS - Kosovar Center for Security Studies, "Raport për shkaqet dhe pasojat e përfshirjes së qytetarëve të Kosovës si luftëtarë të huaj në Siri dhe Irak" Prishtinë, prill 2015

më 11 korrik të cilët përpiqeshin ta helmonin burimin kryesor të ujit të Prishtinës, liqenin e Badovcit. Dy prej të dyshuarve kishin luftuar për ISIL-in në Siri. Që të pestët u akuzuan për vepra terroriste.⁸³

Legjislacioni, zbatimi i ligjit dhe siguria kufitare: Kosova ka një kornizë gjithëpërfshirëse ligjore që i mbulon të gjitha aspektet kriminale që lidhen me terrorizmin. Kodi Penal i Kosovës ndjek modelin e OKB-së për legjislacion penal kundër terrorizmit dhe i kriminalizon të gjitha format e terrorizmit, përfshirë kryerjen, ndihmën, lehtësimin, rekrutimin, trajnimin dhe shtytjen për të kryer vepra terroriste. Ai (Kodi Penal) gjithashtu kriminalizon fshehjen ose moslajmërimin e terroristëve ose grupeve terroriste, organizimin dhe pjesëmarrjen në grupe terroriste dhe përgatitjen e veprave terroriste kundër rendit kushtetues dhe sigurisë së shtetit të Kosovës. Ai e përkufizojnë një grup terrorist si një grup të strukturuar prej më shumë se dy personave, që ekziston për një periudhë kohore dhe i cili vepron në bashkëpunim për kryerjen e terrorizmit. Përveç kësaj, Kodi i Procedurës Penale ua ofron autoriteteve të gjitha kompetencat e nevojshme për t'i hetuar dhe ndjekur penalisht rastet e tilla, përfshirë mundësinë për të përdorur masa të fshehta si përgjimi, agjentët e fshehtë, zbulimi i të dhënave financiare dhe përgjimi i komunikimeve kompjuterike. Ai më tej u jep autoriteteve fleksibilitet për t'i hetuar aktivitetet kriminale gjatë fazës së planifikimit për t'i parandaluar krimet dhe aktet terroriste.

Kodi i Procedurës Penale gjithashtu u lejon gjykatave të Kosovës të pranojnë prova nga vendet e tjera, duke lejuar kështu ndjekjen penale të terrorizmit ndërkombëtar në Kosovë. Kjo kornizë ua ofron autoriteteve përkatëse mjetet e nevojshme për t'i luftuar të gjitha format e terrorizmit. Kosova gjithashtu kriminalizon bashkimin në një ushtri, polici ose formacion paraushtarak të huaj në konflikte të armatosura jashtë territorit të Kosovës dhe propagandat përkatëse. Dënimi për këto akuza është deri në 15 vjet burgim. Kuvendi i Kosovës miratoi Ligjin për ndalimin e bashkimit në konflikte jashtë vendit i cili është në fuqi. Drejtoria kundër Terrorizmit e PK-së, që është përgjegjëse për hetime kundër terrorizmit. Ligji parashikon kompetenca ekskluzive për Prokurorinë Speciale (PSRK), e cila përbëhet nga stafi vendorë e ndërkombëtarë, për raste të terrorizmit⁸⁴

⁸³ Raporti i DASH-it mbi terrorizmin, 2 qershor, 2016 pjesa për Kosovën

⁸⁴ Strategjia Kombetare e Republikës së Kosovës kundër terrorizmit 2015-2020

Financimi i terrorizmit: Kosova ka ligj për parandalimin e pastrimit të parave dhe parandalimin e financimit të terrorizmit, i cili i mundëson të veprojë në pajtim me standardet ndërkombëtare kundër pastrimit të parave dhe financimit të kundërterrorizmit. Ky ligj gjithashtu krijoi mekanizma zbatues për ekzaminimin e subjekteve raportuese dhe e përkufizon ngushtë financimin e terrorizmit. Megjithatë, asaj i mungon sistemi përkatës për regjistrim dhe monitorim për t'i zbuluar OJQ-të që marrin mjete financiare nga subjektet e dyshimta.

Pesë organizata joqeveritare janë bastisur nga Policia nën dyshimin se nëpërmjet tyre është financuar terrorizmi dhe janë shpërlarë para në Kosovë, shkruan sot Koha.net.

“Nisa”, “Bregu i Diellit”, “IbniSina”, që veprojnë në Prishtinë, dhe “Kurani” e “EhliBejti” në Prizren, kanë qenë cak i bastisjeve të mërkurën me urdhër të Prokurorisë Speciale.

Këto organizata, për të cilat ka raportuar “Koha.net”, kanë lidhje me organizata islamike që kanë financuar terrorizmin. Policia ka sekuestruar prova të ndryshme në cilësi të provave materiale.⁸⁵

Luftimi i ekstremizmit të dhunshëm që shpie në terrorizëm: Strategjia e Institucioneve të Kosovës është parandalimi i ekstremizmit dhe radikalizmit të dhunshëm fetar. Strategjia parasheh:

- 1) rritjen e mbështetjes për rininë e cila ndihet e marginalizuar nga shteti,
- 2) mesazhet kundër radikalizmit dhe ekstremizmit fetar,
- 3) përfshirja e të rinjëve në nismat ekzistuese të komunitetit,
- 4) ndërmarrja e aktiviteteve rajonale dhe krijimi i një plani strategjik të komunikimit rajonal,
- 5) përfshirja e rinisë në projektet e deradikalizimit dhe riintegrimin e personave të radikalizuar,
- 6) vlerësimi i rrezikut që paraqitet nga individët që kthehen nga konfliktet e huaja (të përfshihen alternativat ndaj paraburgimit, sipas nevojës, dhe mbështetja psikologjike),
- 7) ngritja e vetëdijesimit brenda sistemit korrektues mbi rreziqet që paraqiten nga terroristët e burgosur dhe ndërtimi i kapaciteteve për rehabilitimin e tyre.⁸⁶

⁸⁵ Koha Ditore, "Pesë OJQ të dyshuara për financim të terrorizmit dhe shpërlarje parash", 25 qershor 2015 Kosovën.

⁸⁶ Raporti i DASH-it mbi terrorizmin, 2 qershor, 2016 pjesa për Kosovën.

Bashkëpunimi rajonal dhe ndërkombëtar: OSBE-ja dhe Sektori për Parandalim të Terrorizmit i Zyrës së OKB-së për Droga dhe Krime u ka ofruar organeve të Kosovës për zbatim të ligjit, prokurorëve dhe gjykatësve të Kosovës trajnim në temat që lidhen me terrorizmin. Anëtarësimi i Kosovës në shumë organizata rajonale dhe ndërkombëtare, përfshirë OKB-në, është bllokuar nga vendet që nuk e njohin pavarësinë e saj. Mungesa e anëtarësimit dhe mosnjohja pengon bashkëpunimin në shumë çështje, përfshirë kundërterrorizmin. Mosnjohja e Kosovës nga Serbia dhe Bosnja e Hercegovina e pengon pjesëmarrjen e saj në shumë nisma rajonale kundër terrorizmit.⁸⁷

Kosova është zgjedhur si vend përfitues për Fondin global të angazhimit dhe aftësinë ripërtëritëse të komunitetit (GCERF), e cila do t'i financojë iniciativat në nivel të komunitetit që kanë për qëllim reduktimin e rrezikut të radikalizmit të dhunës.⁸⁸

6.2. SHQIPËRIA

Diversiteti fetar i përfaqësuar nga myslimanët sunitë dhe ata bektashinj nga njëra anë, si dhe të krishterët ortodoksë e katolikë nga ana tjetër, ka parandaluar sipërmarrjen e projekteve kombëtare mbi baza fetare. Qytetarët shqiptarë të besimit mysliman e ri-zbuluan besimin e tyre fetar pas fundit të regjimit komunist, edhe pse nuk u vërejt një ri-islamizim i vendit, ku identiteti kombëtar vijon të mbetet një suazë thuajse e shenjtë duke minimizuar identifikimet në linja fetare.⁸⁹

Shqipëria është një nga vendet përkrahëse në luftën kundër terrorizmit dhe merr pjesë në Koalicionin për të mposhtur ISIL. Shqipëria është një dinator i rëndësishëm i armëve dhe municioneve.

Në nëntor të vitit 2016 para ndeshjes së futbollit Shqipëri – Izrael u arrestuan 4 persona si të dyshuar për akte terroriste. Në sajë të operacionit policor u shmang edhe sulmi në Shkoder.

⁸⁷ Koha Ditore, "Në rrezik nga terrorizmi", 22 nëntor 2015.

⁸⁸ Raporti i DASH-it mbi terrorizmin, 2 qershor, 2016 pjesa për Kosovën

⁸⁹ Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim, Çështje Europiane dhe të Sigurisë, Revistë e përtremuajshme, Nr. 15, Tiranë 2010

Të arrestuarit u akuzuan se kanë mbështetur financiarisht ISIS dhe duke rekrutuar njerëz për shtetin Islamik si dhe duke përhapur gjuhën e urrejtjes.⁹⁰

Në bashkëpunim me Bashkimin Evropian dhe me financim nga Departamenti i Shtetit, ICITAP i janë ofruar pajisje dhe trajnim për qeverinë shqiptare për të ndërtuar kapacitete për të mbledhur të dhënat e gjurmë gishtash në të gjitha pikat e kalimit kufitar. Informacioni mund të kontrollohet kundër një bazë të dhënash kombëtare për individë të kërkuar në kohë reale. Kjo nismë ka përmirësuar aftësinë e Shqipërisë për të mbledhur të dhëna biometrike për individë të përzgjedhur në vendkalimet kufitare.⁹¹

Korrupsioni i kombinuar me një sistem gjyqësor të dobët vazhdon të pengojë përpjekjet e zbatimit të ligjit në të gjitha nivelet.

6.3. BOSNJË-HERZEGOVINA

Myslimanët në Bosnjë përjetuan shkatërrimet e luftës dhe spastrimin etnik pasi republika shpalli pavarësinë nga ish Federata Jugosllave në vitin 1992, duke hyrë në rrugën e vështirë të rindërtimit pas nënshkrimit të Marrëveshjes së Paqes të Dejtonit, në vitin 1995. Ky komunitet është angazhuar fort në ndërtimin e një kombi boshnjak bazuar tek ideologjia fetare dhe doktrina e myslimanizmit. Padyshim që lufta i dha një shtysë të fortë, të paktën për një periudhë të caktuar kohore, ri-islamizimit dhe solidaritetit të myslimanëve të Bosnjës me botën islamike. Nga ana tjetër, ia vlen gjithsesi të theksohet se lufta në Kosovë, në vitet 1998-'99 nuk prodhoi të njëjtin rezultat me shqiptarët myslimanë, që mbetën në shumicë dërrmuese të fokusuar tek identiteti i tyre kombëtar. Grupet e para të muxhahedinëve filluan të hyjnë në Bosnjë gjatë periudhës 1991-1992 nëpërmjet Bejrutit, Stambollit dhe Kajros. Numri i tyre përlllogaritet në afërsisht 3.500 individë, të cilët kontribuan në mënyrë thelbësore në forcimin e kapaciteteve ushtarake boshnjake dhe në përhapjen e fanatizmit fetar që disa vite më vonë prodhoi teorinë e Harkut Islamik Ballkanik.⁹² Pas Marrëveshjes së Dejtonit të vitit 1995, rreth 1000 prej tyre

⁹⁰ <http://www.dw.com/sq/goditje-antiterror-para-ndeshjes-shqip%C3%ABri-izrael/a-36371735>.

⁹¹ Strategjia ndërsektoriale e luftës kundër terrorizmit, 2011-2015, numri i fletores zyrtare 159, data e hyrjes në fuqi: 12/07/2011, Republika e Shqipërisë.

⁹² Strategy of Bosnia and Herzegovina for Preventing and Combating Terrorism 2015 - 2020, Sarajevo 2015

morën shtetësi boshnjake, ndërsa një numër i papërcaktuar i tyre morën pasaporta boshnjake dhe u vendosën në vende evropiane. Për këtë arsye aktorë të ndryshëm shtetërorë dhe joshtetërorë kanë raportuar vazhdimisht një islamizim në rritje të rajoneve të caktuara Bosnjës, si bie fjala, zona e Banicës, të cilat *de facto* po shndërrohen në zona vahabiste të Islamit sunit, ku po shfaqen vazhdimisht fenomene dhune kundër myslimanëve të tjerë më të moderuar dhe të krishterëve.⁹³

Kësisoj, mund të arrijmë në një përfundim me dimension të qartë gjeopolitik: për shkak të veprimtarisë së shtuar të ekstremistëve islamikë dhe rrjeteve terroriste, Bosnjë-Hercegovina përfaqëson aktualisht një prej epiqendrave të qarqeve islamike ekstremiste në Evropë, si dhe konsiderohet një nyje e terroristëve potencial.⁹⁴

6.4. MAQEDONIA

Edhe pse shumica e minoritetit etnik shqiptar në Maqedoni është myslimane, ata kanë qenë përgjithësisht laikë dhe të moderuar. Por vitet e fundit kanë nxjerrë tashmë në pah një realitet të ri me rritjen e radikalizmit në grupe të vogla brenda komunitetit islamik shqiptar.

Pjesa më e rëndësishme e procesit të ekstremizmit islamik në Maqedoni është përhapja e financimeve për arsimimin e popullsisë myslimane në qendrat më të mëdha të studimeve islamike në Lindjen e Mesme.

Një konstatim i tillë vërtetohet edhe nga fakti se Arabia Saudite po financon me shifra të mëdha grupet islamike në Ballkan, disa prej të cilave kanë në fokus të veprimtarisë së tyre përhapjen e urrejtjes kundër vendeve perëndimore dhe përgatitjen e xhihadistëve të rinj për luftë në Lindjen e Mesme. Grupet myslimane vahabiste dhe salafiste, të cilat financohen nga Arabia Saudite përplasen shpeshherë me komunitetet tradicionale myslimane të rajonit.⁹⁵

⁹³ CODEXTER (Committee of Experts on Terrorism), *“Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Bosnia and Herzegovina”*, Këshilli i Evropës, Dhjetor 2006. <http://coe.int/gmt> (19/04/2013).

⁹⁴ Kolë Krasniqi, *“Terrorizmi-Nderkombetar Botimi i II”*, Prishtinë 2010

⁹⁵ Raporti i DASH-it mbi terrorizmin, 2 qershor, 2016 pjesa për Maqedoni

Burimet zyrtare të Maqedonisë raportojnë për qindra milionë dollarë që janë kanalizuar drejt Maqedonisë gjatë dekadës së fundit, pjesa më e madhe e të cilave kanë ardhur nga Arabia Saudite.

Në Maqedoni mungon korniza ligjore për luftë kundër shpëlarjes së parave dhe financim të terrorizmit, ndërkaq nuk ka as rregullativë të komplikuar për ngrirje dhe konfiskim të mjeteve terroriste, e cila bëhet në bazë të vendimit gjyqësor.⁹⁶

Maqedonia nuk ka strategji të veçantë për luftim të ekstremizmit të dhunshëm, por luftimi i ekstremizmit të dhunshëm shihet si pjesë e strategjisë më të gjerë kundër terrorizmit.

Mungesa e strategjisë për luftimin e ekstremizmit të dhunshëm që shpie në terrorizëm e pamundëson angazhimin dhe fuqizimin e individëve dhe grupeve në nivel lokal, për të krijuar rezistencë kundër ekstremizmit të dhunshëm, sepse komunitetet kanë një rol kyç në njohjen dhe luftimin e ekstremizmit të dhunshëm, pasi që kjo dukuri po ndodh nëpër lagjet e tyre, tek njerëzit që janë të afërmit e tyre, miqtë e tyre, dhe njerëz që i njohin.

Në vitin 2016 Maqedonia ka ndërmarr tri aksioneve të ndryshme anti-terroriste, prej të cilave, njëra ka qenë në koordinim me Shqipërinë dhe Kosovën, që ka sjellë deri në arrestimin e 23 personave.

Qeveria e Maqedonisë, ka miratuar strategji nacionale për anti-terrorizëm, ajo ka krijuar një draft-plan për anti-terrorizëm në nëntor, dhe e ka dorëzuar për shqyrtim në Komisionin Evropian. Megjithatë, në këtë plan aksional mungojnë shenjat për implementim, vlerësim të financimit, si dhe mekanizmat për mbikëqyrje të evoluimit.⁹⁷

⁹⁶ http://www.morm.gov.mk/wp-content/uploads/2013/12/Sovremena-makedonska-odbrana-br_24-alb.pdf

⁹⁷ http://www.morm.gov.mk/wp-content/uploads/2013/12/Sovremena-makedonska-odbrana-br_24-alb.pdf

III. STRATEGJIA KOMBËTARE E REPUBLIKËS SË KOSOVËS KUNDËR TERRORIZMIT

Terrorizmi sot konsiderohet njëri ndër kërcënimet më serioze për sigurinë kombëtare të secilit vend, por gjithashtu është edhe njëri ndër kërcënimet më serioze për sigurinë ndërkombëtare sidomos duke pasur parasysh trendet globale të ekstremizmit të dhunshëm dhe terrorizmit. Në këtë kontekst edhe Kosova nuk është immune ndaj këtij kërcënimi apo fenomeni. Qeveria e Republikës së Kosovës e vetëdijshme për seriozitetin e këtij kërcënimi ka përcaktuar politika të qarta për parandalimin dhe luftimin e këtij fenomeni. Për të adresuar më me sukses këtë dukuri, Qeveria ka vendosur të hartoj një dokument strategjik me qëllim që të mundësoj përdorim sa më efikas të burimeve materiale, financiare dhe njerëzore në parandalimin e terrorizmit si dhe luftimin e tij. Kjo strategji ka për qëllim edhe fuqizimin e mekanizmave institucional të dedikuar për parandalim dhe luftim të terrorizmit, ngritjen e bashkëpunimit dhe koordinimit institucional në nivel vendi por edhe ngritjen e bashkëpunimit ndërkombëtar. Kjo strategji është një dokument i cili përcakton objektivat strategjike, objektivat specifike, parimet themelore, institucionet përgjegjëse dhe mënyrat për arritjen e suksesit në parandalimin dhe luftimin e terrorizmit.

Strategjia Kombëtare Kundër Terrorizmit 2012-2017 e Republikës së Kosovës, ka ndihmuar në ngritjen e kapaciteteve institucionale të nevojshme për parandalimin dhe luftimin e terrorizmit, duke krijuar mekanizmat adekuat, burimet njerëzore të domosdoshme, si dhe infrastrukturën fizike, teknike dhe teknologjike. Këto mekanizma të krijuar tani më janë funksional, megjithatë është e domosdoshme fuqizimi i mëtejshëm i tyre. Edhe pse dokument strategjik është hartuar për një periudhë pesë vjeçare, dokumenti strategjik do të rishikohet dhe rivlerësohet në baza vjetore.⁹⁸

⁹⁸ https://www.mpb-ks.org/repository/docs/Strategy_for_Counter_Terrorism_2012-2017_alb.pdf ff. 6

1. ANALIZË E SITUATËS

Kërcënimi i ekstremizmit të dhunshëm islamik është rritur ngadalë në Kosovë pas luftës së vitit 1999, i ndihmuar pjesërisht përmes financimit nga organizatat e huaja që predikojnë ideologji ekstremiste. Rreth 300 – 350 qytetarë nga Kosova kanë udhëtuar në Siri dhe Irak për të luftuar për Shtetin Islamik të Irakut dhe Levantit (ISIL) ose Frontin al-Nusrah, prej të cilëve rreth 50 janë vrarë. Grupet e dhunshme ekstremiste kanë përdorur në mënyrë aktive mediet sociale për ta përhapur propagandën dhe për të rekrutuar përkrahës. Asnjë incident terrorist nuk ka ndodhur në Kosovë, ndonëse policia ka arrestuar të dyshuar për planifikim të sulmeve të tilla.

Strategjia e Republikës së Kosovës ofron një plan pesë-vjeçar për frenimin e kërcënimit në rritje e sipër të ekstremizmit të dhunshëm përmes një qasjeje mbarë qeveritare, duke theksuar rolin kritik të palëve të interesuara lokale dhe të shoqërisë civile.

Drejtoria kundër Terrorizmit e Policisë së Kosovës është duke i rritur kapacitetet e veta hetimore përmes shtimit të numrit të personelit dhe duke zhvilluar një njësi kundër terrorizmit kibernetik.

Institucionet e Kosovës kanë vazhduar bashkëpunimin kundër terrorizmit me aleatët perëndimor. Ndhimë të veçantë në luftën kundër terrorizmit kanë ofruar Shtetet e Bashkuara të Amerikës (SHBA) të cilat kanë mentoruar dhe ndihmuar institucionet për zbatimin e ligjit dhe institucionet gjyqësore në raste aktive kundër terrorizmit. Projektet të cilat janë financuar nga SHBA janë:

- 1) Programi për kontroll të eksportit dhe siguri kufitare (EXBS),
- 2) Programit ndërkombëtar për ndihmë dhe trajnim në hetime penale (ICITAP),
- 3) Programit për zhvillim, ndihmë dhe trajnim prokurorial jashtë vendit (OPDAT) dhe
- 4) Zyrës për bashkëpunim në çështje të mbrojtjes (ODC).

Kosova është anëtare e koalicionit global kundër ISIL-it dhe ka ndërmarrë masa për t'i mbështetur përpjekjet e ndryshme brenda kufijve të mundësive të saj. Qeveria e Kosovës është zotuar t'i zbatojë në mënyrë unilaterale Rezolutat 2170 dhe 2178 të Këshillit të Sigurimit të OKB-së.⁹⁹

⁹⁹ https://www.mpb-ks.org/repository/docs/Strategy_for_Counter_Terrorism_2012-2017_alb.pdf ff.7-8

2.OBJEKTIVAT STRATEGJIKE

I. Parandalimi

Identifikimi dhe minimizimi i faktorëve dhe shkaqeve të cilët mund të qojnë në krijimin e ambientit të favorshëm për paraqitjen dhe përhapjen e ideve të ekstremizmit të dhunshëm.

- 1) Identifikimi me kohë i faktorëve dhe shkaqeve që mund të nxisin qytetarët në ekstremizëm dhe radikalizëm të dhunshëm.
- 2) Promovimi i vlerave demokratike, barazisë si dhe tolerancës ndëretnike dhe ndërfetare.
- 3) Identifikimi, monitorimi dhe përcjellja e formave të ndryshme të influencës globale që ndikojnë në radikalizëm të individëve apo grupeve të caktuara.
- 4) Reagimi dhe kundërvënja ndaj ideologjisë e cila propagandon apo përkrah dhunën, pengimi i ushtrimit të ndikimit si dhe ballafaqimi me kërcënimin që vjen nga ata që e promovojnë atë.
- 5) Fuqizimi i bashkëpunimit dhe koordinimi ndërinstitucional, rajonal, ndërkombëtar si dhe organizatave ndërkombëtare.
- 6) Ngritja dhe fuqizimi i kapaciteteve të Institucioneve të Republikës së Kosovës në identifikim dhe parandalim.

II. Ndjekja

Ndjekja, hetimi dhe sjellja para drejtësisë e individëve apo grupeve që paraqesin kërcënim terrorist apo kryerjen e akteve terroriste.

- 1) Parandalimi, pengimi dhe hetimi i ekstremistëve të dhunshëm apo terroristëve që të influencojnë, rekrutojnë, planifikojnë dhe ndërtojnë legjitimitet brenda territorit të Republikës së Kosovës.
- 2) Ngritja e partneritetit me komunitetin, si dhe bashkëpunimi dhe koordinimi ndërinstitucional, rajonal, ndërkombëtar si dhe organizatave ndërkombëtare.
- 3) Ngritja dhe fuqizimi i kapaciteteve të Institucioneve të Republikës së Kosovës në identifikim, parandalim, zbulim dhe ndjekje.¹⁰⁰

¹⁰⁰ https://www.mpb-ks.org/repository/docs/Strategy_for_Counter_Terrorism_2012-2017_alb.pdf ff 8

III. Mbrojtja

Fuqizimi i masave mbrojtëse ndaj sulmeve të mundshme terroriste kundër Republikës së Kosovës dhe interesave të saj brenda dhe jashtë vendit.

- 1) Mbrojtjen e qytetarëve të Republikës së Kosovës, pronës së tyre si dhe mbrojtjen e infrastrukturës kritike nga të gjitha aktet terroriste.
- 2) Parandalimi i përvetësimit dhe përdorimit të mallrave strategjike, mallrave me përdorim të dyfishtë, armët e shkatërrimit në masë.
- 3) Ngritja e masave të sigurisë në kufijtë e Republikës së Kosovës, kontrolli dhe mbikëqyrja e lëvizjes së qytetarëve dhe mallrave përgjatë kufirit.
- 4) Ndërmarrja e masave për mbrojtje nga ndërhyrjet dhe sulmet kibernetike.

IV. Përgatitja dhe reagimi

Gatishmëria për reagim dhe menaxhim të situatave me qëllim të minimizimit të pasojave në rast të ndonjë sulmi të mundshëm terrorist.

- 1) Hartimi i planeve për mbrojtje dhe skenarëve për reagim të infrastrukturës kritike dhe objekteve të rëndësisë së veçantë.
- 2) Ngritja e gatishmërisë për rreziqet me efekt më të lartë goditës në Vlerësimin Kombëtar të Rreziqeve.
- 3) Vazhdimi i ngritjes së kapaciteteve gjeneruese për të reaguar dhe rimëkëmbur nga gama e gjerë e emergjencave terroriste dhe emergjencave tjera civile.
- 4) Menaxhimi dhe eliminimi i pasojave të shkaktuara nga sulmet e mundshme terroriste.
- 5) Ngritja e partneritetit me komunitetin, si dhe bashkëpunimi dhe koordinimi ndërinstitucional, rajonal, ndërkombëtar si dhe organizatave ndërkombëtare.
- 6) Ngritja dhe fuqizimi i kapaciteteve të Institucioneve të Republikës së Kosovës për menaxhim dhe reagim.¹⁰¹

¹⁰¹ https://www.mpb-ks.org/repository/docs/Strategy_for_Counter_Terrorism_2012-2017_alb.pdf ff 8

3. INTERVISTA ME STUDIUES QË TRAJTOJNË ÇËSHTJEN E TERRORIZMIT

Dr. Valery Perry është Konsulente e Pavarur dhe Bashkëpunëtore me Stazh në Këshillin për Politika të Demokratizimit në Sarajevë, Bosnje Hercegovinë. Dr. Valery Perry ka punuar në Bosnje Hercegovinë që nga fundi i viteve 1990-të, duke u marrë me hulumtime dhe duke punuar për organizatat siq ishin Forcat e NATO-së për Stabilizim (SFOR), Qendrën Evropiane për Çështje të Minoriteteve (ECMI) dhe për disa OJQ. Ajo ka punuar për misionin e OSBE-së në Bosnje Hercegovinë, në Sarajevë nga viti 2004 deri në vitin 2011 si Zëvendës Drejtorëshë e Departamentit të Edukimit, dhe Zëvendës Drejtorëshë e Departamentit të Burimeve Njerëzore. Ajo ka punuar si Shefe e Partisë së Grupit për Ligjin Publik Ndërkombëtar dhe për Politika (PILPG) në Sarajevë, e cila është marrë me implementimin e projektit për ngritjen e nivelit të përfshirjes së shoqërisë civile në procesin e reformave kushtetuese në bosnje Hercegovinë. Gjithashtu, ajo ka punuar si konsulente regjionale për Zyren e OKB-së për Drogë dhe Krime si pjesë e Programit të OKB-së për Zhvillim, për IMPAQ International dhe organizata të tjera. Dr. Valery Perry është asistente profesore në lëminë e analizës dhe zgjidhjes së konflikteve në Shkollën e Shkencave dhe të Teknologjisë në Sarajevë, si dhe Bashkëpunëtore me Stazh në Këshillin për Politika të Demokratizimit. Kohët e fundit ajo ka përfunduar një hulumtim për Këshillin Regjional për Bashkëpunim mbi përpjekjet për parandalimin dhe luftimin e ekstremizmit të dhunshëm në shtatë shtete të Ballkanit dhe në Turqi.

Dr. Valery ka kryer nivelin Bachelor në Universitetin e Rochester-it , Master-in në Institutin Rus dhe Të Evropës Lindore në Universitetin e Indiana-s, dhe Doktoraturën në Institutin për Analizë dhe Zgjidhje të Konfliktit në Universitetin George Mason. Dr. Valery ka publikuar një sërë artikujsh dhe kapituj librash, ka mbajtur fjalime në konferenca dhe evente për politika nëpër SHBA dhe Evropë, si dhe ka dëshmuar para Kongresit të SHBA-ve mbi qështjet e politikave në Bosnje Hercegovinë. Në vitin 2015, "Ashgate" ka publikuar një libër ku ajo ka qenë bashkëredaktore me Soeren Keil, me titull "Shtetëndërtimi dhe Demokratizimi në Bosnje Hercegovinë."

1. Si ndikon vonesa në procesin e integritimit evropian të rajonit të Ballkanit në rritjen e ekstremizmit të dhunshëm fetar që shpie në terrorizëm?

"Unë do të ju propozoj që ta formuloni këtë çështje ndryshe. Çdo vend që aspiro integrimin evropian duhet të jetë 100% i përqendruar në bërjen e reformave të nevojshme për të arritur anëtarësimin. Reforma të tilla do të përmirësojnë pozitën ekonomike, sociale dhe politike të vendit dhe të qytetarëve të saj, dhe në të njëjtën kohë do të bëjnë që vendi të plotësoj kushtet për anëtarësim në BE apo NATO. Integrimi nuk çon në një shoqëri të reformuar, por reformat mund të çojnë në integrim.

Prandaj, në qoftë se udhëheqësit e një vendi janë të angazhuar për integrimin euro-atlantik, atëherë ata duhet të miratojnë dhe zbatojnë legjislacionin dhe reformat për të përmirësuar vendin dhe jetën e qytetarëve të saj, për të siguruar qeverisje efektive dhe sundimin e ligjit dhe po ashtu të marrin hapa më efikase kundër ekstremizmit të dhunshëm. Nëse këto procese ndodhin në mënyrë të pavarur nga çdo stimul i jashtëm, atëherë do të paguajnë me anëtarësimin në BE dhe NATO."

2. Në bazë të raporteve kombëtare dhe ndërkombëtare për Kosovën, vendi vuan nga nivele të larta të korrupsionit, krimit të organizuar dhe nepotizmit, mungesa e sundimit të ligjit, shkalla e lartë e papunësisë dhe norma e ulët e zhvillimit ekonomik. A mendoni se perspektiva e ulët për zhvillimin pozitiv të vendit ndikon në potencialin për radikalizimin e të rinjve?

Studimet tregojnë se faktorët e radikalizimit të vazhdueshëm janë të shumtë dhe kompleksë. Nuk ka një shpjegim të thjeshtë për atë që kontribon në radikalizimin e një individi. Nuk ka asnjë "profil" të vetëm. Megjithatë, një numër i studimeve të fundit në nivel global dhe rajonal kanë filluar të identifikojnë disa nga shumë faktorë të mundshëm që kontribojnë në radikalizim. Korrupsioni dhe ndjenjat të lidhura me mungesën e drejtësisë dhe llogaridhënien janë identifikuar si faktorë kontribues. Përveç kësaj, korrupsioni dhe shteti i kapur mund të ketë një ndikim në investimet dhe në zhvillimin ekonomik, duke kufizuar perspektivat arsimore, profesionale dhe potencialin e të rinjve.

Ndërsa mungesa e një perspektive për të ardhmën në mesin e të rinjve mund ti kontribuojë radikalizimit, por nuk është e drejtë dhe as e dobishme që ti atribuohet një rol shumë primarë gjendjes socio-ekonomike të dikujt apo perspektivës. Ka miliona njerëz që vuajnë nga varfëria e rëndë dhe shtypja që nuk janë të radikalizuar. mjedisi ekonomik dikujt është vetëm një nga shumë faktorë të mundshëm që kontribuojnë.

3. A mendoni se lidhshipi i Kosovës ka vullnetin politik për të luftuar ekstremizmin fetar, duke pasur parasysh se institucionet publike (universitetet, konviktet, shkollat dhe burgjet), janë të prekura nga fenomeni i radikalizmit?

Kjo është një pyetje që mund të përgjigjet definitivisht vetëm me kalimin e kohës. Qeveria e Kosovës ka miratuar një strategji dhe plan veprimi për të luftuar ekstremizmin e dhunshëm, dhe këto dokumente janë vetëm fillimi për t'u zbatuar. Në fillim të këtij viti, kur unë po flisja me grupet e interesit në Kosovë në lidhje me këtë çështje, shumë të anketuar vunë në dukje se ata kanë besim të madh se kundërmasat represive nga organet e policisë dhe të sigurisë do të marrin më shumë mbështetje e burime si dhe do të jenë më të suksesshme sesa reformat e "buta" parandaluese në lidhje me përmirësimin e mirëqenies sociale, arsimit dhe programet e mbështetjes psiko-sociale. Masat parandaluese kanë nevojë për të njëjtin status dhe vëmendje si strategjitë klasike kundër terrorizmit dhe strategjitë policore me qëllim që rreziqet afatgjatë të zvogëlohen.

Monitorimi i vazhdueshëm i pavarur i zbatimit të planeve kundër ekstremizmit të dhunshëm nga analistët e pavarur dhe studiuesve do të jetë kritik për të kontribuar në një vlerësim objektiv të efektivitetit të tyre në periudhë afatshkurtër dhe afatgjatë.

4. Cilat metoda të mësimdhënies do të ndihmonin në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm në institucionet arsimore? Për më tepër, cila grupmoshë e të rinjve është më e prekur dhe për këtë arsye duhet të përfshihet në programet arsimore kundër ekstremizmit të dhunshëm? Së fundi, sipas mendimit tuaj profesional, a mendoni se shkollat e mesme në Kosovë duhet të përfshijnë një subjekt të veçantë për të informuar më mirë nxënësit për ekstremizmin, antisemitizmin dhe radikalizmin?

Arsimimi nuk është një shkop magjik që do të parandalojë të menduarit radikal. Individë të caktuar në çdo shoqëri mund të gravitojnë drejt pikëpamjeve dhe komuniteteve ekstremiste për një sërë arsyesh. Megjithatë, sistemet e dobëta arsimore nuk u sigurojnë të rinjve një ndjenjë të fortë të perspektivës në të ardhmen ose mundësi. Arsimimi nuk i përgatit me sukses të rinjtë kundër tundimeve të rekrutimit ekstremist.

Kurrikulat dhe metodat e mësimdhënies që theksojnë të menduarit kritik, multi-perspektiviteti dhe media e shkruar janë të nevojshme për të siguruar që të rinjtë mund të mendojnë në mënyrë

racionale, të pyesin dhe të analizojnë botën rreth tyre. Edukimi qytetar është kritike në mënyrë që të rinjtë të kuptojnë rolet dhe përgjegjësitë e qytetarëve dhe drejtuesve të qeverisë në një shoqëri demokratike. Edukimi fetar mund të ndihmojë të rinjtë të kuptojnë më tepër se sa të frikësohen nga fe të ndryshme. Udhëzimi doktrinar fetar duhet të shmangë minimalisht pikturën me një pamje "tjetër" si të gabuar, apo si "diçka" për tu patur frikë. Të kuptuarit e të drejtave individuale të njeriut dhe vlerave progresive është gjithashtu i nevojshëm.

Është e mundur për të filluar punën me fëmijët në moshë të re. Për shembull, një pilot projekt për të mësuar konceptet themelore të demokracisë dhe të të drejtave të njeriut për parashkollorët në Sarajevë u prit fillimisht me skepticizëm nga disa të rritur të cilët mendonin se fëmijët ishin shumë të vegjël. Megjithatë, ata ishin të impresionuar më pas me aftësinë e nxënësve për të kuptuar këto koncepte dhe për të përdorur ato në atë moshë të re.

Për fat të keq, tendencat politike globale (konsideroni për shembull, Brexit-in, fushatën e zgjedhjeve presidenciale dhe zgjedhjet në SHBA, dhe përgjigjet e disa vendeve evropiane ndaj krizës së refugjatëve) kanë shfaqur humbje në drejtim të promovimit dhe ruajtjes së vlerave liberale demokratike. Vlera dhe parime të tilla kërkojnë që të ketë arsimim dhe vigjilencë të vazhdueshme dhe nuk mund të merret si e mirëqenë, kudo në Botë.

5. A do të ishte Kosova më efektive në luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe terrorizmit nëse do të ishte anëtare e Interpol-it dhe Europol-it?

Komunikimet efektive, të plota dhe të efektshme dhe koordinimi ndërmjet agjencive të zbatimit të ligjit janë të nevojshme për aktivitetet efektive kundër-terroriste. Pengesat për shkëmbimin e informacionit, apo, edhe më keq, bazat e të dhënave paralele ose të paharmonizuara dhe sistemet e informacionit krijojnë më shumë mundësi për dështime të mundshme të sigurisë.

6. Së fundi, sipas opinionit tuaj të respektuar profesional në rajonin e Ballkanit Perëndimor, ju lutem na tregoni mendimet apo sugjerimet tuaja që keni për shtetin e Kosovës, se si duhet luftuar më mirë ekstremizmin?

Hulumtimi rajonal që kam kryer në vitin 2016 (shih raportin në <http://ëëë.rcc.int/pubs/38/initiatives-to-preventcounter-violent-extremism-in-south-east-europe-a-survey-of-regional-issues-initiatives-and-opportunities>) tregon se ka sfida të ngjashme dhe

mundësitë në të gjithë rajonin. Megjithatë, qeveritë dhe komunitetet në të gjitha nivelet kanë sfidat e tyre shumë specifike. Çdo shoqëri duhet të ketë një diskutim të hapur mbi mënyrat më të mira për të siguruar dhe zbatuar përgjegjshmërinë e zyrtarëve publikë; në mënyrat më efektive për të luftuar korrupsionin dhe abuzimin zyrtarë të pushtetit; për rolin e duhur të fesë në jetën publike në shoqëritë sekulare; për ndarjen e mjeteve buxhetore për policinë dhe organet e sigurisë për arsimin dhe mbështetjen e mirëqenies sociale. Të gjitha këto janë çështje shumë të vështira të politikës publike, dhe jam tepër e shqetësuar nga tendencat që unë shoh në rajon (Unë jetoj në Sarajevë), por edhe në vendin tim, SHBA. Shpesh thuhet se cilësia e udhëheqjes të çdo vendi reflekton qytetarët e saj, dhe se njerëzit kanë udhëheqësit që i meritojnë. Mbështetja e një qytetarie më shumë aktive dhe të përgjegjshme është një hap i parë drejt një qeverisje më efektive dhe me të vërtetë të përgjegjshme dhe përfaqësuese, e cila në vetvete është e nevojshme për të zvogëluar rrezikun e miratimit të pikëpamjeve ekstremiste dhe radikalizimit në çdo formë.

PËRFUNDIMI

Në kuadrin e këtij studimi kemi arritur në disa përfundime mbi impaktin e terrorizmit mbi gjeopolitikën dhe politikën e jashtme të shteteve. Për ta bërë sa më efikase analizën tonë mbi impaktin që fenomeni i terrorizmit ndërkombëtar ka pasur mbi mënyrën se si shtetet e shohin rëndësinë e aktorëve jo-shtetërorë në arenën ndërkombëtare, kemi shqyrtuar problematikën e përkufizimit dhe tipareve që kjo dukuri bart në vetvete. Është arritur në përfundimin paraprak se terrorizmi është një aktivitet, metodë ose taktikë e cila, si rrjedhojë e një procesi psikologjik, ka si objektiv të prodhojë terror.

Në terma psikologjikë terrori mund të shihet si një reagim tepër emocional ndaj akteve të caktuara të dhunës, një lloj i veçantë frike ekstreme ose ankthi i thellë që paralizon një njeri i cili ndjehet (individualisht) i paaftë t'i kundërvihet dhe të neutralizojë kërcënimin që i kanoset nga dhuna. Përdorimi i përkufizimeve të terrorizmit ka qenë problem konstant i fushës së studimeve të sigurisë dhe, konkretisht, terrorizmit si një ndër problemet fundamentale të sigurisë dhe gjeopolitikës në arenën ndërkombëtare. Sa më i gjerë që bëhet koncepti i terrorizmit, aq më shumë rriten shanset që popujt të ndryshëm të kuptojnë gjëra të ndryshme kur përdorin termin 'terrorizëm'. Kjo është arsyeja kryesore përse Organizata e Kombeve të Bashkuara nuk ia ka dalë ende mbanë të arrijë një konsensus mbi përmbajtjen dhe përkufizimin e terrorizmit. Në këtë kuadër, veçanërisht problematik ka rezultuar barazimi i terrorizmit me dhunën politike.

Përfundimi i dytë lidhet me dimensionin historik të terrorizmit. Nga analiza jonë duke krahasuar tiparet e kësaj dukurie në periudhat e ndryshme historike nëpër të cilat ka kaluar dhe impaktin gjeopolitik që terrorizmi ka pasur gjithnjë mbi shtetet apo shoqëritë, rezulton se ndryshimi më i madh ka ardhur pas Luftës së Ftohtë.

Në fillim të viteve 1990-të domethënia dhe përdorimi i terrorizmit si koncept dhe fenomen u turbulluan edhe më tej nga shfaqja e dy fenomeneve të rinj: terrorizmit transnacional dhe terrorizmit ekstremist islamik.

Në një shkallë të paprecedentë më parë në historinë e fenomenit të terrorizmit, gjithnjë e më shumë organizatat kriminale të kësaj periudhe po farkëtonin aleanca strategjike gjithnjë e më të fuqishme me aktorët terroristë dhe organizatat guerile që përdorin dhunë për qëllime ekonomike

dhe politike. Nga ana tjetër, studiuesit e terrorizmit u përqendruan tek fenomeni rritjes së ekstremizmit fetar, kryesisht në vendet islamike, duke mënjeluar teoritë e viteve 1980-të mbi konspiracionit e mëdha duke u përqendruar tek natyra e paqëndrueshme e konflikteve brenda-shtetërore të epokës së Pasluftës së Ftohtë, sidomos në hapësirën gjeopolitike të Lindjes së Mesme. Por sigurisht që ky kuadër interpretimi historik i pendoleumit të përkufizimit të terrorizmit nuk mund të ishte i plotë pa përvijuar edhe një nënndarje tjetër historike, një periudhë të re, që fillon me sulmet terroriste të 11 shtatorit të vitit 2001. Këto sulme e ridimensionuan qartazi, sërish, kuptimin e terrorizmit. Një sulm i tillë terrorist, kaq masiv dhe me pasoja kaq të mëdha, do të sillte padyshim një reagim gjithaq të fuqishëm nga shtete të ndryshëm, sidomos prej atyre perëndimorë, me Shtetet e Bashkuara në krye. Rrjedhojat e kësaj zgjedhjeje semantike, shënonin fillimin e një beteje praktikisht të pafundme kundër gjithkujt dhe gjithçkaje që i frikësonte apo që mund t'i frikësonte amerikanët në të ardhmen. Gama e kundërshtarëve të mundshëm u zgjerua përtej Osama bin Laden-it (liderit të Al-Kaedës), për të përfshirë edhe “shtetet sharlatanë”, të rreshtuar në një “Aks të së Keqes” (si Iraku, Irani dhe Koreja e Veriut), e sidomos diktatorët e Lindjes së Mesme që zotëronin armë të shkatërrimit në masë. Nga ana tjetër, duke shpallur ‘luftë kundër terrorizmit’, Shtetet e Bashkuara po angazhoheshin në mënyrë të pakuptimtë nga pikëpamja juridiko-ndërkombëtare, në një fitore përfundimtare kundër një armiku që vështirë të gjurmohej e që do të përfshinte si aktorë jo-shtetërorë -organizatat terroriste, ashtu dhe aktorë shtetërorë.

Së treti, reagimin e organizatave ndërkombëtare ndaj terrorizmit. Siç rezulton nga ky punim, mënyra sesi organizatat ndërkombëtare i janë përgjigjur sfidave të sigurisë nga terrorizmi ndërkombëtar dëshmon se ato vijnë të mbeten variabla të varura nga vullneti i shteteve që bëjnë pjesë në to.

Në këtë kuptim rezulton se organizatat ndërkombëtare e kanë më të lehtë të nxisin bashkëpunimin midis shteteve në përballimin e sfidave në fusha të tjera me rëndësi relative, sesa në fushat e sigurisë, të cilat prekin drejtpërdrejt sovranitetin e vendeve anëtare. Kështu, sa i takon OKB-së, vështirësia historike e organizatës për të përkufizuar terrorizmin u shfaq ndoshta më qartë në debatet mes vendeve anëtare perëndimore dhe atyre jo-perëndimore të Kombeve të Bashkuara, pas masakrës së Lojërave Olimpikë të Mynihut, ku u vranë 11 atletë izraelitë. Vetëm në tetor të vitit 2004, rreth tre vjet pas sulmeve të 11 shtatorit 2001 në SHBA, Këshilli i Sigurisë

i OKB-së arrin të miratojë Rezolutën 1566 që ofron një përkufizim për terrorizmin dhe shpall ndërkombëtarisht se në asnjë rrethanë aktet terroriste nuk mund të justifikohen me qëllime politike ose ideologjike. Nga ana tjetër, sa i takon NATO-s, terrorizmi nuk ka luajtur gjithnjë rol parësor në axhendën e sfidave gjeopolitike dhe të sigurisë me të cilat organizata është përballur pas Luftës së Ftohtë. Në Konceptin Strategjik të Aleancës, të vitit 1999, terrorizmi shihej si një kërcënim i ri i epokës së Pasluftës së Ftohtë, duke iu kushtuar vëmendje e kufizuar kolektive deri në ngjarjet e 11 shtatorit 2001. Deri në ato momente debati politik mbi pasojat e terrorizmit në ideologjinë e përgjithshme, në politikat, strukturat dhe kapacitetet e Aleancës ishte tejet i kufizuar. Reagimi i NATO-s ndaj sulmeve terroriste të 11 shtatorit që i menjëhershëm e i vendosur. Brenda 24 orëve nga momenti i sulmeve mbi Kullat Binjake, vendet aleate në NATO aktivizuan për herë të parë në historinë e Aleancës Nenin 5 të Traktatit Themelues të Uashingtonit, klauzolën e mbrojtjes kolektive. Pas 11 shtatorit 2001 NATO ndryshoi radikalisht prioritetet e saj strategjike, çka dëshmon përshtatjen e saj me kërcënimet e reja, duke treguar sesi një organizatë ndërkombëtare e shndërron një aktor jo-shtetëror, si terrorizmi, në faktor gjeopolitik.

Së katërti, nga analizimi i raportit mes fesë dhe gjeopolitikës, rezulton se shumë grupe terroriste kanë shfaqur tregues të qartë të lidhjeve të forta legjitimuese dhe gjeopolitike me fenë. Pikërisht shekulli i njëzetë ka dëshmuar lindjen dhe fuqizimin e lëvizjeve të mëdha antikolonialiste dhe nacionaliste të cilat e kanë përdorur gjerësisht fenë për promovimin e interesave të tyre gjeopolitike. Në raste të tjera dhuna terroriste është përdorur për të vendosur fenë e një minoriteti në pozitë dominuese ndaj pjesës tjetër të popullsisë. Fundamentalizmi fetar në epokën moderne është shfaqur si në fenë e krishterë, ashtu edhe tek hebraizmi, myslimanizmi, hinduizmi, etj.

Një numër në rritje studiuesish gjatë viteve të fundit kanë ngritur teorinë se feja myslimane shfaq prirje më të madhe për të lidhur fenë me politikën sesa besimet e tjera. Por një lidhje e tillë nuk është ekskluzivitet i Islamit. Sionizmi, si ideologji dhe projekt politik, mund të cilësohet edhe si 'judaizëm politik'. Por dhuna ekstremiste është shfaqur historikisht edhe mes grupeve të ndryshme brenda komunitetit mysliman. Ndasitë mes komuniteteve myslimane shi'ite dhe sunitë kanë çuar shpeshherë në akte të dhunshme, jo vetëm gjatë shekullit të kaluar por edhe në shekullin e XXI-të, siç dëshmohet nga rastet e shumta të dekadës së fundit në Irak, Siri, apo

Pakistan. Megjithatë, vëmendja më e madhe është drejtuar kah ekstremizmit fetar dhe dhunës së ushtruar nga grupe terroriste islamike kundër vendeve perëndimore dhe qytetarëve të tyre.

Përveç katalizatorit mediatik, rol të rëndësishëm në këtë drejtim kanë luajtur edhe interesat gjeopolitike të shteteve perëndimore dhe të atyre të Lindjes së Mesme për të gjetur një rol të ri në mjedisin global për të justifikuar rëndësinë e tyre në kuadrin e ligjërit globalizues që argumenton se funksionet e shtetit po tkurren. Një tjetër element historiko-politik i raportit me fesë dhe gjeopolitikës është instrumentalizimi strategjik i sulmeve vetëvrasëse. Ekstremistët fetarë kanë disatribute të përbashkëta që shkojnë përtej përdorimit të dhunës dhe doktrineve fetare mbi të cilat ato bazohen. Shumë prej lëvizjeve dhe grupeve më ekstremistë janë shfaqur si pasojë e ndryshimeve në shoqëritë e tyre përkatëse.

Pasi konflikti shpërthen në hapësira dhe rajone gjeopolitike ku takohen mes tyre doktrina të ndryshme fetare dhe kultura të ndryshme, rritet roli i liderëve lokalë që kanë mundësinë dhe vullnetin të mobilizojnë popullsinë bazuar tek bindjet fetare dhe qasjet kulturore. Në këtë pikëpamje, Huntington ofron një model të ri përplasjeje, i cili zëvendëson konfliktet ndërkombëtare dhe ato ideologjike, duke vendosur në plan të parë përplasjen midis qytetërimeve, pasi: “perdja e hekurt e ideologjive është zëvendësuar nga velloja e qytetërimeve”. Kësisoj ndarjet dhe konfliktet nuk rrjedhin nga motive të karakterit ekonomik apo politik, por nga motive kulturore. Për sa i përket përplasjes mes qytetërimeve, myslimanët nuk i kundërvihen dhe aq qytetërimit perëndimor: myslimanët e zakonshëm i konsumojnë me ëndje produktet perëndimore, kurse militantët myslimanë synojnë të inkorporojnë në mënyrë selektive teknologjinë dhe praktikat perëndimore, përfshirë demokracinë dhe kapitalizmin, në një version islamik të modernitetit.

Rasti i ndikimit të aktorëve dhe grupeve ekstremiste dhe terroriste në nënsistemin ballkanik është tejet i rëndësishëm për të materializuar idenë tonë të shpalosur përgjatë kapitujve për disa arsye.

Së pari, sepse Ballkani, sikurse dhe pjesa tjetër e Evropës, ka pasur një histori të gjatë raportesh fetare mes komuniteteve të cilat jo-gjithnjë kanë qenë paqësore.

Së dyti, Ballkani ka funksionuar kaherë si një “ravijëzim ndarës mes dy qytetërimeve” për të huazuar termin e përdorur nga Samuel Huntington, atij të krishterë dhe atij mysliman.

Së treti, në Ballkanin e Pasluftës së Ftohtë janë shfaqur premisat e përdorimit të fesë për interesa gjeopolitike, çka u theksua sidomos pas sulmeve terroriste të 11 shtatorit 2001 në Shtetet e Bashkuara. Kjo mund të vërtetohet lehtësisht nga ri-orientimi i raporteve strategjike të disa vendeve të Ballkanit si Shqipëria, Rumania, Bullgaria, Kroacia, etj me Shtetet e Bashkuara; nga ridimensionimi i strategjive kombëtare të sigurisë të të gjitha këtyre vendeve për ta vendosur terrorizmin si një ndër prioritetet kryesore strategjike dhe të sigurisë, në përputhje me frymën amerikane të përqasjes ndaj fenomenit; me gatishmërinë dhe mbështetjen e pakufizuar të shfaqur prej këtyre vendeve për 'Luftën kundër Terrorit' të lançuar nga presidenti amerikan George W. Bush dhe të materializuar në fushatat kundër talebanëve në Afganistan në vitin 2002 dhe kundër Irakut në vitin 2003-2004; me gatishmërinë politiko-strategjike për të harmonizuar legjislaturën dhe proceset e tjera të inteligjencës me atë të Bashkimit Evropian, në përputhje me kuadrin e ri rregullator të kësaj organizate pas 11 shtatorit 2001; si dhe me ofrimin e të gjithë asistencës së nevojshme në kuadër të anëtarësimit në NATO për luftën kundër terrorizmit dhe 230 ekstremizmit islamik. Në këtë kuptim, 11 shtatori dhe ekstremizmi islamik ka ndikuar jo vetëm në ri-dimensionimin e strategjisë së sigurisë së vendeve të Ballkanit, por edhe në përshtatjen e tyre gjeopolitike, në përputhje me sfidën që i kanoset sistemit nga aktorët ndërkombëtarë jo-shtetërorë, si grupet terroriste. Megjithatë, impakti gjeopolitik i ekstremizmit islamik në Ballkan e në veçanti në Ballkanin Perëndimor nuk mund të shihet i izoluar nga fenomenet e tjera që kërcënojnë sigurinë dhe stabilitetin demokratik të tij, si: shtetin e së drejtës, krimin e organizuar, korrupsionin, papunësinë, varfërinë, etj.

Gjithashtu përfundim tjetër i rëndësishëm, analizimi i rasteve në shtetet e Ballkanit perëndimor, si: Kosova, Shqipëria, Bosnje-Herzegovina dhe Maqedonia, dëshmojnë se ndikimi i Lindjes së Mesme për shkak të pozitës gjeografike të Ballkanit dhe të pranisë së komunitetit mysliman në këto vende ka bërë që ekstremizmi fetar i cili i paraprinë terrorizmit të jetë më lehtë i përhapur në Evropë, andaj këto arsye kanë shkaktuar që Organizatat ndërkombëtare si BE, NATO, OKB, LK të bashkëpunojnë me këto vende në harimin e strategjive kombetare kundër terrorizmit.

Në mënyrë të posaçme, Ballkani është shndërruar përgjatë thujtës së dekadave të fundit në një terren i favorshëm për përhapjen e ekstremizmit islamik dhe për eksportimin e terrorizmit islamik në Evropë, ndërsa duhet vërejtur se mbetet një portë e favorshme për hyrjen e eksponentëve radikalë nga Lindja e Mesme.

7. BIBLOGRAFIA

1. Alan Collins (ed.), “*Studime Bashkëkohore të Sigurisë*”, UK: Oxford University Press, 2006 (për botimin në shqip: UET Press, 2009).
2. Samuel P. Huntington, “*Përleshja e civilizimeve dhe ribërja e rendit botëror*” Shtëpia botuese: Lidhja, Podujevë 2004.
3. Louise Fawcett, “*Marrëdhëniet ndërkombëtare të Lindjes së Mesme*”, UET press, Tiranë.
4. Abdulla Azizi, Elena Andreevska, “*Bazat e së drejtës ndërkombëtare publike*” Jugoreklam, Shkup 2008.
5. Blerim Reka, Bardhok Bashota, Ylber Sela, “*Marrëdhëniet Ndërkombëtare*”, Arbëria Design, Shkup 2016
6. Xhavit Shala, “*Ballkani, Gjeopolitika dhe Siguria I dhe II*”, Onufri, Tiranë 2009.
7. Strategjia Kombëtare e Republikës së Kosovës Kundër Terrorizmit" 2012 - 2017
8. The European Union Counter Terrorism Strategy
9. Kolë Krasniqi, “*Terrorizmi-Nderkombetar Botimi i II*”, Prishtinë 2010
10. Alex Schmid (ed.), “The Routledge Handbook of Terrorism Research”, Nju Jork: Routledge, 2011.
11. Ali Khan, “A Theory of International Terrorism: Understanding Islamic Militancy”, “Developments in International Law Series, Vol. 56”, Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006.
12. Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim, Cështje Europiane dhe të Sigurisë, Revistë e përtremuajshme, Nr. 15, Tiranë 2010
13. KCSS - Kosovar Center for Security Studies, " Raport për shkaqet dhe pasojat e përfshirjes së qytetarëve të Kosovës si luftëtarë të huaj në Siri dhe Irak" Prishtinë, prill 2015
14. Koha Ditore, "Në rrezik nga terrorizmi", 22 nëntor 2015
15. Koha Ditore, "Pesë OJQ të dyshuara për financim të terrorizmit dhe shpërlarje parash", 25 qershor 2015
16. Joshua Goldstein, "Marrëdhëniet ndërkombëtar" Dituria, Tiranë 2001

17. Robert Jackson & George Sorenson, "Hyrje në marrëdhëniet ndërkombëtare, Teoritë dhe qasjet", Guttenberg, Tiranë 2013
18. Ralph G. Feltham, "Diplomacia" botimi në shqip AIIS, Tiranë 2010
19. Gjenis Haxhimehmeti, "Politika e jashtme e shteteve të vogla", Arbëria Design, Tetovë
20. Henry Kissenger, "Diplomacia" Leart, Tiranë 1999
21. Ilia Kristo, Biznesi ndërkombëtar" Fela, Tiranë
22. Strategjia ndërsektoriale e luftës kundër terrorizmit, 2011-2015, numri i fletores zyrtare 159, data e hyrjes në fuqi: 12/07/2011, Republika e Shqipërisë
23. Council of Europe, "Anti-money Laundering and Combating the Financing the Terrorism" Strasbourg 2014
24. Strategy of Bosnia and Herzegovina for Preventing and Combating Terrorism 2015 - 2020, Sarajevo 2015
25. Brian Jenkins, "*The Study of Terrorism: Definitional Problems*", RAND Corporation, Dhjetor 1980.
26. Bruce Hoffman & Donna Hoffman, "A chronology of International Terrorism, 1995", në "*Terrorism and Political Violence*", Vëll. 8, Nr. 3, 1996, ff. 87-127.
27. CODEXTER (Committee of Experts on Terrorism), "*Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Bosnia and Herzegovina*", Këshilli i Evropës, Dhjetor 2006. <http://coe.int/gmt> (19/04/2013).
28. CRS Report for Congress, "*Islamic Extremism in Europe*", Uashington: Congressional Research Service, 29 Korrik 2005, The Library of Congress, Code: RS22211
29. Edward Joseph, "Back to the Balkans", në "*Foreign Affairs*", Vëll. 84, Nr. 1, Janar/Shkurt 2005.
30. Doron Zimmermann, "The European Union and Post-9/11 Counterterrorism: A Reappraisal", në "*Studies in Conflict and Terrorism*", Vëll. 29, Nr. 2, Mars 2006.